

**VERGİ GELİRİ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ
İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Necmettin EROĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İKTİSAT ANA BİLİM DALI

DANIŞMAN

Doç. Dr. Mehmet DİNÇ

AĞRI-2025

(Her Hakkı Saklıdır)

T.C.

**AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM
ENSTİTÜSÜ**

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ İKTİSAT ANA BİLİM DALI

NECMETTİN EROĞLU

**VERGİ GELİRİ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ
İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Mehmet DİNÇ

AĞRI-2025

BEYANNAME

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına atıf yapıldığını bildiririm.

XXXXXX

İmza
Necmettin EROĞLU
Tarih

	LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI	Doküman No	FR-211
		İlk Yayın Tarihi	26.02.2024
		Revizyon Tarihi	
		Revizyon No	00
		Sayfa No	1/1

VERGİ GELİRİ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Mehmet DİNÇ danışmanlığında, Necmettin EROĞLU tarafından hazırlanan bu çalışma, 17/11/2025 tarihinde aşağıda isimleri belirtilen jüri tarafından değerlendirilmiş olup İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak **oybirliği** ile kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Mehmet DİNÇ	İmza :
Üye : Doç. Dr. Songül GÜL TEKDAL	İmza :
Üye : Doç. Dr. Yusuf DEMİR	İmza :
Üye :	İmza :
Üye :	İmza :

Yukarıdaki sonuç;

Enstitü Yönetim Kurulu .../.../... tarih ve / numaralı kararı ile onaylanmıştır.

.....
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaklardan yapılan bildiriş, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak olarak kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

HAZIRLAYAN	KONTROL EDEN	ONAYLAYAN

	LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEZ BENZERLİK RAPORU		Doküman No	FE 211
			İlk Yayın Tarihi	20.02.2024
			Revizyon Tarihi	
			Revizyon No	00
			Sayfa No	1 / 2

Benzerlik Oranlarına Dair Beynamedir		
Öğrenci Adı Soyadı	Necmettin EROĞLU	
Numarası	226052351	
Ana Bilim Dalı	İktisat	
Bilim Dalı	İktisat Politikası	
Programı	Tezli Yüksek Lisans	
Danışman Unvanı Adı Soyadı	Doç. Dr. Mehmet DİNÇ	
Tez Başlığı	Vergi Geliri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği	
Bölümler	Turnitin Sonucu	En Yüksek Değer
Giriş	6%	% 25
Kuramsal Temeller/Kavramsal Çerçeve	4%	% 30
Materyal ve Yöntem	16%	% 30
Araştırma Bulguları	16 %	% 20
Sonuç/Tartışma/Öneri	4 %	% 20
TEZ (GENEL)	8 %	% 25

12/12/2025

Yukarıda bilgileri yazılı tez çalışmasının benzerlik oranları Turnitin raporundan alındığı haliyle yazılmış olup tüm bilgilerin doğru olduğunu, aksi halde doğacak hukuki sorumlulukları kabul ve beyan ederiz.

İmza
Necmettin EROĞLU

İmza
Doç. Dr. Mehmet DİNÇ

HAZIRLAYAN	KONTROL EDEN	ONAYLAYAN
------------	--------------	-----------

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
VERGİ GELİRİ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Necmettin EROĞLU

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet DİNÇ

Temmuz 2025, 92 sayfa

Bu çalışma, Türkiye’de vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1995–2024 dönemine ait yıllık veriler çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Ekonomik büyüme, ülkelerin refah düzeylerinin artırılması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması açısından temel bir makroekonomik hedef olarak kabul edilirken, vergi gelirleri kamu hizmetlerinin finansmanı ve mali istikrarın sağlanmasında önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönü ve niteliğinin ampirik olarak ortaya konulması, maliye politikalarının etkinliği açısından büyük önem taşımaktadır.

Çalışmada ekonomik büyüme göstergesi olarak reel Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) artış oranı kullanılırken, vergi gelirleri ve kamu harcamaları temel açıklayıcı değişkenler olarak analize dâhil edilmiştir. Değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkilerin tespit edilebilmesi amacıyla gecikmesi dağıtılmış otoregresif sınır testi (ARDL sınır testi) yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntem, değişkenlerin farklı bütünleşme derecelerine sahip olması durumunda dahi güvenilir sonuçlar üretmesi bakımından tercih edilmiştir.

Elde edilen bulgular, Türkiye’de vergi gelirleri, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır. Uzun dönem analiz sonuçlarına göre vergi gelirleri ve kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkilerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Kısa dönem dinamikleri incelendiğinde ise değişkenler arasında uyum sürecinin mevcut olduğu ve hata düzeltme mekanizmasının çalıştığı görülmüştür. Bu durum, kısa dönemde meydana gelen sapmaların uzun dönemde dengeye yöneldiğini göstermektedir.

Çalışmanın bulguları, Türkiye’de maliye politikası araçlarının ekonomik büyüme sürecinde belirleyici bir role sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Vergi

sisteminin yapısı, vergi gelirlerinin sürdürülebilirliği ve kamu harcamalarının etkinliği, ekonomik büyümenin desteklenmesi açısından kritik öneme sahiptir. Bu çerçevede, vergi tabanının genişletilmesi, kayıt dışı ekonomiyle etkin mücadele edilmesi ve büyüme dostu vergi politikalarının uygulanması, ekonomik performansın güçlendirilmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca kamu harcamalarının özellikle beşerî sermaye ve altyapı yatırımlarına yönlendirilmesi, uzun vadeli büyüme potansiyelini artıracak temel politika önerileri arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vergi Geliri, Ekonomik Büyüme, Kamu Harcamaları, ARDL Sınır Testi, Türkiye

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
THE RELATIONSHIP BETWEEN TAX REVENUE AND ECONOMIC
GROWTH: THE CASE OF TURKEY

Necmettin EROĞLU

Thesis Advisor: Assoc. Dr. Mehmet DİNÇ

July 2025, 92 pages

This study aims to examine the relationship between tax revenue and economic growth in Turkey within the framework of annual data for the period 1995-2024 Dec. This study aims to examine the relationship between tax revenues and economic growth in Turkey within the framework of annual data for the period 1995-2024 Dec. While economic growth is considered as a basic macroeconomic goal in terms of increasing the welfare levels of countries and ensuring sustainable development, tax revenues stand out as an important tool for financing public services and ensuring financial stability. In this context, empirically Deciphering the direction and nature of the relationship between tax revenues and economic growth is of great importance for the effectiveness of fiscal policies.

In the study as an indicator of economic growth real gross domestic product (GDP) growth rate is used when the basic tax revenues and public expenditures as explanatory variables were included in the analysis. In the study as an indicator of economic growth real gross domestic product (GDP) growth rate is used when the basic tax revenues and public expenditures as explanatory variables were included in the analysis. Between the variables in the short and long-term relationships to detect autoregressive distributed lag limit test (limit test ARDL) method was applied. This method has been preferred in terms of producing reliable results even if the variables have different degrees of integration. The findings reveal the existence of a long-term cointegration relationship between tax revenues, public expenditures and economic growth in Turkey.

According to the results of the long-term analysis, it was determined that tax revenues and public expenditures have statistically significant effects on the findings reveal the existence of a long-term cointegration relationship between tax revenues, public expenditures and economic growth in Turkey. According to the results of the

long-term analysis, it was determined that tax revenues and public expenditures have statistically significant effects on economic growth. When the short-term dynamics are examined, it is seen that the adaptation process exists between the variables and the error correction mechanism works Decently. This situation shows that deviations that occur in the short term tend to balance in the long term. The findings of the study reveal that fiscal policy instruments have a decisive role in the economic growth process in Turkey. The structure of the tax system, the sustainability of tax revenues and the effectiveness of public expenditures are of critical importance in terms of supporting. The findings of the study reveal that fiscal policy instruments have a decisive role in the economic growth process in Turkey. The structure of the tax system, the sustainability of tax revenues and the effectiveness of public expenditures are of critical importance in terms of supporting economic growth. Within this framework, expanding the tax base, effectively combating the informal economy and implementing growth-friendly tax policies will contribute to strengthening economic performance. Moreover, the Decoupling of public expenditures to human capital and infrastructure investments is among the main policy proposals that can increase the long-term growth potential.

Keywords: tax revenue, economic growth, public spending, limit test, ARDL, Turkey

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Türkiye ekonomisinin sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda kritik bir öneme sahip olan vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki dinamik ilişkiyi ele almaktadır. Araştırma kapsamında, 1995-2024 dönemine ait veriler temel alınarak, söz konusu değişkenler arasındaki etkileşim ampirik bir çerçevede analiz edilmiştir. Uzun bir dönemi kapsayan bu analizin, ekonomi literatürüne ve uygulayıcılara güncel bir perspektif sunması hedeflenmektedir. Bu akademik sürecin her aşamasında engin bilgisi, titiz yönlendirmeleri ve yapıcı eleştirileriyle çalışmaya yön veren; akademik disipliniyle bana rehberlik eden değerli danışmanım Doç. Dr. Mehmet DİNÇ'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmanın hazırlık sürecindeki zorlukları benimle paylaşan, sabrı, fedakarlığı ve koşulsuz desteğiyle her zaman yanımda olan kıymetli eşim Meltem EROĞLU'na ve motivasyonumu her daim yüksek tutan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Necmettin EROĞLU

AĞRI/2025

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
1. Giriş.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
1.Kavramsal Çerçeve	6
1.1.Verginin tanımı, temel kavramları ve yapısı	6
1.2.Vergi konusu ve özellikleri.....	8
1.3.Verginin amaçları	9
1.4. Vergilendirme İlkeleri	10
1.5. Verginin tarihsel gelişimi.....	11
1.6.Verginin teorik temelleri	13
1.7. Ekonomik büyüme	15
1.8. Ekonomik büyümenin temel belirleyicileri.....	16
1.9. Ekonomik büyüme teorileri	17
1.10. Ekonomik büyüme modelleri.....	18
1. 10. 1. İçsel büyüme modelleri.....	19
1. 10. 1.1. Beşerî Sermaye Modeli	21
1. 10. 1. 2. AK modeli	23
1. 10. 1. 3. Romer modeli	25
1. 10. 1. 4. Ar-GE Modeli.....	26
1. 10. 1. 5. Kamu politikası modeli.....	28
1. 10. 2. Dışsal büyüme teorileri.....	29
1. 10. 2. 1. Harrod-Domar büyüme modeli	30
1. 10. 2. 2. Neo-Klasik büyüme modeli	31
1. 10. 2. 3. Baumol'ün dengesiz büyüme modeli.....	33
1. 11. Vergi geliri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki	35
1. 12. Dünya ve Türkiye'de vergi gelirleri	37
1. 13. Dünya ve Türkiye ekonomisi	44
İKİNCİ BÖLÜM.....	54
2. Literatür Taraması	54
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	63

3. Veri Seti ve Yöntem	63
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	69
4. Bulgular	69
Sonuç ve Öneri	73
Kaynakça	75

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Kaynaklarına Göre Vergiler.....	7
Tablo 2. Ülkelere Göre Vergi Gelirleri (Milyon Euro).....	38
Tablo 3. Literatür Taraması Özeti.....	58
Tablo 4. Geleneksel Birim Kök Test Sonuçları	69
Tablo 5. ARDL Analiz Sonuçları	70

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Laffer Eğrisi	36
Şekil 2. 2023 Yılı Ülkelerin Vergi Geliri / GSYH Oranı.....	39
Şekil 3. OECD Ülkelerinde Dengeli Vergi Geliri Dağılımı	41
Şekil 4. 1995-2024 Dönemi Türkiye Vergi Geliri	42
Şekil 5. Türkiye'de 2010–2022 Yılları Arasında Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Oranları	43
Şekil 6. Ülkelerin 2024 Yılı Ekonomik Büyüme Oranları.....	45
Şekil 7. Ülkelerin 2000-2024 Dönemi Ekonomik Büyüme Oranları.....	48
Şekil 8. 1980-2024 Türkiye Ekonomik Büyüme Oranı	51
Şekil 9. Değişkenlerin Zaman Yolu	63
Şekil 10. CUSUM Test Sonucu	71

KISALTMALAR LİSTESİ

ADF – Genişletilmiş Dickey-Fuller

ARCH – Otoregresif Koşullu Değişen Varyans

ARDL – Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif

CUSUM – Kümülatif Toplam

ECM – Hata Düzeltme Modeli

GİB-Gelir İdaresi Başkanlığı

JB – Jarque-Bera

LM – Lagrange Çarpanı

OECD-Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

PP – Phillips-Perron

TÜİK-Türkiye İstatistik Kurumu

1. Giriş

Ekonomik büyüme, ülkelerin refah düzeylerinin yükseltilmesi, istihdam olanaklarının geliştirilmesi ve toplumsal kalkınmanın sürdürülebilir biçimde desteklenmesi açısından temel bir dinamik olarak kabul edilmektedir. Büyüme oranlarındaki artış, kamu gelirlerini yükselterek eğitim, sağlık ve altyapı gibi alanlara daha fazla kaynak ayrılmasına imkân tanımakta; aynı zamanda özel sektör yatırımlarını teşvik ederek üretim kapasitesinin genişlemesine katkı sağlamaktadır (Barro, 1990). Bunun yanında ekonomik büyüme, kişi başına gelirdeki artış yoluyla yoksulluğun azaltılmasına ve gelir dağılımının iyileştirilmesine dolaylı biçimde katkıda bulunmaktadır (Todaro & Smith, 2020). Gelişmekte olan ülkeler açısından büyüme, dış borç yükünün hafifletilmesi, teknolojik dönüşümün hızlandırılması ve küresel rekabet gücünün artırılması bakımından stratejik önem taşımaktadır (Acemoglu & Robinson, 2013). Bu çerçevede, sürdürülebilir ekonomik büyüme yalnızca makroekonomik bir gösterge olmanın ötesinde, toplumsal refahın uzun vadeli güvencesi olarak değerlendirilmektedir.

Ekonomik büyüme ile vergi geliri arasında karşılıklı ve birbirini güçlendiren bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomik büyümenin hızlanması üretim ve gelir düzeylerini artırarak vergi tabanını genişletmekte, bu da devletin vergi gelirlerini yükseltmektedir (Tanzi & Zee, 2000). Artan vergi gelirleri ise altyapı yatırımlarının finansmanı, kamu hizmetlerinin sürdürülebilirliği ve sosyal politikaların uygulanması açısından kritik bir kaynak olup ekonomik büyümeyi destekleyici bir rol üstlenmektedir (Musgrave & Musgrave, 1989). Dolayısıyla güçlü ve etkin bir vergi sistemi; gelir dağılımında adaletin sağlanması, makroekonomik istikrarın korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın temini bakımından temel bir unsur olarak öne çıkmaktadır (Bird, 2015). Bu nedenle ekonomik büyüme politikalarının vergi sistemiyle uyumlu bir biçimde tasarlanması, mali sürdürülebilirliğin güçlendirilmesi ve toplumsal refahın artırılması açısından önem taşımaktadır.

Kamu harcamaları da devletlerin ekonomik ve sosyal hedeflerini gerçekleştirmesinde başlıca araçlardan biridir. Eğitim, sağlık, altyapı, güvenlik ve sosyal hizmetler gibi alanlara yönelik kamu harcamaları bireylerin yaşam kalitesini

doğrudan artırmakta, beşerî sermaye ve altyapı yatırımları yoluyla üretkenliği ve ekonomik büyümeyi desteklemektedir (Barro, 1990; Aschauer, 1989). Kamu harcamaları aynı zamanda gelir dağılımının iyileştirilmesi, yoksulluğun azaltılması ve ekonomik istikrarın sağlanması bakımından da kritik bir role sahiptir (Musgrave & Musgrave, 1989). Bu nedenle kamu harcamalarının etkin ve verimli biçimde planlanması, mali disiplinin gözetilmesi ve kaynakların toplumsal refahı en üst düzeye çıkaracak şekilde tahsis edilmesi sürdürülebilir kalkınma açısından büyük önem taşımaktadır.

Kamu harcamalarının etkin ve verimli biçimde planlanması, mali disiplinin gözetilmesi ve kaynakların toplumsal refahı en üst düzeye çıkaracak şekilde tahsis edilmesi sürdürülebilir kalkınma açısından büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi tek boyutlu olmayıp, harcamaların türüne, harcama yapılan sektörün niteliğine, ülkenin kurumsal kapasitesine ve bütçe politikalarının sürdürülebilirliğine göre değişkenlik göstermektedir. Özellikle altyapı, ulaşım, enerji, dijital dönüşüm ve beşerî sermaye yatırımları uzun vadede büyümeyi destekleyici bir etkiye sahipken, etkin olmayan veya tekrarlayıcı nitelikteki cari harcamaların büyümeye katkısı sınırlı kalabilmektedir. Bu nedenle kamu harcaması bileşenlerinin doğru analiz edilmesi ve büyüme üzerindeki etkilerinin ayrıştırılması, ekonomi politikalarının başarısı açısından kritik öneme sahiptir (Demirgil & Sonkur, 2022).

Maliye politikası araçlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri değerlendirilirken, devletin ekonomideki rolü ve harcama politikalarının kapsamı özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha da belirgin bir hâle gelmektedir. Piyasa aksaklıklarının sıkça görüldüğü, sermaye piyasalarının gelişiminin sınırlı olduğu ve gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu ekonomilerde devlet, kaynak dağılımını düzenleyici ve ekonomik faaliyetleri destekleyici bir aktör olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda kamu harcamalarının niteliği, beşerî sermaye yatırımlarının kapsamı, sosyal politikaların etkinliği ve altyapı projelerinin uzun dönemli verimliliği, ekonomik büyümeyi yakından etkilemektedir. Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin analiz edilmesi, yalnızca mevcut büyüme dinamiklerinin

anlaşılmasına katkı sağlamamakta, aynı zamanda geleceğe yönelik politika tasarımlarının başarılı biçimde oluşturulmasına da imkân tanımaktadır (Turan, 2008).

Gelişmekte olan ülkeler açısından kamu harcamaları ve vergi gelirleri ilişkisi, ekonomik kırılganlıklar ve mali sürdürülebilirlik çerçevesinde ayrı bir önem taşımaktadır. Ekonomik dalgalanmalara karşı daha duyarlı olan bu ülkelerde kamu gelirlerinin istikrarlı biçimde sağlanması ve sürdürülebilir bir bütçe dengesi oluşturulması, makroekonomik istikrarın korunması açısından temel gerekliliklerdendir. Vergi tabanının dar olması, kayıt dışı ekonominin genişliği, vergi uyum oranlarının düşük seviyelerde seyretmesi ve gelir dağılımı sorunları, vergi politikalarının etkisini sınırlayan başlıca unsurlar arasındadır. Bu durum, kamu gelirlerinin ekonomik büyümeyle birlikte artmasını zorlaştırmakta ve maliye politikası uygulamalarının etkinliğini azaltabilmektedir (Uslu, 2021).

Dolayısıyla ekonomik büyüme ile vergi gelirleri arasındaki karşılıklı ilişki, yalnızca teorik bir çerçeveden ibaret olmayıp, ülkelerin gelir düzeyi, kurumsal yapısı, vergi sistemi, ekonomik istikrar düzeyi ve bütçe politikalarıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu ilişkide özellikle ekonomik büyümenin sürekliliği, vergi gelirlerinin tahmin edilebilirliği ve bütçe gelirlerinin çeşitlendirilmesi kritik rol oynamaktadır. Büyümenin istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi hem vergi tabanını genişletmekte hem de kamu gelirlerinin tahmin edilebilirliğini artırarak daha sağlıklı bir bütçe planlamasına imkân tanımaktadır. Bu çerçevede büyüme ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi detaylı biçimde analiz etmek, maliye politikasının geleceğine yönelik önemli ipuçları sunmaktadır (Türedi & Berber, 2010)

Diğer taraftan kamu harcamalarının finansmanının büyük ölçüde vergi gelirlerine dayanması, kamu harcamaları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkinin bir diğer yönünü oluşturmaktadır. Kamu harcamaları arttıkça daha fazla kamu gelirine ihtiyaç duyulmakta; buna bağlı olarak vergi politikalarında değişikliklere gidilebilmektedir. Vergi oranlarının artırılması, vergi tabanının genişletilmesi, kayıt dışı ekonomiyle mücadele edilmesi ve dolaylı-dolaysız vergi bileşiminde düzenlemelere gidilmesi kamu maliyesinin temel politika araçları olarak kullanılmaktadır. Ancak vergi artışlarının ekonomik aktörlerin davranışlarında meydana getirebileceği olası olumsuz etkiler göz önünde bulundurularak, vergi politikalarının büyüme dostu bir bakış

açısıyla tasarlanması gerekmektedir. Bu nedenle maliye politikasının sürdürülebilir bir büyüme stratejisiyle uyumlu olması önem taşımaktadır (Çiçek & Elgin, 2011)

Türkiye ekonomisi özelinde değerlendirildiğinde maliye politikasının ekonomik büyüme sürecindeki rolü oldukça belirgindir. Türkiye’de özellikle 1980’lerden itibaren ekonomik yapıda köklü dönüşümler yaşanmış, dışa açılma, finansal liberalizasyon, kamu mali yönetiminde reformlar ve büyüme stratejisinin yeniden şekillenmesi kamu maliyesinin işleyişinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Bunun yanında 2000’li yıllarda mali disiplinin güçlendirilmesi, borçlanma dinamiklerinin yeniden düzenlenmesi, kamu harcaması reformları ve vergi yapısındaki düzenlemeler büyüme performansı üzerinde etkili olmuştur. Küresel ekonomik koşullar, finansal krizler, bölgesel jeopolitik gelişmeler ve kamu harcaması ihtiyaçlarının artması ise maliye politikasının esnek ve güçlü bir yapıya sahip olmasını zorunlu hâle getirmiştir (Özatay & Sak, 2002)

Türkiye’de vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi, vergi yapısının özellikleri nedeniyle ayrı bir önem taşımaktadır. Vergi sisteminde dolaylı vergilerin ağırlığının yüksek olması, tüketim ve fiyat düzeyleri üzerinde birtakım etkiler yaratabilmekte, bu durum hanehalklarının harcama kararlarını doğrudan etkileyebilmekte, dolaylı olarak da üretim ve yatırım kararlarını şekillendirebilmektedir. Dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının görece düşük olması, gelir ve servet üzerinden alınan vergilerin büyüme ve gelir dağılımı üzerinde beklenen pozitif etkilerinin tam olarak gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır. Buna ek olarak kayıt dışı ekonominin yüksekliği, vergi tabanını daraltmakta ve kamu gelirlerinin ekonomik dalgalanmalara karşı kırılganlığını artırmaktadır (Kamacı & Kurt, 2024)

Kamu harcamaları açısından bakıldığında ise Türkiye’nin harcama kompozisyonu dönemsel olarak önemli farklılıklar göstermektedir. Ekonomik dalgalanmalar, sosyal politika gereksinimleri, yatırım harcamaları, savunma ve güvenlik harcamaları ile kamu personel giderleri kamu harcamalarının büyüklüğünü ve niteliğini şekillendiren başlıca unsurlardır. Özellikle sosyal harcamaların artması kamu maliyesi üzerinde baskı oluşturabilmekte, buna karşın altyapı yatırımları ve eğitim harcamaları uzun vadede büyümeyi destekleyici bir rol üstlenmektedir. Bu

nedenle kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğinin anlaşılması hem harcama bileşenlerinin değerlendirilmesi hem de bütçe politikalarının etkinliğinin ölçülmesi açısından önem taşımaktadır (Özlale & Yüksel, 2020)

Bu çalışmanın amacı, 1995–2024 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak Türkiye’de ekonomik büyüme, vergi geliri ve kamu harcaması arasındaki ilişkinin ortaya konulmasıdır. Çalışmada gecikmesi dağıtılmış otoregresif sınır testi (autoregressive distributed lag bound test, ARDL) kullanılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen temel bulgu vergi geliri ve kamu harcaması ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin söz konusu olduğu ortaya çıkmaktadır.

Çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde araştırmanın kavramsal çerçevesi ve konuya ilişkin literatür sunulmakta, ikinci bölümde veri seti ve yöntem açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde analiz bulguları değerlendirilmekte, son bölümde ise elde edilen sonuçlardan hareketle genel bir değerlendirme ve politika önerileri sunulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.Kavramsal Çerçeve

Ekonomik büyüme ile vergi gelirleri, günümüz ekonomilerinde sürdürülebilir kalkınmanın değerlendirilmesinde temel öneme sahip iki kavramdır. Ekonomik büyüme bir ülkenin üretim kapasitesindeki artışı ve kişi başına gelirdeki yükselişi ifade ederken (Akıncı, 2019), vergi gelirleri ise devletin mali kaynaklarını oluşturan ve kamu hizmetlerinin finansmanında belirleyici bir rol oynayan başlıca unsurlardan biridir (Tanzi ve Zee, 2000).

Bu iki değişken arasındaki ilişki karşılıklı etkileşimlerle şekillenen çok boyutlu bir yapı göstermektedir. Ekonomik büyüme vergi tabanını genişleterek devletin gelirlerini artırabilirken, elde edilen vergi gelirleri de altyapı, eğitim ve sağlık gibi alanlara yönlendirilen kamu harcamaları aracılığıyla ekonomik büyümeyi destekleyebilmektedir (Musgrave ve Musgrave, 1989). Dolayısıyla vergi politikalarının ekonomik büyüme stratejileriyle uyumlu şekilde tasarlanması, mali sürdürülebilirliğin sağlanması ve toplumsal refahın artırılması açısından kritik bir önem taşımaktadır. Bu bölümde vergi gelirleri ve ekonomik büyümeye ilişkin temel kavramlar ve aralarındaki ilişkiye yönelik teorik çerçeve ele alınmaktadır (Akıncı, 2025).

1.1.Verginin tanımı, temel kavramları ve yapısı

Vergi devletin temel kamu hizmetlerini finanse etmek amacıyla bireylerden ve işletmelerden hukuki yetkisine dayanarak zorunlu olarak aldığı parasal yükümlülüklerdir. Kamu gelirleri içinde merkezi bir konuma sahip olan vergiler, devletin ekonomik ve sosyal hedeflerine ulaşmasında stratejik bir finansman aracı niteliği taşımaktadır (Ejder & Çaşkurlu, 2022). Devletin eğitim, sağlık ve güvenlik gibi temel kamu hizmetlerini sürdürülebilir biçimde sunabilmesi, düzenli ve yeterli gelir kaynaklarına erişebilmesine bağlıdır. Bu çerçevede vergiler yalnızca kamu bütçesine gelir sağlayan bir unsur değil, aynı zamanda mali istikrarın tesisinde de önemli bir rol üstlenmektedir (Zülfüoğlu & Söylemez, 2021).

Vergilendirme sistemi devletin ekonomik yapısı, toplumsal öncelikleri ve vatandaşların mali gücü doğrultusunda şekillenir. Buna bağlı olarak vergi politikaları, vergi oranları ve mükellef yükümlülükleri belirlenir (Ojong vd., 2016). Uygulamada vergiler genel olarak doğrudan ve dolaylı vergiler olmak üzere iki ana kategoride sınıflandırılmaktadır. Doğrudan vergiler, gelir veya servet üzerinden doğrudan alınan ve genellikle mükellefin ödeme gücünü daha doğru yansıtan vergi türleridir. Gelir vergisi, kurumlar vergisi ve sermaye

kazanç vergisi bu gruba dahildir. Dolaylı vergiler ise, üretici veya satıcı aracılığıyla tahsil edilip nihai tüketiciye yansıtılan vergi türlerini ifade eder. Katma Değer Vergisi (KDV), Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ve Damga Vergisi (DV) bu kapsamda değerlendirilmektedir

Dolayısıyla vergiler yalnızca kamu harcamalarının finansmanı açısından değil, ekonomik yönetim süreçlerinin düzenlenmesi, kaynak dağılımının iyileştirilmesi ve toplumsal refahın sürdürülebilirliği bakımından da kritik öneme sahiptir. Vergilerin kaynaklarına göre sınıflandırılması Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1. Kaynaklarına Göre Vergiler

VERGİLER		
Gelir Üzerinden Alınan Vergiler	Servet Üzerinden Alınan Vergiler	Mal ve Hizmetler Üzerinden Alınan Vergiler
Gelir Vergisi	Emlak Vergisi	KDV
Kurumlar Vergisi	MTV	ÖTV
	Veraset ve İntikal Vergisi	BSMV
		ÖİV
		Damga vergisi
		Şans Oyunları Vergisi
		Gümrük Vergisi
		İthalattan Alınan Katma Değer Vergisi

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2023

Tablo 1’de görüldüğü üzere Türkiye’de vergi sistemi gelir, servet ve mal/hizmet üzerinden alınan vergiler olmak üzere üç temel kategori altında toplanmaktadır. Gelir üzerinden alınan vergiler bireylerin ve kurumların elde ettikleri kazançlar üzerinden tahsil edilmekte olup gelir vergisi ve kurumlar vergisi bu kategorinin başlıca örneklerini oluşturmaktadır. Bu vergiler kamu hizmetlerinin finansmanı açısından devletin en önemli ve sürekli gelir kaynakları arasında yer almaktadır (OECD, 2021).

Servet üzerinden alınan vergiler ise mülk, araç veya miras gibi varlıklar üzerinden uygulanırken, emlak vergisi, motorlu taşıtlar vergisi ile veraset ve intikal vergisi bu gruba dahil edilmektedir. Söz konusu vergiler sahip olunan servet üzerinden kamuya kaynak aktarılmasını sağlayarak hem ekonomik adaletin güçlendirilmesine hem de gelir dağılımında dengeleyici bir mekanizmanın oluşmasına katkı sunmaktadır. (OECD, 2021).

Mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler, dolaylı vergiler kapsamında değerlendirilmekte olup KDV, ÖTV ve banka ve sigorta muameleleri vergisi (BSMV) bu gruba örnek teşkil etmektedir. Ayrıca gümrük vergisi ve ithalattan alınan KDV gibi kalemler,

uluslararası ticaretin düzenlenmesine katkıda bulunurken yerli üreticiyi koruma ve devletin gelirlerini artırma işlevi de üstlenmektedir (Çelik, 1999).

Genel olarak değerlendirildiğinde bu üçlü yapı Türkiye'deki vergi sisteminin hem doğrudan hem de dolaylı vergiler aracılığıyla kamu gelirlerini çeşitlendirdiğini göstermektedir. Böylece vergi sistemi, ekonomik büyümenin desteklenmesi ve sosyal adaletin sağlanması açısından dengeli bir mekanizma sunmaktadır.

1.2.Vergi konusu ve özellikleri

Verginin konusu vergilendirmenin temel unsurlarından biri olup vergi doğuran olayın ekonomik sistem içerisindeki karşılığını ifade eder. Vergiye tabi her türlü gelir, servet ya da harcama ekonomik faaliyetlerle doğrudan veya dolaylı biçimde ilişkilidir ve bu yönüyle vergi matrahının oluşumuna temel teşkil eder. Bu nedenle gelir, servet, tüketim, mülkiyet ve benzeri ekonomik değerler devletin vergilendirme yetkisi kapsamında değerlendirilebilen unsurlar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla verginin konusu hem ekonomik yapının işleyişi hem de vergi sisteminin adalet ve etkinlik hedefleri açısından belirleyici bir niteliğe sahiptir.

Vergiler diğer kamu gelirlerinden farklı olarak kendine özgü yapısal özellikler taşımakta ve bu özellikler, verginin kamu maliyesi içindeki ayırt edici konumunu ortaya koymaktadır. İlk olarak vergiler, devletin egemenlik yetkisine dayanır. Devlet bu yetkiyi yasal düzenlemeler çerçevesinde kullanarak yetkilendirdiği kamu kurumları aracılığıyla vergileri toplar. Vergilendirme süreci hukuki bir zeminde yürütülmekte olup anayasal ilkeler doğrultusunda şekillenmektedir (Selen, 2017).

Vergiler aynı zamanda devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahale araçlarından biri olarak da önemli bir işlev üstlenmektedir. Devlet yalnızca mali kaynak sağlama amacıyla değil aynı zamanda ekonomik istikrarın korunması, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve sektörel gelişimin desteklenmesi gibi hedefler doğrultusunda da vergi politikalarını belirlemektedir (Musgrave ve Musgrave, 1989). Bu doğrultuda vergilendirme sadece mali bir işlem olmanın ötesinde ekonomik, sosyal ve politik boyutları bulunan çok yönlü bir mekanizma niteliği taşımaktadır (Selen, 2017).

Vergilerin karşılıksız olması bireylerin yaptıkları ödemelerin karşılığında doğrudan bireysel bir hizmet beklememeleri anlamına gelir. Bu ödemeler kamu hizmetlerinin genel finansmanına katkı sunduğu için bireysel değil toplumsal fayda temellidir (Karakoç, 2015). Ayrıca vergilerin yalnızca kanunla konulup kaldırılması, vergilendirme sürecinde demokratik meşruiyeti ve hukuki güvenceyi sağlamaktadır.

Bunun yanı sıra modern vergi sistemlerinde vergiler nakdi olarak tahsil edilmekte, aynı ya da hizmet karşılığı ödeme kabul edilmemektedir. Bu yönüyle vergiler özel sektörden kamu kesimine yapılan zorunlu parasal transferler olarak değerlendirilmektedir (Avcı, 2020). Tüm bu özellikler vergiyi diğer kamu gelirlerinden ayırmakta ve maliye politikaları içerisinde stratejik bir araç haline getirmektedir.

1.3.Verginin amaçları

Vergi kavramının tanımı incelendiğinde tarihsel olarak toplumsal ihtiyaçları karşılamaya yönelik bir araç olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu nedenle verginin temel amacı kamu harcamalarının finansmanının sağlanmasıdır. Bununla birlikte verginin amacı devletlerin yönetim anlayışları ile toplumların devlete yüklediği anlamlara bağlı olarak zaman içinde değişiklik göstermiştir. Nitekim 1929 Büyük Buhranı sonrasında yaşanan ekonomik ve sosyal krizler, devletin ekonomideki rolünü dönüştürmüş ve verginin yalnızca mali değil, ekonomik ve sosyal işlevler de üstlenen bir araç olduğu fikrini güçlendirmiştir. Günümüzde literatürde vergilerin amaçları genel olarak mali ve mali olmayan amaçlar olmak üzere iki ana grupta ele alınmaktadır (Nadaroğlu, 2000).

Verginin mali amacı, kamu hizmetlerinin finansmanı için gerekli gelirlerin toplanmasını ifade eder. Modern ekonomilerde artan kamu harcamaları, vergi gelirlerinin önemini daha da artırmış ve verginin mali işlevini ön plana çıkarmıştır. Kamu giderlerinin karşılanması için yeterli düzeyde vergi hasılatının sağlanması, mali amaçların temelini oluşturur (Durkaya & Ceylan, 2007). Bu görev ekonomik ve sosyal hedeflerden bağımsız olarak değerlendirilen verginin asli fonksiyonudur. Bununla birlikte olağanüstü dönemlerde (savaş, afet, kriz) devletin aniden artan finansman ihtiyacını karşılamak amacıyla daha yüksek oranlarda vergi tahsilatına gidilebildiği görülmektedir (Tabar, & Tokathıoğlu, 2018).

Vergilendirmenin mali işlevi yalnızca gelir toplama amacıyla sınırlı değildir. Vergi uygulamalarının mükellefler arasında adaletli bir şekilde yürütülmesi ve vergi ödeme sürecinin düşük maliyetle gerçekleşmesi de mali işlevin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca sermaye hareketleri, potansiyel vergi gelirleri, ekonomik işlem hacmi ve kayıt dışı ekonomi gibi unsurlar da mali amacın değerlendirilmesinde dikkate alınan etkenler arasındadır (Yıldırım, 2020).

Klasik iktisatçılara göre vergilemenin tek amacı kamu gelirlerinin sağlanmasıdır ve devletin piyasaya müdahalesi minimum düzeyde olmalıdır. Bu yaklaşımda vergi tarafsız olmalı ve ekonomik kararları etkilememelidir. Ancak zamanla devletin fonksiyonlarının genişlemesi ve toplumsal ihtiyaçların çeşitlenmesi, vergiyi yalnızca mali bir araç olmaktan

çıkarmış, ekonomik ve sosyal yönleri bulunan düzenleyici bir politika aracı hâline getirmiştir. Merkantilist dönemde koruyucu gümrük vergilerinin kullanılması ve Keynesyen ekonomide talep yönetimi amacıyla vergi araçlarından yararlanılması bu dönüşüme örnektir. Tüm bu yaklaşımlar değerlendirildiğinde mali amaç kamunun ihtiyaç duyduğu gelirlerin zamanında, yeterli ve adil biçimde toplanmasını ve vergi sisteminin değişen koşullara uyum sağlayacak esnekliğe sahip olmasını gerektirmektedir (Turhan, 2002).

Mali olmayan ya da ekstra-fiskal amaçlar verginin kamusal harcamaları finanse etme dışındaki ekonomik, sosyal ve siyasal işlevlerini ifade etmektedir. Adolph Wagner, verginin yalnızca mali bir araç olmadığını, ekonomik ve sosyal hayatı düzenlemede etkin şekilde kullanılabileceğini vurgulayan ilk düşünürlerden biridir. Özellikle 20. yüzyıl başlarından itibaren vergi, ekonomik ve sosyal alanlarda devlet müdahalesinin temel araçlarından biri hâline gelmiştir (Arısoy, 2005).

Verginin sosyal amacı gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltmayı ve toplumsal dengeyi sağlamayı hedefler. Aynı gelir düzeyine sahip bireylerin eşit vergi yükü taşıması bu anlayışın temelidir. Artan oranlı vergiler, muafiyetler ve istisnalar sosyal amacı destekleyen araçlar arasında yer almaktadır. KDV gibi bazı tüketim vergileri ise temel ihtiyaçlar ve lüks tüketim arasında ayırım yaparak sosyal dengeyi korumaya katkı sağlar (Kırbaş, 1991).

Verginin ekonomik amacı ise devletin ekonomik istikrarı sağlamak, üretimi artırmak, tasarruf ve yatırımları teşvik etmek gibi hedeflerle piyasaya müdahale etmesini kapsamaktadır. Enflasyonun kontrol altına alınması, ekonomik daralma dönemlerinde vergi oranlarının düşürülmesi veya yatırım teşvikleri bu amaca örnek olarak gösterilebilir (Edizdoğan vd., 2017). Ayrıca verginin siyasal amaçları da bulunmaktadır. Örneğin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde gerçekleştirilen vergi düzenlemeleri, devletin uluslararası politik ve diplomatik hedeflerine ulaşmasına yardımcı olan araçlar arasında yer almaktadır.

1.4. Vergilendirme İlkeleri

Vergilendirme ilkeleri vergi yasalarının hazırlanması ve uygulanmasında temel alınan kurallar bütünüdür. Bu ilkeler verginin mali, ekonomik ve sosyal amaçlarını kapsayan genel bir çerçeve sunar ve vergi sisteminin sağlıklı bir şekilde işlemesine katkı sağlar. Tarihsel süreç boyunca ekonomik yaklaşımlardaki değişimlere paralel olarak vergilendirme ilkelerinde de dönüşümler yaşanmıştır. Literatürde bu ilkeleri sistematik şekilde ele alan ilk düşünürün Adam Smith olduğu kabul edilmektedir (Değirmenci vd., 2024).

Başlıca vergilendirme ilkeleri şu şekilde özetlenebilir:

- Genelilik İlkesi: Tüm bireylerin ödeme gücüne göre vergi yüküne katılmasını ifade eder. Vergi sisteminde istisna ve muafiyetlerin mümkün olduğunca sınırlı tutulması gerektiği vurgulanır (Gökçay, 2017).

- Açıklık ve Belirlilik İlkesi: Vergi ile ilgili bütün iş ve işlemlerin açık, anlaşılır ve keyfilikten uzak biçimde düzenlenmesini gerektirir. Vergi unsurları kanunlarda net şekilde tanımlanmalı ve mükellefler haklarını kolayca anlayabilmelidir (Arslan, 2020).

- Adalet İlkesi: Vergi yükünün adil bir şekilde dağıtılmasını içerir. Eşit durumda olanların aynı vergiyi ödemesi yatay adalet, mali gücü yüksek olanların daha fazla vergi ödemesi dikey adalet olarak ifade edilir (Öztürk & Oktayar, 2012).

- Verimlilik İlkesi: Vergi gelirlerinin kamu harcamalarını karşılayacak düzeyde ve yeterlilikte olmasını ifade eder. Her bireyin ödeme gücü oranında vergilendirilmesi bu ilkenin temel unsurlarındandır (Karakoç, 2015).

- Uygunluk İlkesi: Verginin, mükellef açısından en uygun zamanda ve en kolay şekilde tahsil edilmesini ifade eder. Çiftçilerden verginin hasat zamanında alınması bu ilkeye klasik bir örnektir (Akdoğan, 1999).

- Esneklik İlkesi: Vergi gelirlerinin ekonomik gelişmeleri yakından takip edebilmesi ve değişen koşullara uyum sağlayabilmesi gerektiğini ifade eder. Ekonomik büyüme veya daralma dönemlerinde vergi yapısında yapılan ayarlamalar bu ilkenin gereğidir (Songur & Yüksel, 2018).

- Tarafsızlık İlkesi: Vergilerin ekonomik kararları, bireylerin çalışma ve yatırım tercihlerini mümkün olduğunca etkilememesi gerektiğini belirtir. Vergilemenin ekonomik yaşam üzerinde nötr bir etki bırakması hedeflenir (Arslan, 2020).

- İktisadi Etkinlik İlkesi: Vergilemenin ekonomik refah kaybına yol açmadan, ekonomik faaliyetleri minimum düzeyde bozarak uygulanmasını ifade eder. Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde yer alan ilkeler bu yaklaşımın temellerini oluşturmaktadır (Ejder & Çaşkurulu, 2022).

1.5. Verginin tarihsel gelişimi

İnsanlar tarih boyunca çeşitli yönetim biçimleri ve toplumsal örgütlenmeler kurmuş, beylikler, hükümdarlıklar ve devlet benzeri yapılar aracılığıyla sosyal, ekonomik ve siyasal düzeni sağlamaya çalışmışlardır. Bu yapıların ortak özelliği toplumsal yaşamı düzenleyecek ve sürekliliğini sağlayacak bir otorite mekanizması oluşturmalarıdır. Divanlar, yönetim kurulları veya benzeri adlarla anılan bu otorite noktaları zaman içinde devlet olgusuna dönüşmüş ve böylelikle toplumun ortak ihtiyaçlarının karşılanması görevi de devletin temel

sorumluluğu hâline gelmiştir. Nüfusun sınırlı olduğu dönemlerde bu ihtiyaçları karşılamak daha çok kral veya bey gibi yöneticilerin sorumluluğunda iken, zamanla artan nüfus ve değişen toplumsal yapı bu görevin daha kapsamlı bir mali sisteme dayanmasını zorunlu kılmıştır. Savaş ganimetleri ve haraçlar başlangıçta ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir kaynak olsa da toplumsal ve ekonomik dönüşümler bu kaynakların yetersiz kalmasına neden olmuş, böylece tarih sahnesinde vergi olgusu ortaya çıkmıştır. İlk dönemlerde vergi kaybeden topluluğun galip olan tarafa ödediği bir tür haraç niteliği taşıırken, Orta Çağ'la birlikte bu anlayış değişmiş ve vergi bireylerin kazanç ve servetleri doğrultusunda devlete sundukları bir yükümlülük olarak kurumsallaşmıştır (Yolal, 2017).

Orta Çağ'da yalnızca verginin niteliği değil, tahsil yöntemleri de dönüşüme uğramıştır. Bu dönemde feodal beylikler geniş imparatorlukların yerini almış ve siyasi hâkimiyet beyliklerin kontrolüne geçmiştir. Orta Çağ'ın erken döneminde kamu giderleri büyük ölçüde saray harcamalarından oluştuğu için vergi, mali sistemde belirleyici bir konuma sahip olmamıştır. Ancak sonraki dönemlerde ekonomik yapıda meydana gelen değişimler ve kamu harcamalarının artmasıyla birlikte vergiler nakdî hale gelmiş ve zorunlu bir mali yükümlülük niteliği kazanmıştır. Feodal beylerin kişisel servetleri kamu giderlerini karşılamaya yetmediğinden, vergi sisteminin kurumsallaşması kaçınılmaz hâle gelmiştir. Bu gelişmeler modern vergi sisteminin temellerinin Orta Çağ'ın ikinci yarısında atıldığını göstermektedir (Kayan, 2000).

Orta Çağ'ın sona ermesiyle Fransa'da gerçekleşen Büyük Fransız İhtilali, Yeni Çağ'ın başlangıcını simgelemiş ve vergi anlayışında köklü değişimlere yol açmıştır. İhtilalin ilk yıllarında bazı vergilerin millet meclisi tarafından kaldırıldığı görülse de Napolyon döneminin sona ermesiyle birlikte bu vergilerin yeniden yürürlüğe konduğu bilinmektedir. Bu süreçte vergilendirme yaklaşımında önemli bir dönüşüm yaşanmış ve feodal beylerin servetlerine göre farklılaştırılan vergi yapısı yerine tüm bireyler için eşitlik temelinde şekillenen bir vergilendirme anlayışı benimsenmiş ve böylece Fransa üniter devlet yapısına ulaşmıştır (Dönmez & Mutlu Kaya, 2014).

Yeni Çağ ile Orta Çağ arasındaki temel farklar kamu ekonomisi açısından üç ana başlıkta toplanmaktadır. İlk olarak, aynı ekonomiden para ekonomisine geçiş gerçekleşmiş ve mali işlemler daha rasyonel bir zemine oturmuştur. İkinci olarak, para ekonomisinin yaygınlaşmasıyla birlikte rasyonalite ve iktisadilik kavramları devlet açısından daha belirleyici hâle gelmiştir. Üçüncü olarak ise feodal dönemin ikili yönetim yapıları büyük ölçüde ortadan kalkmış ve devletin merkezi yapısı güçlenmiştir. Vergi bu dönemde yalnızca kamu giderlerini

finanse eden bir araç olmaktan çıkarak ekonomik ve sosyal politikalara yön veren bir devlet müdahale mekanizması hâline gelmiştir (Tüleykan, 2010).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla birlikte devletin gelir kaynaklarında da belirgin bir farklılaşma yaşanmıştır. Osmanlı mali yapısında gelirler büyük ölçüde nakdî olarak toplanmıştır. Savaş ganimetleri, haraçlar, gümrük vergileri ve cizye önemli gelir kalemleri arasında yer almıştır. Bununla birlikte Osmanlı'daki mali yükümlülüklerin tümü modern anlamda vergi olarak nitelendirilemez. Zekât gibi dini nitelikli yükümlülükler devlet tarafından toplanır hâle gelmiş ve Beytüssadaka adı altında örgütlenmiştir. Osmanlı vergi sistemi genel olarak şer'i vergiler ve örfi vergiler olmak üzere iki kategoriye ayrılmakta ve ağnam ve aşar vergileri temel mali yükümlülükler olarak öne çıkmaktadır. Olağanüstü hâllerde ise halktan nakdî vergi toplanmıştır (Akdoğan, 2019).

1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı ile Türk vergi sistemi tamamen yeni bir yapıya kavuşmuştur. İlk yıllarda Osmanlı'dan devralınan vergi uygulamaları sürdürülse de Cumhuriyet'in kurumsallaşma süreciyle birlikte vergi sisteminde köklü değişikliklere gidilmiştir. Büyük bir savaşın ardından ekonomik bağımsızlığın kazanılması vergi sisteminin yeniden yapılandırılmasını kaçınılmaz hâle getirmiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e aktarılan aşar, ağnam, temettü ve müsakkafat vergileri bir süre uygulanmaya devam etmiş ancak zamanla yerlerini modern vergi politikalarına bırakmışlardır (Taş & Engin, 2023).

Türk vergi sisteminde yapılan reformlarda temel amaç dolaylı vergilerin gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak, vergi gelirlerini artırmak ve denetim mekanizmasını güçlendirmek olmuştur. Bu kapsamda gerçekleştirilen düzenlemelerden biri olan 4369 sayılı Kanun, Türk vergi tarihinde "Mali Milat" olarak kabul edilmektedir. Bu yasa ile kaynak teorisi açıklanmış bireylerin sahip olduğu değerlerdeki artış net artış teorisi çerçevesinde ele alınmış ve vergi kayıp ve kaçaklarının azaltılması hedeflenmiştir. Her ne kadar bu reformların bazıları yapısal dönüşüm niteliği taşımamış olsa da vergi kanunlarında önemli değişiklikler yapılmış ve modern vergi anlayışının geliştirilmesine katkı sağlanmıştır (Şenyüz vd., 2019).

1.6.Verginin teorik temelleri

Vergi konusuna ilişkin yapılan yasal düzenlemeler ve tarihsel gelişim süreci incelendiğinde, vergilendirme anlayışının temelde iki ana teori etrafında şekillendiği görülmektedir. Bunlar yararlanma (teorik) yaklaşımı ve ödeme gücü yaklaşımıdır. (Ediz vd., 2017).

Yararlanma yaklaşımının temelinde bireylerin devletten sağladıkları hizmet ve kamu mallarından elde ettikleri fayda yer almaktadır. Bu çerçevede vergilendirme bireylerin yararlandıkları hizmetlere katılım payı niteliği taşır. Yararlanma yaklaşımı kendi içinde üç farklı teorik bakış açısıyla ele alınmaktadır (Pehlivan, 2006).

Bu yaklaşımlardan ilki değişim teorisidir. Bu teoriye göre, devlet veya özel sektör tarafından sunulan hizmetlerden daha fazla yararlanan kişilerin daha fazla vergi ödemesi gerekir. Başka bir ifadeyle vergi, alınan hizmetin karşılığı olarak değerlendirilir (Tüleykan, 2010).

İkinci bakış açısı devletin sigorta kurumu niteliği taşıdığı görüşüdür. Bu yaklaşıma göre devlet, tıpkı sigorta şirketlerinin sunduğu güvenlik ve koruma hizmetleri gibi, toplumun güvenliğini sağlar ve bireyler bu hizmetlerin karşılığında sigorta primi benzeri bir mali yükümlülük öder. Ancak bu görüşün önemli bir sınırlılığı bulunmaktadır. Devlet vergi ödenip ödenmemesine bakmaksızın güvenlik ve kamu düzenini sağlamakla yükümlüdür. Bu nedenle verginin doğrudan bir sigorta primi olarak değerlendirilmesi mümkün değildir (Musgrave & Musgrave, 1989). Üçüncü bakış açısı ise verginin sosyal üretim giderlerine katkı sağladığı görüşüdür. Bu yaklaşımda devlet tıpkı üreticiler, çiftçiler veya ticaret erbabı gibi ekonomik üretimin bir parçası olarak görülür. Devletin sosyal ve ekonomik alanlardaki faaliyetleri sonucunda oluşan maliyetlerin karşılanması amacıyla vergi alınması gerektiği savunulur. Ancak modern kamu anlayışında devlet yalnızca ekonomik bir aktör değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel hizmetler sunan bir yapıdır. Bu nedenle vergi toplama amacı, devletin bu hizmetleri etkin bir şekilde yerine getirebilmesi için gerekli finansal kaynağın sağlanmasıyla ilişkilidir (Tosun, 2022).

Vergileme teorilerinin ikinci temel yaklaşımı olan ödeme gücü yaklaşımı modern vergi sistemlerinin temelini oluşturmaktadır. Bu yaklaşıma göre bireyler kendileri ve ailelerinin temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde gelir elde ettikten sonra ödeme güçleri oranında vergi ödemelidir. Yani vergi yükümlülüğü, bireyin ekonomik kapasitesine göre belirlenmelidir.

Ödeme gücü yaklaşımında vergi, bireylerden veya tüzel kişilerden devletin yetkili organları aracılığıyla karşılıksız olarak alınan parasal yükümlülüklerdir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 73. maddesi de bu anlayışı hukuki çerçeveye oturtmaktadır. Söz konusu maddede, herkesin “mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlü olduğu” ifade edilmektedir. Bu düzenleme, anayasanın vergilendirme anlayışının açık biçimde ödeme gücü ilkesine dayandığını göstermektedir (Yiğit & Öztürk, 2017).

1.7. Ekonomik büyüme

Ekonomik büyüme belirli bir dönemde bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin toplam değerindeki artışı ifade eder. Bu artış milli gelirdeki yükseliş, üretim miktarındaki genişleme ve üretim kapasitesindeki gelişmeyle ölçülebilir. Ekonomik büyüme sürecinde birçok faktör etkili olmaktadır. İhracat, kamu yatırımları ve hanehalkı tüketim harcamaları bu faktörlere örnek olarak gösterilebilir. Tüketim talebindeki artış, üreticilerin üretim miktarını artırmasını gerekli kılar. Böylelikle talep artışıyla ortaya çıkan üretim genişlemesi ekonomik büyümeyi destekler (Bülbül & Kaygısız, 2023). Ekonomik büyüme yalnızca üretim artışıyla açıklanamamaktadır. Ayrıca tasarruf hacmindeki artışlar da büyümeyi etkileyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Ancak tasarrufların ekonomik büyümeye katkı sağlayabilmesi için âtıl olmaktan çıkarılıp yatırım hâline dönüştürülmesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle yatırıma kanalize edilen tasarruflar ekonomik büyümenin temel girdilerinden biridir (Bağcı ve Hoş, 2021).

Ekonomik büyüme tanımları, üretim faktörlerinin ve üretim araçlarının verimliliğindeki artışları da kapsamaktadır. Üretim araçlarının daha verimli hâle gelmesi, ülkedeki üretim kapasitesini genişlettiği için ekonomik büyüme olarak değerlendirilmektedir (Fischer, 2016).

Tarihsel süreçte ekonomik büyüme ile ilgili çok farklı tanımlar yapılmış olsa da büyümenin refah düzeyi üzerindeki belirleyici etkisi iktisatçıların ortak noktasıdır. Ekonomik büyümesi güçlü olan ülkelerde refah düzeyinin yükseldiği görülmektedir (Vergil & Bahtiyar, 2017). Bu nedenle ekonomik büyüme günümüzde tüm ülkelerin temel makroekonomik hedeflerinden biridir (Özel, 2012).

Ekonomik büyümeyi belirleyen kaynaklar genel olarak dört başlık altında incelenmektedir: (i) teknolojik gelişmişlik düzeyi, (ii) reel sermayenin miktarı ve kalitesi, (iii) doğal kaynakların niteliği ve miktarı, (iv) iş gücünün niceliği ve niteliği. Bu dört unsur, bir ülkenin üretim kapasitesini doğrudan etkileyen temel bileşenlerdir (Yavilioğlu, 2002).

Tasarruf birikimi teknolojiye yapılan yatırımlar ve insan sermayesinin güçlendirilmesi üretim kapasitesini artıran başlıca etkenlerdir. Söz konusu etkenler aynı zamanda ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğine katkıda bulunur. İnsan sermayesinin gelişmesi, yeni yatırımların yapılması ve tasarruf birikiminin artması sabit sermaye stokunu yükseltirken, artan sabit sermaye de yatırımları destekleyerek büyüme döngüsünü güçlendirir (Keskin, 2025).

Ekonomik büyüme farklı yöntemlerle ölçülebilmekle birlikte en sık kullanılan ölçüm aracı makroekonomik göstergelere dayanan matematiksel yöntemidir. Bu yöntemin uygulanabilmesi için milli gelir göstergelerinden yararlanılır. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYİH), ekonomik büyümenin en temel göstergelerinden biridir. Bir ülke ekonomisinin yıllık bazda ne kadar büyüdüğünü değerlendirmede kullanılan en önemli ölçüt ise reel GSYİH artış oranıdır (Aktuğ, 2010).

Ekonomik büyüme hızını hesaplamak için kullanılan formül aşağıdaki gibidir:

$$G_t = \frac{\Delta Y_t}{Y_{t-1}}$$

Bu formülde G_t , t dönemindeki ekonomik büyüme hızını, ΔY_t , aynı dönemdeki milli gelir artışını, Y_{t-1} ise bir önceki dönemin milli gelir düzeyini ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle ekonomik büyüme hızı t döneminde meydana gelen milli gelir artışının, (t-1) dönemindeki milli gelir düzeyine oranlanmasıyla elde edilmektedir. (Balcı, 2018; Öniş & Şenses, 2019).

1.8. Ekonomik büyümenin temel belirleyicileri

Ülkelerin siyasi, sosyal ve kültürel yapılarının birbirinden farklı olması ekonomik dengelerinin ve büyüme süreçlerinin de farklılaşmasına yol açmaktadır. Bu nedenle ekonomik büyümenin temel belirleyicileri ülkeden ülkeye değişebilmekle birlikte, iktisat literatüründe genel kabul gören dört ana unsur bulunmaktadır. Bunlar doğal kaynaklar, sermaye, emek ve teknoloji (Tomanbay ve Gümüş, 2004). Sermaye, emek ve teknoloji küresel ölçekte ekonomik büyümenin temel bileşenleri olarak kabul edilirken, doğal kaynaklar ise tükenebilir nitelikleri nedeniyle zaman zaman bu kapsamın dışında değerlendirilebilmektedir (Üzümcü, 2008).

Ekonomik büyümenin en önemli belirleyicilerinden biri iş gücüdür. İş gücünün verimliliği ve niteliği arttıkça ülke ekonomisinin büyüme kapasitesi de güçlenmektedir (Aksu, 2017). İş gücü, nüfus ile doğrudan ilişkili olmakla birlikte, ülkedeki nüfusun tamamı ekonomik faaliyetlere katılmadığından belirli kriterlere göre hesaplanmaktadır. İş gücündeki artış, gayrisafi yurt içi hasılayı yükselterek ekonomik büyümeye katkı sağlar. Ancak iş gücünün homojen olmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Literatürde bazı teorisyenler, nüfusun belirli bir oranını toplam iş gücü olarak kabul eder ve ekonomik büyüme hesaplamalarını bu kabule dayandırır (Baskak, 2023).

Ekonomik büyümeyi etkileyen diğer önemli unsur sermayedir. Bir ülkenin sahip olduğu üretim araçlarının belirli bir dönem içerisindeki toplam değeri sermaye stokunu ifade

eder. Sermaye miktarındaki artışlar, üretim kapasitesini genişleterek milli gelir artışına olumlu katkıda bulunur. Sermaye ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Literatürde sermaye birikiminin ekonomik büyümeye çok yönlü katkılar sağladığı belirtilmektedir. Sermaye birikimi işletmelerin faaliyet alanlarını genişletmesine, yeni teknolojilerin benimsenmesine ve üretim süreçlerinde deneyimsel bilgi birikiminin artırılmasına olanak tanımaktadır (Saygılı ve Cihan, 2008).

Doğal kaynaklar da ekonomik büyümeyi etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. Yer altı ve yer üstü kaynaklarına sahip olan ülkeler, bu kaynakları etkin şekilde değerlendirerek ekonomik performanslarını güçlendirebilirler. Ancak doğal kaynakların tek başına büyümeyi garanti etmediği, yalnızca büyümeyi destekleyen bir unsur olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Tomanbay & Gümüş, 2004).

Ekonomik büyümenin bir diğer önemli belirleyicisi teknolojidir. Teknolojik gelişmeler üretim süreçlerinde verimliliğin artmasına, üretim maliyetlerinin düşmesine ve üretim kapasitesinin genişlemesine katkı sağlar. Bu nedenle teknolojik yenilikleri etkin bir şekilde kullanan ülkeler hem ekonomik büyümede hem de küresel rekabet gücünde diğer ülkelere göre avantaj elde etmektedir (Sezgin & Budak, 2022). Teknolojiye yatırım yapan ve teknolojik kapasitesini artıran ülkeler, sermaye ve istihdam verimliliğini yükselterek ekonomik büyüme oranlarını da olumlu yönde etkileyebilmektedir (Taş vd., 2017).

1.9. Ekonomik büyüme teorileri

En dar anlamıyla ekonomik büyüme bir ülke ekonomisinde üretilen mal ve hizmet miktarındaki artışı ifade eder. Bu tanım niceliksel bir bakış açısına dayanmakla birlikte bazı iktisatçılar ekonomik büyümenin yalnızca miktar artışından ibaret olmadığını niteliksel özellikler de taşıdığını savunmaktadır. Bu çerçevede ekonomik düşüncelerden yararlanılarak Birleşmiş Milletler'in 1996 İnsani Gelişme Raporu'nda ekonomik büyümenin niteliğine göre ayrıştırıldığı dört farklı büyüme türü tanımlanmıştır (Tümertekin & Özgüç, 1997):

- Acımasız büyüme: Ekonomik büyümeden elde edilen gelir artışının toplumdaki bireyler arasında eşit biçimde dağıtılmaması durumunu ifade eder. Bu büyüme türünde toplam gelir artsa bile gelir dağılımı adaletsizliği derinleşmektedir (Erkal vd., 2015).
- Geleceksiz büyüme: Ülkelerin doğal kaynakları aşırı kullanarak sağladığı büyümeyi tanımlar. Bu modelde büyüme, doğal kaynakların tükenmesi pahasına gerçekleşir ve sürdürülebilir değildir (Acaravcı & Erdoğan, 2018).

- İşsiz büyüme: Ekonomide üretim ve milli gelir artarken istihdamın artmaması ya da yeterince artmaması durumudur. Bu tür büyüme, ekonomik genişlemeye rağmen işsizliğin yükselmesine yol açabilmektedir (Uysal & Alptekin, 2009).
- Köksüz büyüme: Toplumsal değerler, kültürel yapı ve demokratik haklar dikkate alınmadan gerçekleştirilen büyümeyi ifade eder. Bu modelde ekonomik artış, toplumun sosyal dokusuyla uyumlu değildir ve bireylerin hak ve özgürlüklerini gözetmeyen bir büyüme anlayışına dayanır (Akiş, 2010).

1.10. Ekonomik büyüme modelleri

Ekonomik büyüme teorileri ülkeler arasındaki büyüme farklılıklarını, kişisel gelir seviyelerindeki farklılaşmayı ve ekonomik tarihte görülen büyüme eğilimlerini açıklamak amacıyla geliştirilmiştir. Teorilerin tarihsel gelişiminde Smith, Ricardo, Malthus ve Marx gibi önemli iktisatçılar öne çıkmaktadır. Bu ekonomistler, beşerî ve fiziksel sermayenin büyüme üzerindeki etkilerini, kişisel gelir düzeylerini, dış ticaret ilişkilerini, teknolojik gelişmeyi, üretim süreçlerini ve temel denge mekanizmalarını inceleyen çalışmalar yürütmüşlerdir. 1990'lı yıllar ise büyüme teorilerinin kurumsal boyutunun önem kazandığı bir dönem olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde North ve Barro gibi iktisatçılar, kurumsal yapıların büyüme dinamikleri üzerindeki etkilerini analiz etmişlerdir (Alper, 2019).

Keynes'in II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya koyduğu görüşler, Marshall Planı gibi politika uygulamalarına ilham vermiştir. Bu süreçten itibaren teknoloji ve sabit sermaye stoku, büyüme araştırmalarının merkezinde yer almaya başlamıştır. Yetersiz tasarrufların az gelişmiş ülkelerin geri kalmasının temel nedeni olduğunu savunan Arthur Lewis'in büyüme modeli bu dönemin en etkili yaklaşımlarından biri olmuştur. Rostow'un aşamalı kalkınma modeli ise özellikle sanayileşme sürecindeki az gelişmiş Batı-dışı ülkelerin büyüme sorunlarına çözüm sunan bir çerçeve olarak ortaya çıkmıştır (Kaya, 2005).

1950'li yılların ortalarına gelindiğinde, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere göre daha hızlı büyüyebileceğini savunan yeni büyüme teorileri önem kazanmaya başlamıştır. Solow'un 1940–1949 yılları arasındaki ABD büyüme verilerini incelemesi sonucunda ekonomik büyümenin önemli bir kısmının teknolojik gelişmeye bağlı olduğu bulgusu, neo-klasik büyüme teorilerinin temelini oluşturmuştur. Neo-klasik modellerin eksik yönleri ise Abramovitz ve Baumol tarafından yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur (Türker, 2009).

1960'lı yıllarda Arrow, bilgi birikimini büyüme sürecinin belirleyicisi olarak ele almış ve “öğrenme yoluyla ilerleme” modelini geliştirmiştir. Tarihsel süreç genel olarak değerlendirildiğinde, büyüme modellerinin mevcut ekonomik gerçekliği tam olarak

yansıtmaktan ziyade soyut varsayımlar üzerine kurulu oldukları ve bu nedenle bütüncül açıklamalar sunmakta zaman zaman yetersiz kaldıkları ifade edilmektedir (Uyan, 2009).

Smith, Ricardo ve Malthus'un katkılarıyla şekillenen klasik büyüme modelleri, büyüme teorilerinin tarihsel başlangıç noktasını temsil etmektedir. Adam Smith'in görüşleri klasik büyüme teorisinin temel taşlarından biri olarak kabul edilmektedir. Smith'e göre ekonomik büyümenin temel kaynakları sermaye birikimi ve iş bölümüdür. Sermaye birikimi, teknolojik gelişmenin ön koşuludur; teknoloji geliştikçe işgücü verimliliği artar ve üretim kapasitesi genişler (Ertuğrul, 2007).

Smith'e göre üretkenlik artışının en önemli nedeni iş bölümüdür. İş bölümü, bireyin hem kişisel verimliliğini hem de toplumsal üretkenliği artırmaktadır. Ayrıca Smith, Ulusların Zenginliği adlı eserinde ekonomik ve toplumsal gelişmenin dört aşamada gerçekleştiğini savunmuştur: (Kazgan, 2012).

- Avcılık ve toplayıcılık,
- Göçebe hayvancılık,
- Feodal tarım düzeni,
- Ticaret ve karşılıklı bağımlılık aşaması.

Smith'in bu teorik çerçevesi, ekonomik büyüme sürecini açıklamada önemli bir temel oluşturmuş ve sonraki büyüme modellerine yön vermiştir (Letiche, 1960).

1. 10. 1. İçsel büyüme modelleri

İçsel büyüme modellerinin tam olarak anlaşılabilmesi için önce "içsel büyüme" kavramının ele alınması gerekmektedir. 1980'li yılların ortalarına kadar standart neo-klasik büyüme modeli, uzun dönem ekonomik büyümeyi açıklamak için yeterli bir çerçeve olarak kabul edilmekteydi. Ancak bu modelin teknolojik değişimi dışsal bir unsur olarak ele alması, uzun dönem büyüme farklılıklarını açıklamada yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bu eksiklikten hareketle neo-klasik büyüme modeli yerini teknolojiye ve bilgi birikimine dayalı yeni modellerin geliştirilmesine bırakmıştır. Teknolojik gelişmenin büyümenin dışsal bir bileşeni değil, ekonomik süreçlerin içinde üretilen bir unsur olduğunu savunan bu yeni yaklaşım, içsel büyüme teorilerinin temelini oluşturmuştur (Özel, 2012).

İçsel büyüme modelleri, ekonomik büyümenin tamamen ekonominin kendi yapısından kaynaklandığını savunur. Bu teorilerin öncü isimleri Paul Romer ve Robert Lucas'tır. İçsel büyüme literatüründe dışsallıklar ve taşıma kapasitesi modellerin açıklamaya çalıştığı temel kavramlardır (Şen, 2007).

İçsel büyüme modelleri, klasik ve neo-klasik büyüme teorilerinin sınırlılıklarını aşmayı hedefleyen bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. 1980'li yıllara kadar ekonomi literatüründe uzun dönem büyüme, genellikle neo-klasik çerçevede, sermaye birikimi ve nüfus artışı gibi temel faktörlerle açıklanmaktaydı. Neo-klasik büyüme modellerinde teknolojik değişim ise dışsal bir faktör olarak ele alınır; yani ekonomik sistemin kendisi teknolojik ilerlemeyi üretmez, yalnızca var olan teknolojiye tepki verir. Bu yaklaşım, farklı ülkeler arasındaki uzun dönem büyüme farklarını açıklamada yetersiz kalması nedeniyle eleştirilmiştir (Akkaya, 1998). Zira aynı sermaye ve işgücü stokuna sahip ülkeler bile farklı büyüme hızları gösterebilmekteydi, bu durum neo-klasik modellerle açıklanmakta güçlük yaratıyordu (Yardımcı, 2006).

İçsel büyüme teorileri, teknolojik değişimi ve bilgi birikimini ekonomik sistemin içinde üretilen bir unsur olarak ele alır. Bu yaklaşım, ekonomik büyümenin yalnızca sermaye birikimi ve emek artışı ile değil, aynı zamanda ekonominin kendi yapısına, öğrenme süreçlerine ve yenilik kapasitesine bağlı olarak sürdürülebileceğini savunur. Örneğin, Ar-Ge harcamaları, eğitim ve insan sermayesi yatırımları, üretim kapasitesini doğrudan etkileyen içsel büyüme unsurları olarak görülür. Bu bağlamda teknolojik ilerleme, ekonomik faaliyetin bir sonucu olarak ortaya çıkar ve büyümenin kendisi, üretim sürecinin içindeki geri besleme mekanizmaları sayesinde hızlanabilir. (Erdoğan & Canbay, 2016)

Paul Romer'in çalışmaları, içsel büyüme teorisinin temel taşlarını oluşturur. Romer'e göre, bilgi ve teknoloji, iktisadi dışsallıklar yoluyla ekonomiye yayılan ve üretimi artıran temel unsurlardır. Özellikle fikirlerin ve teknolojik yeniliklerin çoğaltılabilirliği, ekonomik sistem içinde sürekli büyümeyi mümkün kılar. Bilgi, tıpkı bir sermaye malı gibi üretime katkı sağlar ancak fiziksel sermaye gibi tükenmez; aksine kullanım yoluyla değer üretmeye devam eder. Bu nedenle, içsel büyüme modellerinde Ar-Ge ve eğitim yatırımları, ekonominin büyüme potansiyelini belirleyen merkezi unsurlar haline gelir (Yıldırım, 2017).

Robert Lucas ise içsel büyüme literatürüne insan sermayesinin rolünü vurgulayarak katkıda bulunmuştur. Lucas'a göre, işgücünün bilgi ve beceri düzeyi, üretkenliği ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi belirleyen kritik faktörlerden biridir. İnsan sermayesi yatırımları, yalnızca bireylerin gelir düzeyini artırmakla kalmaz, aynı zamanda teknolojik yeniliklerin ekonomiye yayılmasını kolaylaştırır. Lucas'ın modelinde, öğrenme ve bilgi aktarımı süreçleri, ekonomik büyümenin sürekliliğini sağlayan içsel mekanizmalar olarak ön plana çıkar (Karagül & Masca, 2005).

İçsel büyüme modelleri, aynı zamanda dışsallık ve taşıma kapasitesi kavramlarıyla büyümenin sınırlarını da açıklamaya çalışır. Ekonomik dışsallıklar, bir firmanın veya bireyin yatırımının diğer ekonomik aktörler üzerinde pozitif etkiler yaratması durumunu ifade eder. Örneğin, bir firmanın yeni bir üretim teknolojisini geliştirmesi, diğer firmaların da verimliliğini artırabilir. Taşıma kapasitesi ise ekonominin sahip olduğu kaynak ve bilgi yapısının, büyümeyi sürdürebileceği maksimum sınırı temsil eder. Bu kavramlar, içsel büyüme modellerinin ekonomi politikalarıyla ilişkisini açıklamada kritik öneme sahiptir.

Uygulama boyutunda, içsel büyüme teorisi politika yapıcılar için de yol gösterici bir çerçeve sunar. Eğitim sistemine yapılan yatırımlar, araştırma-geliştirme faaliyetlerinin teşvik edilmesi ve bilgi tabanlı ekonomik stratejiler, büyümenin sürdürülebilirliğini artıran temel araçlar olarak öne çıkar. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için bu modeller, sadece sermaye ve işgücü artırımı ile değil, bilgi üretimi ve teknoloji transferi ile kalkınmanın mümkün olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Cinel, (2021)).

Sonuç olarak, içsel büyüme modelleri, ekonomik büyümenin temel kaynaklarını daha bütüncül bir perspektiften ele alır. Teknoloji ve insan sermayesi, artık dışsal değil içsel büyüme mekanizmalarının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilir. Bu yaklaşım, hem teorik olarak ekonominin kendi dinamikleriyle büyüebileceğini ortaya koymakta hem de politika önerileri açısından, ekonomik kalkınmayı destekleyen sürdürülebilir stratejilere ışık tutmaktadır (Yardımcı, 2006).

1. 10. 1.1. Beşerî Sermaye Modeli

Beşerî sermaye modeli, ekonomik büyüme literatüründe özellikle insan sermayesinin rolünü öne çıkaran önemli bir yaklaşımı temsil eder. Neo-klasik büyüme modellerinde sermaye birikiminin getirisi azalan bir özellik gösterir; yani, ekonomiye eklenen her bir birim fiziksel sermaye, üretimde önceki birimlere göre daha az katkı sağlar. Bu çerçevede uzun dönem ekonomik büyüme, büyük ölçüde nüfus artışı ve teknolojik ilerlemenin dışsal katkısına bağlıdır. Ancak içsel büyüme ve beşerî sermaye modelleri, bu sınırlamayı aşmakta ve ekonomik büyümenin insan sermayesi ve bilgi birikimi üzerinden sürdürülebilir olabileceğini vurgulamaktadır (Yardımcı, 2006).

Beşerî sermaye, bir ekonomideki bireylerin bilgi, beceri, eğitim ve deneyim düzeyinin toplamını ifade eder. İnsan sermayesi, yalnızca işgücünün niceliğini değil, aynı zamanda üretim kapasitesinin kalitesini belirleyen temel bir faktördür. Beşerî sermaye yatırımları, eğitim sistemleri, mesleki öğretim, sağlık ve yaşam boyu öğrenme gibi unsurlarla desteklendiğinde, ekonominin toplam üretim kapasitesine doğrudan katkı sağlar. Bu yaklaşım,

lkeler arasındaki büyüme hız farklarını açıklamada kritik öneme sahiptir; çünkü fiziksel sermaye birikimi benzer düzeyde olan ülkeler, insan sermayesinin farklı düzeyleri nedeniyle çok farklı büyüme performansları gösterebilir (en, 2007).

Beer sermaye modellerinde bilgi birikimi, ekonominin kendisi tarafından üretilen ve oaltılabilen bir unsur olarak ele alınır. Eğitim ve araştırma-geliştirme faaliyetleri, insan sermayesinin kalitesini artırırken, teknolojik yeniliklerin ekonomiye aktarılmasını da kolaylaştırır. Bu süreç, bir ülkenin uzun dönem büyüme potansiyelini belirler. Örneğin, yüksek eğitim seviyesine sahip işgücüne sahip ülkeler hem daha verimli üretim yapabilir hem de teknolojik yenilikleri daha hızlı benimseyebilir. Bu nedenle, beer sermaye yatırımları ekonomik büyümenin merkezi unsurlarından biri olarak kabul (Kazancıgil, 2022).

Lucas (1988) beer sermaye modelinde, işgücünün bilgi ve yetenek düzeyinin sadece bireysel gelirler üzerinde değil, aynı zamanda genel ekonomik büyüme üzerinde de etkili olduğunu göstermiştir. İnsan sermayesinin ekonomik süreçler içindeki rolü, pozitif dışsallıklar yoluyla büyümeyi hızlandırır. Örneğin, bir bireyin kazandığı bilgi ve deneyim, çalıştığı firma ve sektördeki diğer bireylere de fayda salar; bu durum, toplam üretkenliği artıran zincirleme bir etki yaratır. Bu bağlamda beer sermaye, yalnızca bireysel değil, toplumsal bir üretim faktörü olarak görülür (Karagl & Masca, 2005).

Beer sermaye modelleri, ekonomik politikalara da yol gösterici bir perspektif sunar. Eğitim sistemine yapılan yatırımlar, yaşam boyu öğrenme programları ve nitelikli işgücü yetiştiren mesleki eğitim politikaları, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini destekleyen temel araçlardır. Ayrıca, sağlık ve sosyal hizmetlere yapılan yatırımlar, işgücünün verimliliğini artırarak beer sermaye birikimini dolaylı yoldan güçlendirir. Bu yaklaşım, yalnızca gelimi ülkeler için değil, gelişmekte olan ülkeler açısından da önemlidir; çünkü fiziksel sermaye eksikliği olan ülkelerde insan sermayesi yatırımları, ekonomik büyümenin merkezi itici gücü olabilir (Saır & Kaplan, 2024).

Beer sermaye ve bilgi birikimi aynı zamanda ülkelerin inovasyon kapasitelerini de killendirir. İnsan sermayesinin yoğun olduğu ekonomiler, araştırma ve geliştirme faaliyetlerini daha etkili biçimde yürütebilir ve teknoloji üretiminde rekabet avantajı elde edebilir. Bu durum, ekonomik büyümenin sadece niceliksel değil, aynı zamanda niteliksel olarak da artmasını salar. Dolayısıyla, beer sermaye modelleri, sadece üretim hacmini artırmakla kalmaz, ekonomik sistemin uzun vadeli verimlilik ve rekabet gücünü de destekler (Yardımcı, 2006).

Neo-klasik ve içsel büyüme modelleri arasındaki temel fark, sermayenin getirisine ilişkin yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. Neo-klasik modelde sermayenin azalan getirisi kabul edilirken, içsel büyüme teorisyenleri uzun dönemde sermayenin artan getiriye sahip olabileceğini ve ekonominin büyüme hızının zaman içinde azalmak zorunda olmadığını savunurlar. Bu teorilerde bilgi birikimi ve beşerî sermaye, ülkelerin neden farklı büyüme hızlarına sahip olduğunu açıklayan iki asli unsur olarak görülmektedir (Şen, 2007; Kaya, 2005).

Sonuç olarak, beşerî sermaye modeli, ekonomik büyümenin merkezine insan faktörünü yerleştirir. Neo-klasik modellerdeki azalan getiri sınırını aşarak, bilgi, eğitim ve beceriye dayalı bir ekonomik büyüme sürecini mümkün kılar. İnsan sermayesinin kalitesi ve bilgi birikimi, ülkeler arasındaki uzun dönem büyüme farklılıklarını açıklayan temel unsurlardır. Bu yaklaşım, ekonomik büyüme teorisi kadar politika tasarımı açısından da yol gösterici bir çerçeve sunar. Eğitim ve sağlık yatırımlarının teşvik edilmesi, araştırma-geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesi ve insan sermayesinin artırılmasına yönelik stratejiler, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini sağlayan kritik araçlar olarak öne çıkar (Uğur & Atılgan, 2023).

1. 10. 1. 2. AK modeli

AK modeli, sermayenin marjinal getirisinin azalmadığını varsayan en basit içsel büyüme modellerinden biridir. Bu modele göre uzun dönemde ekonomik büyüme, teknolojik gelişme olmaksızın da sermaye birikimi sayesinde sürdürülebilir (Günsoy ve Erdinç, 2013). Modelin temel üretim fonksiyonu şu şekildedir:

$$Y=AK$$

Burada A, teknolojinin seviyesini temsil eden pozitif bir sabittir. K ise geniş bir anlamda ele alınan sermaye stokunu ifade etmektedir. Sermayeye azalan getiri olmadığı varsayımı nedeniyle model tüm ekonomilerin kişi başına sabit oranda büyüyeceğini ve başlangıç farklılıklarının uzun dönemde önemini yitireceğini öngörür (Barro ve Sala-i-Martin, 2004). Bu nedenle AK modeli, yakınsama hipotezini desteklemez.

Bu modelin en dikkat çekici özelliği, sermayeye azalan getiri varsayımının olmamasıdır. Bu durum, sermaye birikiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini sürekli kılar ve uzun dönemde kişi başına gelirden istikrarlı bir artış sağlar. Bu özellik, AK modelini, neo-klasik modellerden ayıran temel bir unsur olarak öne çıkar. Neo-klasik büyüme modellerinde sermayenin azalan getirisi nedeniyle ekonomiler uzun

dönemde sabit bir büyüme oranına ulaşır ve başlangıçtaki farklılıklar uzun vadede kapanır. Oysa AK modelinde sermaye birikimi ile büyüme, başlangıçtaki farklılıklardan bağımsız olarak sürdürülebilir. Bu nedenle AK modeli, yakınsama hipotezini desteklemez ve ülkeler arasındaki başlangıç gelir farklarının uzun dönemde de devam edebileceğini öngörür (Günsoy & Erdinç, 2013).

AK modelinin uygulamaları, politika yapıcılar açısından önemli çıkarımlar sunar. Özellikle yatırım oranlarını artırıcı politikalar, büyüme hızını doğrudan etkileyebilir. Yatırım teşvikleri, vergi indirimleri veya kamu sermaye harcamaları gibi önlemler, modeldeki sermaye stokunu artırarak uzun dönemde ekonomik büyümeyi destekler. Model, büyümenin sürdürülebilirliği için teknolojik yeniliklerin şart olmadığını savunsa da pratikte teknolojik ilerleme ve beşerî sermaye birikimi büyümenin hızını artıran ek faktörler olarak görülmektedir (Arısoy, 2011).

Buna ek olarak, AK modeli, sermaye birikimi ve büyüme ilişkisini analiz ederken ekonomide dışsallıkların ve ağ etkilerinin önemini de vurgular. Sermaye yatırımlarının sadece yatırım yapan birey veya firmaya değil, ekonominin geneline pozitif etkiler yaratması, modelin büyüme sürecini açıklamada kullandığı temel mekanizmalardan biridir. Örneğin, bir firmaya yapılan yatırım, üretkenliği artırarak diğer firmalara da dolaylı katkıda bulunur; bu durum, sermayenin marjinal getirisinin azalmadığı varsayımı ile uyumlu bir şekilde büyümeyi destekler (Günsoy & Erdinç, 2013).

Eleştirel olarak, AK modeli bazı sınırlılıklar da taşır. Model, sermayenin marjinal getirisinin azalmadığı varsayımına dayandığı için gerçek dünya ekonomilerinde geçerli olup olmadığı tartışmalıdır. Gerçekte fiziksel sermaye birikiminde azalan getiri sıkça gözlemlenmektedir ve bu nedenle modelin gerçekçi tahminler sunabilmesi için beşerî sermaye ve bilgi birikimi gibi unsurların ekonomik sürece dahil edilmesi gerekir. Bu nedenle AK modeli, daha çok teorik bir çerçeve olarak büyümenin temel mekanizmalarını açıklamada kullanılır ve politik öneriler geliştirilirken diğer büyüme modelleri ile değerlendirilir (Arısoy, 2011).

Sonuç olarak, AK modeli, sermayeye azalan getiri varsayımını kaldırarak uzun dönem ekonomik büyümenin temelini açıklayan basit ama etkili bir içsel büyüme yaklaşımı sunar. Model, sermaye birikiminin ekonomik büyüme üzerindeki sürekli etkisini vurgulamakta ve politikacılara yatırım teşvikleri ile büyümeyi destekleme

imkânı sunmaktadır. Bu yaklaşım, ülkeler arasındaki gelir farklarının uzun dönemde de devam edebileceğini göstererek, yakınsama hipotezine karşı bir perspektif sağlar ve içsel büyüme literatüründe önemli bir yere sahiptir (Kaya, 1999).

1. 10. 1. 3. Romer modeli

Romer (1990) tarafından geliştirilen model, içsel büyüme teorilerinin en önemli bileşenlerinden biridir. Romer, ekonomik büyümenin temel belirleyicisinin bilgi üretimi olduğunu ileri sürer. Bilgi üretimindeki artış yeni teknolojilerin geliştirilmesine, istihdam ve yatırımların genişlemesine ve buna bağlı olarak ekonomik büyümenin hızlanmasına neden olur. Romer modeline göre bilgi, dış ticaret hacmini artırıcı bir etki de yaratmaktadır (Atamtürk, 2007).

Bilgi üretimindeki artış, doğrudan teknolojik gelişmeye ve yeni ürünlerin ortaya çıkmasına yol açar. Yeni teknolojiler ise istihdam olanaklarını genişletir, yatırımları artırır ve böylece ekonomik büyüme hızlanır. Romer modeli, bilgiyi sadece bir üretim girdisi olarak değil, aynı zamanda dışsallıklar yoluyla ekonomiye yayılan bir etki olarak da ele alır. Örneğin, bir firmanın geliştirdiği yenilik, diğer firmaların üretim süreçlerine de katkıda bulunur; bu durum, ekonomik büyümenin kendini besleyen bir mekanizma hâline gelmesini sağlar (Çelebioğlu, 2004).

Romer modelinin bir diğer önemli katkısı, ekonomik büyüme ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi açıklamasıdır. Bilgi üretimi ve teknolojik yenilikler, ürün çeşitliliğini artırarak uluslararası ticaret hacmini büyütür. Bu süreç, özellikle gelişmekte olan ülkeler için kritik bir öneme sahiptir; çünkü dış ticaret yoluyla bilgi ve teknolojinin ekonomiye aktarılması, ülkelerin büyüme potansiyelini artırır. Böylece, bilgi üretimi hem içsel büyüme mekanizmalarını destekler hem de küresel ekonomik entegrasyonu güçlendirir (Nalbant Efe, 2025).

Romer modelinde insan sermayesi ve Ar-Ge faaliyetleri de büyümenin temel unsurları olarak öne çıkar. İşgücünün bilgi ve beceri düzeyi, üretkenliği artırmakla kalmaz, aynı zamanda yeni teknolojilerin geliştirilmesini ve ekonomik süreçler içinde yayılmasını kolaylaştırır. Bu nedenle, eğitim ve araştırma-geliştirme yatırımları, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği açısından kritik bir rol oynar. Model, ülkelerin büyüme performansındaki farklılıkların büyük ölçüde bilgi üretimindeki ve insan sermayesindeki farklılıklardan kaynaklandığını öne sürer (Özer & Çiftçi, 2009).

Romer modeli ayrıca, ekonomi politikaları açısından da önemli çıkarımlar sunar. Eğitim sistemine yapılan yatırımların ve Ar-GE faaliyetlerinin teşvik edilmesinin, ekonomik büyüme hızını artırıcı etkisi vardır. Bu çerçevede, devletin bilgi üretimini destekleyici politikalar geliştirmesi, vergi indirimleri veya Ar-GE hibeleri gibi önlemlerle özel sektörün inovasyon kapasitesini artırması, büyümenin sürdürülebilirliğini güçlendirir. Model, böylece yalnızca teorik bir çerçeve sunmakla kalmaz, politika tasarımı da rehberlik eder (Yıldırım, 2017).

Eleştirel olarak, Romer modeli bilgi üretiminin ekonomide yayılmasını ve sürekli büyümeyi açıklamakta güçlü bir çerçeve sunarken, uygulamada bilgi birikimi ve teknoloji üretiminin ülkeler arasında eşit dağılmadığı göz önüne alındığında sınırlılıklar ortaya çıkar. Özellikle düşük gelirli ülkelerde bilgi ve Ar-GE kapasitesinin yetersizliği, modelin varsayımlarının geçerliliğini sınırlayabilir. Bu nedenle, Romer modelinin önerdiği büyüme mekanizmaları, ülkelerin eğitim, teknoloji ve insan sermayesi altyapısının güçlendirilmesi ile desteklenmelidir (Özden & Kesbiç, 2020).

Sonuç olarak, Romer modeli, bilgi üretimini ekonomik büyümenin merkezi unsuru olarak öne çıkaran ve içsel büyüme teorilerine önemli katkılar sunan bir yaklaşımdır. Model, teknolojik yenilikler ve bilgi birikimi aracılığıyla ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini vurgular ve ülkelerin büyüme farklılıklarını açıklamada güçlü bir araç sağlar. Eğitim ve Ar-Ge yatırımlarının teşvik edilmesi, bilgi üretiminin yaygınlaştırılması ve inovasyon kapasitesinin artırılması, Romer modelinin teorik çerçevesi ile uyumlu stratejik önlemler olarak öne çıkar (Romer, 1990; Atamtürk, 2007).

1. 10. 1. 4. Ar-GE Modeli

Ar-Ge modelinde bilgi; rastlantısal süreçlerin değil, bilinçli olarak yürütülen araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin bir ürünü olarak ele alınır. Bu model Romer modeline benzetmekle birlikte bilginin sistematik bir üretim süreci sonucunda ortaya çıktığını vurgular (Romer, 1986). Ar-Ge faaliyetleri pozitif dışsallık yaratır ve bu dışsallıklar ekonomide içsel bir büyüme sürecinin oluşmasını sağlar. Gelişmekte olan ülkelerde Ar-Ge yatırımlarının hızla artması, bu ülkelerin ekonomik büyüme süreçlerini de hızlandırmaktadır (Taş vd.,2017).

Ar-Ge faaliyetleri, yalnızca faaliyet yürüten firmaya veya kuruma değil, ekonominin geneline yayılabilen pozitif dışsallıklar yaratır. Yeni bir ürün veya üretim teknolojisinin geliştirilmesi, diğer firmaların verimliliğini artırır ve ekonomide zincirleme etkiler oluşturur. Bu nedenle, Ar-Ge yatırımları ekonomik büyümenin merkezinde yer alır ve içsel büyüme

sürecinin ana motoru olarak kabul edilir. Model, bilginin çoğaltılabilir ve paylaşılabılır doğası sayesinde ekonomik sistem içinde sürekli büyümeyi mümkün kılar (Kutbay & Öz, 2017).

Gelişmekte olan ülkelerde Ar-Ge yatırımlarının artırılması, ekonomik büyümenin hızlanması açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu ülkelerde sermaye ve işgücü birikimi sınırlı olabilir; ancak bilinçli olarak yürütülen Ar-Ge faaliyetleri, teknolojik yeniliklerin ve bilgi birikiminin hızla yayılmasını sağlayarak büyümeyi destekler. Örneğin, yeni üretim tekniklerinin geliştirilmesi veya yeni ürünlerin piyasaya sunulması, hem yerel firmaların rekabet gücünü artırır hem de ülkenin genel ekonomik performansını iyileştirir (Kar & Taban, 2003).

Ar-Ge modeli, politika yapıcılar açısından da önemli çıkarımlar sunar. Eğitim, Ar-Ge teşvikleri, araştırma merkezlerinin kurulması ve inovasyonu destekleyen mali politikalar, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini güçlendiren araçlardır. Devletin Ar-Ge faaliyetlerini destekleyici politikalar geliştirmesi, özel sektörün inovasyon kapasitesini artırmasını sağlar ve böylece büyüme süreci içsel hale gelir. Bu bağlamda, Ar-Ge yatırımlarının teşvik edilmesi, sadece üretim kapasitesini artırmakla kalmaz; aynı zamanda bilgi birikimini, teknolojik yenilikleri ve ekonomideki pozitif dışsallıkları da güçlendirir (Taş vd.,2017).

Model, bilgi üretimi ve Ar-Ge faaliyetlerinin ekonomik büyümede oynadığı rolü nicel olarak da açıklamaktadır. Ar-Ge harcamalarındaki artış, toplam üretim kapasitesinin artmasına yol açar; yeni teknolojiler üretim süreçlerini verimli hâle getirir ve maliyetleri düşürür. Bu durum, ekonomideki genel büyüme oranını yükseltir ve uzun dönemde sürdürülebilir bir büyüme sağlar. Ayrıca, Ar-Ge faaliyetleri bilgi ve teknolojiye dayalı sektörlerin gelişmesini teşvik ederek ekonomik yapının niteliksel olarak değişmesine katkıda bulunur (Kar & Taban, 2003).

Eleştirel olarak, Ar-Ge modeli yüksek bilgi ve teknoloji altyapısına sahip ülkelerde daha etkili çalışır. Düşük gelirli ülkelerde Ar-Ge kapasitesinin sınırlı olması, modelin varsayımlarının tüm ekonomik sistemlerde geçerliliğini kısıtlayabilir. Bu nedenle, Ar-Ge modelinin sunduğu büyüme mekanizmalarının etkili olabilmesi için ülkelerin eğitim sistemi, insan sermayesi ve teknoloji altyapısını güçlendirmeleri gerekmektedir. Bu durum, Ar-Ge modelinin yalnızca teorik değil, aynı zamanda stratejik politika geliştirme açısından da önemini ortaya koyar (Karagül & Masca, 2005)

Sonuç olarak, Ar-Ge modeli, ekonomik büyümenin bilgi üretimi ve teknolojik yenilikler yoluyla sürekli olarak desteklenebileceğini öne süren önemli bir içsel büyüme yaklaşımıdır. Bilgi, sistematik olarak üretilir ve ekonomiye yayılan pozitif dışsallıklar

aracılığıyla büyüme sürecini besler. Gelişmekte olan ülkelerde Ar-Ge yatırımlarının artırılması, ekonomik büyümenin hızlanmasını sağlarken, uzun dönemde sürdürülebilir bir kalkınma için gerekli olan yenilikçi kapasiteyi de oluşturur. Model, politika yapıcılar için eğitim, Ar-Ge teşvikleri ve inovasyon stratejilerinin önemini vurgulayarak içsel büyüme literatürüne somut katkılar sunmaktadır (Çeştepe & Şıklı, 2024).

1. 10. 1. 5. Kamu politikası modeli

Bu modelde Barro, devletin altyapı yatırımlarının ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini incelemiştir. Devletin eğitim, sağlık, ulaşım gibi alanlarda yaptığı kamu harcamalarının özel sektör yatırımlarının verimliliğini artırdığı ve böylece ekonomik büyümeyi desteklediği ileri sürülmektedir. Bu yaklaşım, kamu harcamalarının yalnızca tüketim değil, aynı zamanda üretim üzerinde dışsal bir etki yaratan yatırım niteliği taşıdığını savunur (Kar & Taban, 2003).

Bu model, özellikle Barro'nun çalışmaları ile gelişmiş ve devletin altyapı yatırımlarının ekonomik performans üzerindeki etkilerini sistematik bir şekilde ortaya koymuştur. Barro'ya göre, devletin eğitim, sağlık, ulaşım ve iletişim gibi alanlarda yaptığı kamu harcamaları, yalnızca kısa vadeli tüketim artışı sağlamaz; aynı zamanda özel sektör yatırımlarının verimliliğini artırarak uzun dönem ekonomik büyümeye katkıda bulunur (Nalbant Efe, 2025).

Kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkisi, dışsal etkiler (pozitif dışsallıklar) yoluyla açıklanır. Örneğin, devletin yeni bir ulaşım altyapısı inşa etmesi, özel sektör firmalarının üretim ve dağıtım süreçlerini daha verimli hâle getirir; bu durum, ekonomide toplam üretkenliğin artmasına ve büyümenin hızlanmasına yol açar. Benzer şekilde, eğitim alanındaki kamu harcamaları, işgücünün bilgi ve beceri seviyesini artırarak üretim kapasitesini yükseltir. Sağlık yatırımları ise işgücünün verimliliğini doğrudan artırır ve uzun dönemde üretkenliği destekler (Yülek, 1997).

Bu modelin bir diğer önemli katkısı, kamu harcamalarının niteliğine yaptığı vurgu ile ilgilidir. Barro ve takipçileri, kamu harcamalarını yalnızca tüketim unsuru olarak değerlendirmek yerine, üretim üzerinde dışsal etki yaratan bir yatırım olarak görürler. Örneğin, devletin inşa ettiği bir liman veya enerji altyapısı, özel sektörün üretim maliyetlerini düşürür ve ekonomik faaliyeti artırır. Bu bakış açısı, devletin ekonomik büyümedeki rolünü sadece piyasa eksikliklerini düzeltmekle sınırlamayan bir perspektif sunar (Gökırmak, 2019).

Kamu politikası modeli aynı zamanda ülkeler arasındaki büyüme farklılıklarını açıklamada da önemlidir. Gelişmiş ülkelerde devletin altyapı ve insan sermayesi yatırımlarına yaptığı harcamalar, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini desteklerken, gelişmekte olan ülkelerde kamu yatırımlarının yetersizliği büyüme potansiyelinin sınırlı kalmasına neden olabilir. Bu nedenle, model, büyümeyi teşvik eden politika önlemlerini vurgular; devletin eğitim, sağlık, ulaşım ve Ar-Ge alanlarında yaptığı stratejik yatırımlar, ekonominin toplam üretkenliğini artırır ve uzun dönemde büyüme sürecini güçlendirir (Çeştepe & Şıklı, 2024)).

Kamu politikası modelinin uygulama alanları geniştir. Eğitim ve sağlık yatırımlarının teşvik edilmesi, altyapı projelerinin desteklenmesi ve özel sektörün yatırımlarını artıracak vergi politikalarının uygulanması, modelin öngördüğü büyüme mekanizmalarını pratiğe dönüştüren araçlardır. Ayrıca, kamu harcamalarının etkinliği, harcamaların doğru alanlara yönlendirilmesi ile artar. Örneğin, verimsiz veya israf odaklı harcamalar, ekonomiye beklenen katkıyı sağlamaz; bunun yerine altyapı ve insan sermayesi gibi üretken alanlara yapılan harcamalar, uzun dönem büyüme üzerinde kalıcı ve pozitif etkiler yaratır (Karakaya & Şahinoğlu, 2021).

Eleştirel bir bakış açısı ile, model bazı sınırlamalara sahiptir. Kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkisi, harcamaların etkinliği, mali sürdürülebilirlik ve yönetim kalitesi gibi faktörlere bağlıdır. Harcamalar plansız veya verimsiz bir şekilde yapılırsa, büyüme kamu politikası modelinde üzerindeki olumlu etkiler azalabilir veya tersine dönebilir. Bu nedenle, önerilen büyüme mekanizmalarının geçerli olabilmesi için devletin stratejik planlama ve yatırım yönetimi kapasitesinin güçlü olması gerekmektedir (Altunç, 2011).

Sonuç olarak, kamu politikası modeli, devletin ekonomik büyümedeki rolünü ve kamu harcamalarının üretken yatırım niteliğini vurgulayan önemli bir içsel büyüme yaklaşımıdır. Eğitim, sağlık, ulaşım ve altyapı alanlarına yapılan kamu yatırımları, özel sektörün üretkenliğini artırarak uzun dönemde ekonomik büyümeyi destekler. Bu yaklaşım, ekonomik büyümenin sadece piyasa güçleri ile değil, devletin stratejik ve üretken yatırımları ile de şekillendiğini ortaya koyar. Gelişmekte olan ülkelerde bu modelin önerdiği politikaların uygulanması, büyümenin sürdürülebilirliğini güçlendiren temel araçlar arasında yer alır (Parasız, 1998; Yülek, 1997).

1. 10. 2. Dışsal büyüme teorileri

Ekonomik büyüme literatürü incelendiğinde, ülkelerin uzun dönemde ne şekilde ve hangi mekanizmalar aracılığıyla büyüdüğünü açıklamaya çalışan çok sayıda yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan biri de büyümenin temel kaynağını ekonomik sistemin

dışından geldiğini varsayan dışsal büyüme teorileridir. Bu teorilerde teknolojik gelişme, tasarruf oranı, nüfus artışı gibi unsurlar ekonomik birimlerin kararlarından bağımsız kabul edilmekte ve model dışında belirlenen parametreler olarak ele alınmaktadır. Türkiye’de vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin değerlendirilmesinde, büyümenin dışsal etkenlere bağlı olduğunu öngören bu teorik çerçeve, özellikle maliye politikalarının sermaye birikimi ve üretim kapasitesi üzerindeki etkilerinin analiz edilmesinde yol göstericidir. Bu bölümde dışsal büyüme teorileri; Harrod-Domar Modeli, Neo-Klasik (Solow–Swan) Büyüme Modeli ve Baumol’ün Dengesiz Büyüme Modeli başlıkları altında ayrıntılı olarak ele alınmaktadır (Karagül & Masca, 2005).

Dışsal büyüme teorileri genel olarak Harrod-Domar, Neo-Klasik Model ve Baumol’ün Dengesiz Büyüme Modeli olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir.

1. 10. 2. 1. Harrod-Domar büyüme modeli

Bu modelin temelleri 1946 yılında Domar’ın sermaye genişlemesi, büyüme oranı ve istihdam üzerine yaptığı çalışmalarla ortaya çıkmıştır. Domar, sermaye stoku ile üretim kapasitesi arasında doğrusal bir ilişki olduğunu varsaymış ancak bu varsayımın gerçekçi olmadığını çalışmasının sonunda belirtmiştir (Easterly, 1999). Harrod ve Domar’ın birbirinden bağımsız geliştirdiği modellerin benzer varsayımlar içermesi nedeniyle iki model zamanla birlikte anılmaya başlamıştır. Modelde üç farklı büyüme hızının dengelenmesi gerektiği ifade edilir: (Çeştepe & Şıklı, 2024)

- Gerekli büyüme hızı
- Fiili büyüme hızı
- Doğal büyüme hızı

Bu hızların uyumlu hale gelmesi dengeli büyüme için zorunludur (Seyidoğlu, 2013).

Domar’ın 1946 yılında sermaye birikimi, yatırım hacmi ve istihdam düzeyi üzerine yaptığı analizler, modern büyüme modellerinin şekillenmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Domar, sermaye stokundaki artış ile ekonominin üretim kapasitesindeki genişleme arasında doğrusal bir ilişki kurmuş; ancak bu ilişkinin uzun dönem dinamiklerini tam olarak yansıtmadığını ileri sürmüştür. Bu yönüyle model hem teorik hem de uygulamalı iktisat literatüründe tartışma konusu olmuş ve daha sonraki çalışmalara yol göstermiştir. Harrod’un benzer varsayımlar üzerinden bağımsız olarak geliştirdiği yaklaşım ile Domar’ın modeli, kavramsal benzerlikler

nedeniyle zamanla tek bir çerçevede değerlendirilmiş ve literatürde Harrod–Domar büyüme modeli olarak anılmaya başlanmıştır (Özel, 2012).

Harrod–Domar modelinin merkezinde, ekonomik büyümenin sürdürülebilir olabilmesi için üç temel büyüme hızının uyum içinde olması gerektiği görüşü yer alır:

- Gerekli (garantili) büyüme hızı: Ekonominin tam kapasite çalışabilmesi ve yatırımların beklenen getiriye sağlayabilmesi için ihtiyaç duyulan büyüme hızıdır.
- Fiili büyüme hızı: Ekonomide gerçekleşen büyüme oranıdır ve kısa dönem dalgalanmalarından etkilenir.
- Nüfus artışı ve işgücü verimliliğindeki değişmelerin Doğal büyüme hızı: belirlediği büyüme kapasitesidir.

Bu üç büyüme hızının birbirinden sapması, ekonomiyi farklı türde dengesizliklere yönlendirir. Fiili büyümenin gerekli büyüme hızının altında kalması durumunda kapasite fazlası ortaya çıkar; bu da yatırımcı beklentilerini olumsuz etkileyerek yeni yatırımların ertelenmesine yol açar. Ters durumda, yani fiili büyümenin gerekli büyüme hızını aşması halinde talep, ekonominin üretim kapasitesini zorlayarak enflasyonist baskılara neden olur. Doğal büyüme hızının diğer iki büyüme hızıyla uyumsuz olması ise uzun dönemde işsizlik ya da işgücü açığı gibi yapısal sorunları tetikleyebilir (Özel, 2012).

1. 10. 2. 2. Neo-Klasik büyüme modeli

Neo-klasik büyüme modeli, iktisadi büyüme literatüründe 1950’li yıllardan itibaren belirleyici hale gelmiş ve modern büyüme teorilerinin önemli bir kısmının temelini oluşturmuştur. Solow (1956), tarafından geliştirilen model, özellikle sermaye birikimi, tasarruf düzeyi, nüfus artışı ve teknolojik gelişmenin ekonomik büyüme sürecindeki rolünü sistematik bir çerçevede ele alması nedeniyle literatürde geniş kabul görmüştür. Neo-klasik yaklaşım, üretimin emek, sermaye ve teknoloji bileşenleriyle açıklandığı bir üretim fonksiyonuna dayanır ve bu yönüyle Harrod–Domar modelinden önemli ölçüde ayrılır (Ünay, 2001).

Modelde teknolojik gelişme, nüfus artışı ve sermaye yıpranması dışsal (exogenous) değişkenler olarak kabul edilmektedir (Snowdon & Vane, 2005). Diğer bir ifadeyle, ekonominin uzun dönemli büyüme eğilimini belirleyen temel unsur olan teknolojik ilerleme, model içinde açıklanmamakta; dışarıdan gelen bir parametre olarak ele alınmaktadır. Bu yönüyle Neo-klasik büyüme modeli, büyümenin dinamiklerini tam olarak açıklayamaması nedeniyle zaman zaman eleştirilse de büyümenin temel çerçevesini çizmesi bakımından iktisat literatüründe uzun yıllar referans noktası olmuştur (Seyidoğlu, 2015).

Neo-klasik büyüme modeline göre uzun dönem büyümenin tek sürdürülebilir kaynağı teknolojik gelişmedir. Teknoloji, emek verimliliğini artırarak üretimi genişletir. Tasarruf oranı veya sermaye birikimi ne kadar artırılırsa artırılсын, teknolojik ilerleme olmadığı sürece kişi başına gelir düzeyi belirli bir seviyede durağanlaşacaktır (Ünsal, 2014).

Bu yaklaşımın önemli sonuçlarından biri, ülkeler arasında kişi başına gelirlerin zaman içinde birbirine yakınsaması (convergence) olasılığıdır. Modele göre düşük sermaye stokuna sahip ülkeler, sermayenin marjinal verimliliğinin daha yüksek olması nedeniyle daha hızlı büyür. Bu nedenle gelişmekte olan ekonomiler, uygun tasarruf ve yatırım ortamı sağlandığında gelişmiş ülkeleri yakalama potansiyeline sahiptir. Türkiye üzerine yapılan çalışmalarda da 1980 sonrası dönemde sermaye verimliliğinin artmasıyla belirli dönemlerde bu yakınsama etkisinin görüldüğü ileri sürülmektedir (Karagül & Masca, 2005).

Türkiye ekonomisinde büyüme dinamikleri incelendiğinde, Neo-klasik modelin öngörülerıyla uyumlu pek çok unsur olduğu görülmektedir. Özellikle sermaye birikiminin yatırım hacmine bağlı olması, tasarruf oranlarının düşüklüğü ve dış kaynak ihtiyacının yüksekliği, Türkiye'nin büyüme sürecini sınırlayan önemli faktörler arasında yer almaktadır. Tasarruf oranlarının yetersiz oluşu, ekonominin dış finansmana bağımlı hale gelmesine neden olmakta ve büyümenin sürdürülebilirliğini zayıflatmaktadır (Özatay, 2004).

Neo-klasik yaklaşımın devlet müdahalelerinin uzun dönem büyümesi üzerindeki sınırlı etkisine ilişkin tespitleri, Türkiye ekonomisindeki kamu politikalarının etkilerini anlamak açısından da değerlidir. Özellikle vergi politikaları, model çerçevesinde üretim üzerindeki etkileri dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Vergilerin sermaye birikimini azaltıcı etkisi, büyümenin kısa dönemde sınırlanmasına neden olabilir; ancak teknolojik gelişmeyi destekleyen kamu harcamaları (Ar-Ge, eğitim, altyapı vb.) uzun dönemde üretkenliği artırarak büyümeyi olumlu yönde etkileyebilir (Kara & Yılmaz, 2012).

Solow, Swan ve Meade tarafından geliştirilen neo-klasik büyüme modeli; tasarruf, sermaye birikimi, nüfus artışı ve teknolojik ilerlemenin birbirleriyle ilişkisini analiz eder (Ünay, 2001). Model kapalı ekonomi varsayımıyla çalışır ve üretim-tüketim için tek bir mal bulunduğunu kabul eder. Teknolojik ilerleme, nüfus artışı ve sermaye yıpranması modelde dışsal faktörler olarak ele alınır (Snowdon & Vane, 2005).

Modelde uzun dönem büyüme, kişi başına gelirin ve üretkenliğin eşit oranda artmasına bağlıdır. Ayrıca devletin uyguladığı politikaların ekonomik büyümede sınırlı bir etkisi olduğu savunulur; hatta bazı durumlarda bu politikaların üretimi olumsuz etkileyebileceği öne sürülür (Alpdoğan, 2023).

1. 10. 2. 3. Baumol'ün dengesiz büyüme modeli

Baumol ekonomideki sektörlerin farklı hızlarda büyüdüğünü ve verimlilik artışlarının sektörler arasında eşit dağılmadığını savunur (Bennett & Johnson, 1980). Kamu sektörünün teknolojiye uyumda özel sektörün gerisinde kalmasının nedeni, yeni teknolojilerin yüksek maliyet gerektirmesi ve üretkenliğe özel sektörde olduğu kadar katkı sağlamamasıdır (Albeni, 2005).

Model ekonomiyi homojen bir yapı olarak ele almak yerine, sektörel farklılıkların büyüme dinamikleri üzerindeki belirleyici etkisini analiz eder. Baumol, özellikle sanayi ve hizmet sektörleri arasındaki verimlilik artış hızlarının yapısal olarak farklılaştığını belirtir ve bu farklılaşmanın uzun vadede ekonomi genelinde büyüme, maliyetler ve kamu harcamaları üzerinde önemli sonuçlar doğurduğunu ifade eder (Ertuğrul, 2007).

Baumol'ün en bilinen katkısı “maliyet hastalığı” kavramıdır. Verimlilik artışı düşük olan sektörlerin maliyetleri, yüksek verimlilik artışı yaşayan sektörlerle rekabet edebilmek için benzer ücret seviyelerini ödemek zorunda kalır. Böylece:

- Ücretler tüm ekonomi genelinde benzer hızda artar,
- Ancak verimlilik artışı düşük olan sektörler bu ücret artışını üretkenlikleriyle karşılayamaz,
- Bu nedenle bu sektörlerde birim maliyetler zaman içinde yükselir.

Özellikle kamu kesimi, eğitim, sağlık ve kültürel hizmetler (tiyatro, konser vb.) bu maliyet baskısını doğrudan hisseder. Örneğin bir öğretmen, hemşirenin veya polis memurunun saatlik hizmet süresi teknolojiyle sınırlı ölçüde ikame edilebilir; oysa sanayi üretimi otomasyon sayesinde sürekli hızlanmaktadır. Bu nedenle ilerleyen sektörler daha düşük maliyetle üretim yapabilirken, gerileyen sektörlerin üretim maliyetleri giderek artar (Baumol, 1967).

Bu gelişme kamu bütçesini de etkiler. Kamu hizmetlerinin büyük kısmı gerileyen sektör yapısına sahip olduğundan:

- Kamu harcamalarında artış eğilimi belirginleşir,
- Bütçe baskıları zamanla büyür,
- Mali sürdürülebilirlik tartışmaları gündeme gelir.

Bu nedenle Baumol'ün modeli, kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz eden literatürde sıkça başvurulan bir teorik çerçevedir. Büyüme üzerindeki etkiler incelendiğinde:

Verimlilik farklılıkları uzun dönemde sektörlerin ekonomideki ağırlığını değiştirir. İlerleyen sektörlerde üretkenlik arttıkça işgücü ihtiyacı azalabilir; buna karşılık gerileyen sektörlerde talep sürekli arttığı için işgücü bu sektörlerle kayar (Kara & Yılmaz, 2012). Böylece:

- Ekonomide yavaş büyüyen sektörlerin istihdam payı artar,
- Ortalama verimlilik artış hızı düşer,
- Uzun dönem ekonomik büyüme hızı sınırlanır.

Baumol’e göre, bu durum büyüme sürecinde bir tür “yavaşlama etkisi” yaratır. Ekonominin önemli bölümü verimlilik artışı düşük sektörlerde yoğunlaştıkça, toplam faktör verimliliği potansiyelinin altına düşebilir.

Modelin gelir dağılımı ve fiyat mekanizması üzerindeki etkisi incelendiğinde;

Modelde verimlilik farklarından doğan maliyet baskısı fiyatlara yansır.

Gerileyen sektörlerde fiyat artışları daha hızlıdır; bu nedenle:

- Hizmet fiyatları zaman içinde reel olarak yükselir,
- Enflasyon dinamikleri sektörel olarak farklılaşır,
- Hanehalkı tüketim sepetinde “hizmet enflasyonu” belirleyici hale gelir.

Bu durum gelir dağılımını da etkileyebilir. Örneğin verimlilik artışı düşük olan sektörlerde ücretler artmaya devam etse bile, artan hizmet fiyatları düşük gelirli haneler üzerinde daha fazla yük oluşturabilir. Baumol bu nedenle büyüme ile eşitsizlik arasındaki ilişkinin sektörel yapıya bağlı olduğunu vurgular.

Baumol (1967), kamu sektörünün teknolojik dönüşüme uyum hızının özel sektörün gerisinde kaldığını belirtir (Altuğ vd., 2008).

Kamu kurumlarında:

- Üretim süreçleri daha kurumsal ve standarttır,
- Teknoloji yatırımlarının bütçe üzerindeki maliyeti daha yüksektir,
- Verimlilik artışı sınırlı kalabilir,
- Hizmetin niteliği gereği insan emeği büyük ölçüde ikame edilemez.

Bu nedenle kamu sektörü ilerleyen sektörlerle ücret rekabeti yapmak zorunda kaldıkça, maliyet baskısı artar. Bu mekanizma, kamu sektörünün ekonomik büyümedeki rolünün sürekli tartışılmasına neden olur. Baumol’e göre büyümenin dengesizliği, aynı zamanda kamusal hizmetlerin finansmanını da karmaşık hale getirir (Uzay, 2002).

Modelin vergi politikası ile ilişkisi incelendiğinde; Baumol'ün yaklaşımı, özellikle gelişmekte olan ülkelerde artan kamu hizmet maliyetlerinin finansmanı için vergi gelirlerinin önemini ortaya koyar. Hizmet maliyetlerinin yükselmesi, vergi gelirlerinin sürdürülebilirliğini kritik hale getirir (Özatay, 2004).

Bu yönüyle model, Türkiye'de vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar için teorik bir temel oluşturabilir.

Model zaman içinde bazı eleştirilerle karşılaşmıştır:

- Tüm hizmetlerin verimsiz olduğu varsayımının güncel teknolojilerle tartışılmalı hale geldiği,
- Dijital hizmetlerin bazı alanlarda hızlı verimlilik artışı sağladığı,
- Kamu sektöründe verimlilik ölçmenin zor olduğu,
- Bazı hizmetlerin kalite artışı nedeniyle maliyet artışının doğal olabileceği gibi değerlendirmeler yapılmaktadır (Hartwig, 2012).

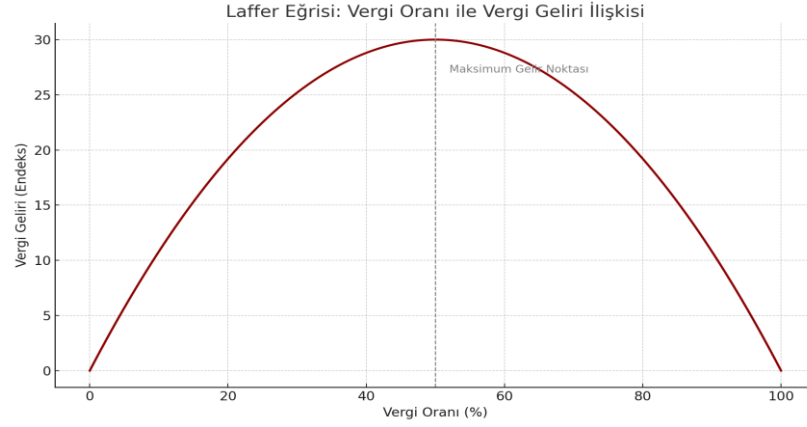
Ancak buna karşın, özellikle eğitim, sağlık ve kültür hizmetlerinde verimlilik artışının sanayi kadar hızlı ilerlememesi, modelin geçerliliğini büyük ölçüde korumasını sağlamaktadır (Kaymaz, 2022).

1. 11. Vergi geliri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki

İçsel büyüme teorilerinin gelişmesi, vergilendirmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin detaylı şekilde incelenbilmesine olanak tanımıştır. Neo-klasik modele göre vergiler ekonomik faaliyeti sadece geçici olarak etkilerken, içsel büyüme modelleri vergilerin ve mali politikaların uzun dönem büyüme üzerinde belirleyici bir rol oynadığını savunur (Myles, 2000).

Keynesyen modele göre ise verginin büyüme üzerindeki etkisi toplam talep üzerinden açıklanır. Vergilerdeki azalma, harcanabilir geliri artırarak tüketimi ve toplam talebi yükseltir; bu süreç ekonomik büyümeyi olumlu etkiler (Karagianni vd., 2012). Açık ekonomilerde vergi oranlarındaki değişimlerin uluslararası sermaye hareketlilikleri yoluyla ekonomik büyümeyi etkileyebilir. (Kovusova & Bulut, 2019).

Arthur Laffer (1974) ise vergi oranları ile toplam vergi geliri arasındaki ilişkiyi açıklayan Laffer Eğrisi'ni geliştirmiştir. Bu eğri, vergi oranlarının belirli bir düzeyi aştıktan sonra toplam vergi gelirini artırmak yerine azaltabileceğini göstermektedir. (Doğan & Akdoğan, 2020).

Şekil 1. Laffer Eğrisi

Kaynak: Bilgin, 2018.

Laffer Eğrisi, vergi oranları ile devletin elde ettiği vergi gelirleri arasındaki teorik ilişkiyi açıklayan grafiksel bir modeldir. İlk kez Amerikalı ekonomist Arthur Laffer tarafından ortaya atılan bu modele göre, vergi oranı %0 olduğunda devlet hiç gelir elde edemez. Benzer şekilde vergi oranı %100'e ulaştığında bireyler çalışmak ve üretmek istemeyeceklerinden vergi geliri yine sıfıra düşer. Bu iki uç nokta arasında ise devletin vergi gelirini maksimize edebileceği bir optimal vergi oranı bulunmaktadır (Kurnaz, 2016)

Laffer Eğrisi, vergi oranlarındaki değişimlerin vergi gelirleri üzerinde hem aritmetik hem de ekonomik etki yarattığını ileri sürer. Aritmetik etki vergi oranlarının düşürülmesiyle vergi gelirlerinin aynı oranda azalmasını ifade eder. Ekonomik etki ise düşük vergi oranlarının üretim, istihdam ve ekonomik faaliyetleri teşvik ederek vergi tabanını genişletebileceğini savunur. Yüksek vergi oranları ekonomik katılımı azaltırken, düşük vergi oranları ekonomik hareketliliği artırabilir. (Bilgin, 2018).

Gelişmekte olan ülkeler için vergi politikaları, vergi gelirlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak açısından kritik bir öneme sahiptir. Sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek, istihdamı artırmak, ekonomik büyümeyi hızlandırmak ve kaliteli kamu hizmetleri sunabilmek için mali kaynaklara olan ihtiyaç giderek artmaktadır (Gaber ve Gruevski, 2018). Vergilerin ekonomi üzerindeki etkisi kamu harcamalarının büyüklüğüyle yakından ilişkilidir. Kamu hizmetlerine yapılan yatırımların boyutu vergi gelirlerinin nasıl kullanılacağını belirlerken, bu yatırımların niteliği ekonomik büyümenin yönünü şekillendirir (çalmagöl & Yelman2017).

Vergi oranları ve vergi yapısı, işletmelerin faaliyet düzeyini, yatırım eğilimlerini ve üretkenliklerini doğrudan etkiler. Buna ek olarak tüketim üzerinden alınan vergiler bireylerin

harcama davranışlarını değiştirirken, tasarruf ve yatırımları teşvik eden vergi politikaları ekonomik büyümeye dolaylı katkı sağlayabilir (Ojong vd., 2016).

Vergi politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi karmaşık ve çok yönlüdür. Devlet tarafından elde edilen yüksek vergi gelirleri, altyapı, eğitim, sağlık ve kalkınma projelerinin daha güçlü biçimde finanse edilmesini sağlarken; aşırı vergi yükleri ise özel sektörün büyüme kapasitesini azaltabilir. Bu nedenle vergi politikalarının hem bireyler hem de firmalar açısından dengeli bir çerçeveye sahip olması önemlidir (Şen & Sağbaş, 2020).

Düşük gelir vergileri bireylerin harcanabilir gelirini artırarak tüketimi teşvik eder ve toplam talebi canlandırır. Ancak yalnızca bireylerin değil, firmaların da desteklenmesi gerekmektedir. Şirketlerin teşvik edilmesi, ekonomik faaliyetlerin genişlemesine, kârların artmasına ve dolayısıyla kurumlar vergisi tahsilatının yükselmesine katkı sağlar. Artan istihdam, hanehalkı gelirini artırarak gelir vergisi tahsilatını yükseltir. Sonuç olarak vergi gelirlerindeki artış ekonomik büyümeyi destekler (Kutbay, 2020).

Bu çerçevede vergi geliri ile ekonomik büyüme arasında hem doğrudan hem de dolaylı ilişki bulunmaktadır. Devletin uygulayacağı vergi politikaları, büyüme dinamiklerini doğrudan etkileme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle vergi politikalarının yönü, kapsamı ve tasarımı ekonomik büyüme açısından stratejik bir önem taşımaktadır (Güdelci vd., 2025).

1. 12. Dünya ve Türkiye’de vergi gelirleri

Vergi gelirleri kamu harcamalarının sürdürülebilir biçimde finanse edilmesinde temel bir rol üstlenmektedir. Ancak ülkelerin vergi gelirlerinin düzeyi, yapısı ve GSYİH’ya oranı; ekonomik gelişmişlik düzeyi, kurumsal kapasite, vergi tabanının genişliği, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ve vergi idaresinin etkinliği gibi birçok faktörden etkilenmektedir (Ay & Talaşlı, 2008). Bu çerçevede Türkiye’nin vergi yapısı hem gelişmiş ülkelerle hem de OECD ortalaması ile karşılaştırıldığında belirgin yapısal ve işlevsel farklılıklar göstermektedir (Özatay, 2004).

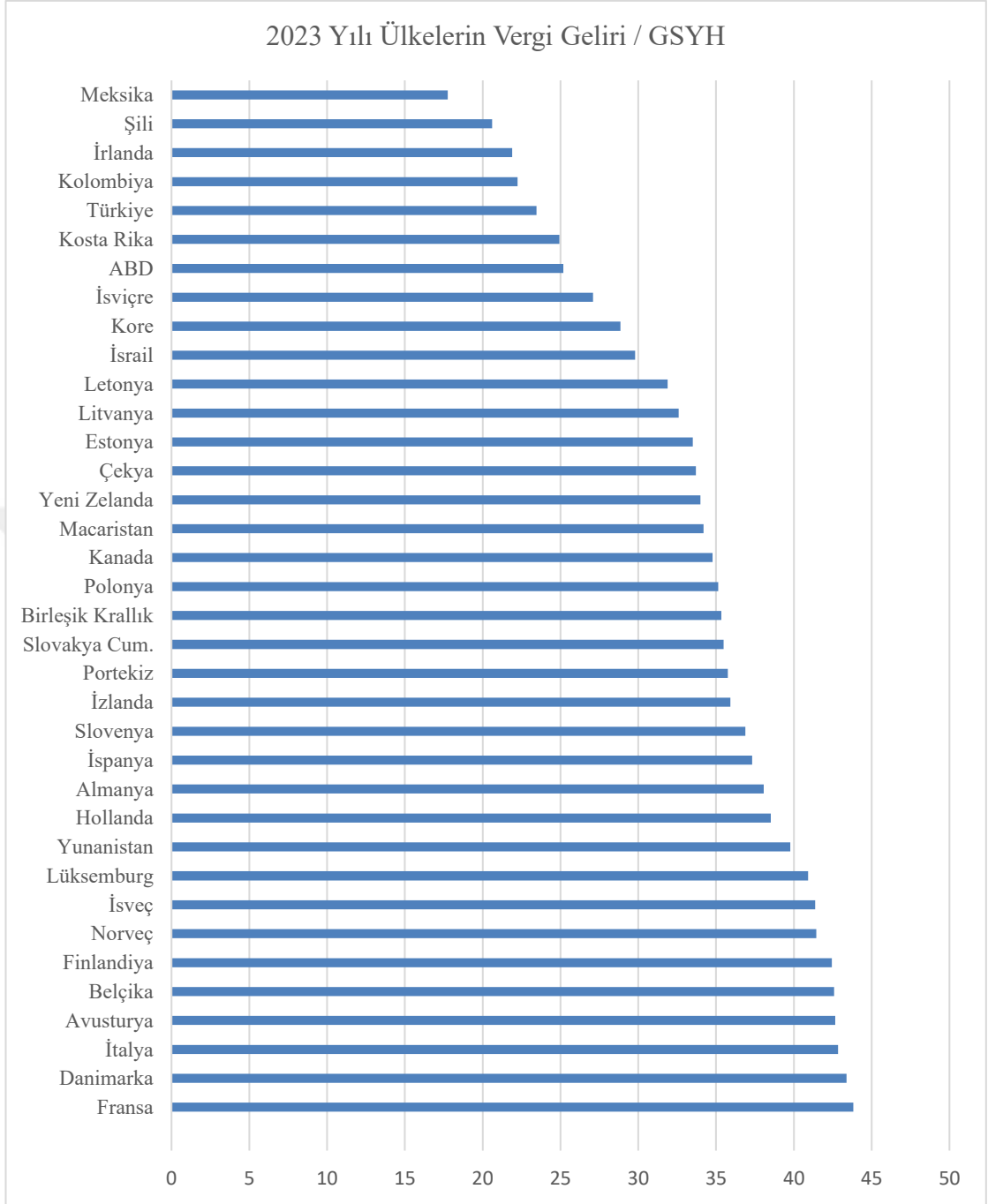
Tablo 2’de, seçilmiş ülkelerin 2020–2023 yılları arasındaki toplam vergi gelirleri sunulmaktadır. Tablodaki 2020–2023 dönemi verileri incelendiğinde, Avrupa ülkeleri arasında toplam vergi gelirlerinin büyüklüğü açısından belirgin bir farklılaşma olduğu görülmektedir. En yüksek vergi gelirine sahip ülke açık ara Almanya’dır; 2020 yılında yaklaşık 1,6 trilyon euro olan vergi gelirleri, 2023’te 1,9 trilyon euroya ulaşarak güçlü ve geniş bir vergi tabanına sahip olduğunun altını çizmektedir. Almanya’yı Fransa ve İtalya takip etmekte olup her iki ülke de yıllar içerisinde düzenli bir vergi geliri artışı sergilemektedir.

Tablo 2. Ülkelere Göre Vergi Gelirleri (Milyon Euro)

	2020	2021	2022	2023
Belçika	229.177,7	250.657,2	274.039,8	292.623,9
Bulgaristan	23.227,7	26.795,8	33.002,0	34.843,7
Çekya	89.452,6	98.585,2	114.561,6	127.322,5
Danimarka	167.614,1	184.796,2	184.800,0	188.736,0
Almanya	1.612.652,0	1.747.866,0	1.852.590,0	1.917.448,0
Estonya	10.952,8	12.432,9	14.173,0	15.431,9
İrlanda	83.265,1	99.517,6	115.881,1	123.452,8
Yunanistan	83.319,0	91.903,0	104.754,0	108.615,0
İspanya	468.267,0	528.950,0	574.012,0	628.283,0
Fransa	1.223.272,6	1.326.274,8	1.424.969,5	1.455.038,0
Hırvatistan	23.549,5	26.595,8	30.439,4	35.715,4
İtalya	791.669,0	869.213,0	934.972,0	992.119,0
Kıbrıs	9.030,7	10.525,5	11.937,7	13.761,8
Letonya	11.739,2	12.690,7	14.211,1	16.255,7
Litvanya	18.060,3	20.500,2	23.974,0	27.073,5
Lüksemburg	28.345,9	31.708,2	34.135,5	37.415,9
Macaristan	60.506,6	63.501,3	71.928,9	84.094,2
Malta	4.790,1	5.420,7	5.935,2	6.561,3
Hollanda	360.920,0	389.572,0	429.861,0	457.397,0
Avusturya	186.768,3	204.468,6	222.676,4	236.950,8
Polonya	217.421,1	243.829,2	263.469,4	312.748,6
Portekiz	87.189,7	96.378,0	106.276,3	116.608,5
Romanya	71.325,4	78.998,3	95.821,1	109.392,8
Slovenya	20.621,4	23.556,7	25.404,9	28.083,9
Slovakya	36.977,2	40.579,6	45.494,9	53.172,1
Finlandiya	120.365,0	130.505,0	139.608,0	144.350,0
İsveç	238.577,7	268.051,7	275.518,8	262.484,2
İzlanda	7.997,0	8.959,1	11.650,5	12.608,9
Norveç	177.736,2	244.075,3	361.398,6	282.384,1
İsviçre	229.543,4	243.750,9	267.986,4	276.187,5

Kaynak: Eurostat, 2024

Büyük ekonomilere sahip İspanya ve Hollanda da yüksek vergi geliri üreten ülkeler arasında yer almakta ve yıllar içinde istikrarlı bir büyüme göstermektedir. Buna karşılık Malta, Kıbrıs, Estonya ve İzlanda gibi küçük ölçekli ülke ekonomileri, düşük nüfus ve sınırlı ekonomik kapasiteye bağlı olarak en düşük vergi gelirine sahip ülke grubu içerisinde bulunmaktadır. Polonya, Portekiz ve Çekya gibi orta ölçekli ekonomilerin ise 2020–2023 döneminde vergi gelirlerinde dikkat çekici artışlar yaşadığı görülmektedir. Norveç’in özellikle 2022 yılında petrol ve enerji gelirlerindeki artışa bağlı olarak vergi gelirlerinde sıçrama yaşadığı, ancak 2023’te bu seviyenin bir miktar gerilediği anlaşılmaktadır. Genel olarak tablo, ülkelerin ekonomik büyüklüğü, doğal kaynak gelirleri, vergi yapıları ve kurumsal kapasite farklılıklarının toplam vergi gelirlerine doğrudan yansıdığını göstermektedir.

Şekil 2. 2023 Yılı Ülkelerin Vergi Geliri / GSYH Oranı

Kaynak: OECD, 2025

Şekilde 2023 yılı itibarıyla farklı ülkelerin vergi gelirlerinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) oranları karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Bu oran, bir ülkenin ekonomik büyüklüğüne göre ne kadar vergi topladığını gösterdiğinden, mali disiplin ve kamu gelirlerinin ekonomiye katkısı açısından önemli bir göstergedir. Grafikteki

veriler incelendiğinde, ülkeler arasında ciddi farklılıkların olduğu açıkça görülmektedir. Bu farklılıkların sebepleri, ülkelerin ekonomik yapıları, vergi politikaları, sosyal güvenlik sistemlerinin kapsamı ve kamu harcamalarının düzeyiyle doğrudan ilişkilidir.

Şeklin alt sıralarında yer alan Meksika, Şili, İrlanda, Kolombiya ve Türkiye gibi ülkeler, vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı açısından daha düşük seviyelerde bulunmaktadır. Meksika, bu grupta en düşük oranı gösterirken, Türkiye'nin vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı da grup ortalamasının altında kalmaktadır. Bu durum, söz konusu ülkelerde vergi tabanının dar olması, kayıt dışı ekonominin yüksekliği veya vergi toplama kapasitesinin sınırlılığı gibi faktörlerle açıklanabilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, vergi oranlarının GSYH'ye oranı genellikle gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında daha düşük seviyelerde kalmaktadır. Bu durum, kamu hizmetlerinin finansmanında sınırlılıklar yaratabileceği gibi, sosyal ve altyapı yatırımlarını da doğrudan etkileyebilir.

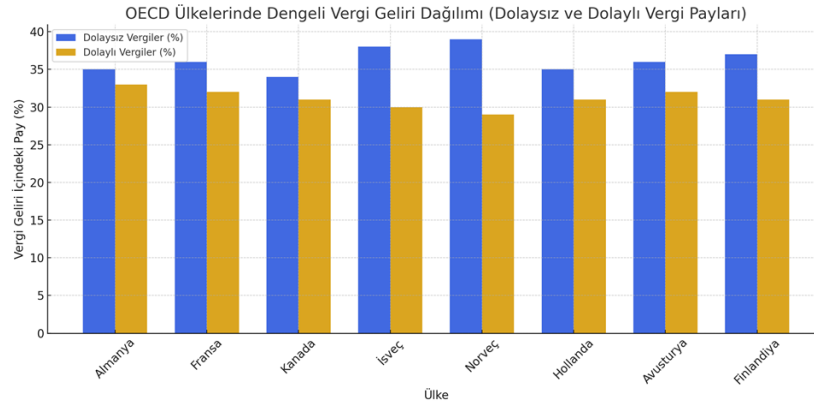
Orta seviyede yer alan ülkeler, örneğin ABD, İsviçre, Kore ve İsrail gibi ülkeler, vergi gelirlerinin GSYH'ye oranını yaklaşık 25-30 aralığında sürdürmektedir. Bu ülkeler, genellikle güçlü ekonomik yapıları ve etkin vergi yönetim sistemleriyle öne çıkmaktadır. Orta seviyedeki vergi yükü hem ekonomik büyümeyi destekleyecek hem de kamu hizmetlerini sürdürülebilir kılacak bir dengeyi ifade etmektedir. Özellikle İsrail ve Kore gibi ülkelerde, bu oranların nispeten yüksek olması, sosyal güvenlik sistemlerinin kapsamlılığı ve kamu hizmetlerine yapılan yatırımların büyüklüğü ile ilişkilendirilebilir.

Şeklin üst sıralarda yer alan Avrupa ülkeleri, özellikle Lüksemburg, İsveç, Norveç, Finlandiya, Belçika, Avusturya ve Danimarka gibi ülkeler, vergi gelirlerinin GSYH'ye oranında en yüksek seviyeleri göstermektedir. Bu ülkelerde oranlar genellikle %40 civarında veya üzerinde olup, yüksek vergi gelirleri, kapsamlı sosyal devlet uygulamaları ve güçlü kamu hizmetleri ile doğrudan ilişkilidir. Yüksek vergi gelirlerinin sürdürülebilirliği, ülkelerin vergi tabanının genişliği, etkin vergi toplama mekanizmaları ve ekonomik büyümenin istikrarlı yapısıyla desteklenmektedir. Bu ülkelerde, yüksek vergi gelirleri aynı zamanda eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarındaki harcamaların finansmanında önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, yüksek vergi oranlarının ekonomik büyümeye etkisi ülkeden ülkeye farklılık

göstermekle birlikte, çoğu gelişmiş ekonomide sosyal refah ve yaşam kalitesi ile paralel bir ilişki gözlemlenmektedir.

Genel olarak şekilde ülkelerin vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı açısından üç temel grup olduğu söylenebilir: düşük vergi gelirin sahip ülkeler, orta seviyedeki ülkeler ve yüksek vergi gelirin sahip ülkeler. Bu gruptan olan arkasındaki temel etkenler, ekonomik kalkınma düzeyi, vergi politikaları, sosyal devlet uygulamaları ve kamu harcamalarının kapsamıdır. Türkiye, bu sınıflandırmada düşük vergi gelirin sahip ülkeler grubunda yer almakta olup, GSYH'ye oran olarak gelişmiş ülke ortalamasının oldukça altında kalmaktadır. Bu durum, kamu maliyesi açısından bazı sınırlamalar yaratabileceği gibi, vergi reformları ve vergi tabanının genişletilmesi gerekliliğine işaret etmektedir.

Sonuç olarak 2023 yılı verileri, ülkeler arasında vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı açısından ciddi farklılıkların bulunduğunu ortaya koymaktadır. Gelişmiş ülkeler yüksek vergi gelirleri ile sosyal refah sistemlerini desteklerken, gelişmekte olan ülkeler düşük vergi gelirleri ile sınırlı kamu hizmetleri sunabilmektedir. Bu bağlamda, Türkiye gibi ülkelerin vergi tabanını genişletmeye yönelik politikalar geliştirmesi hem kamu maliyesinin güçlendirilmesi hem de sosyal harcamaların sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir.

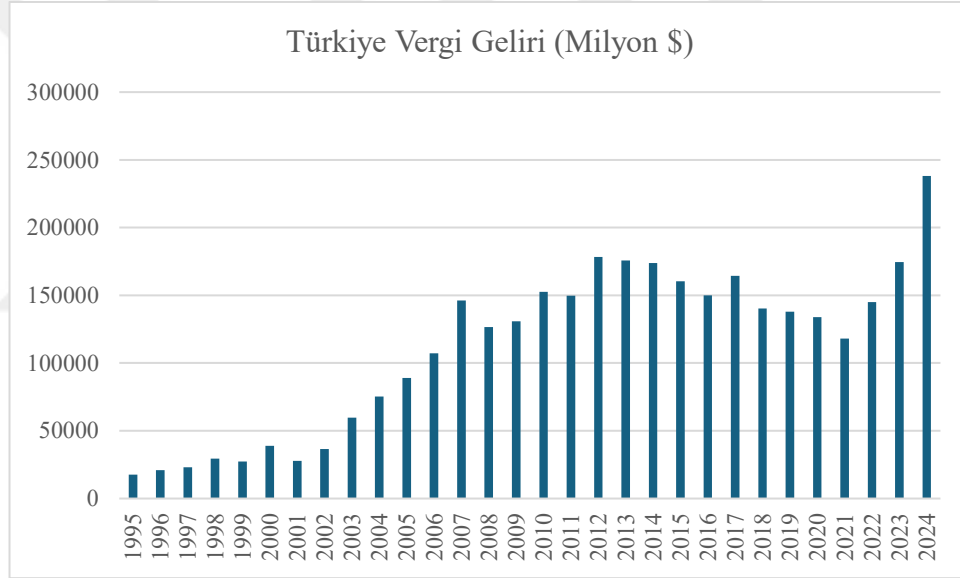

Şekil 3. OECD Ülkelerinde Dengeli Vergi Geliri Dağılımı

Kaynak: OECD, 2023

Gelişmiş ülkelerin sahip olduğu dengeli vergi gelirlerini gösteren Şekil 5'e göre seçilmiş OECD ülkelerinde dolaysız ve dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki paylarını karşılaştırmalı olarak göstermekte ve bu ülkelerin büyük çoğunluğunda daha dengeli bir vergi yapısının benimsendiğini ortaya koymaktadır. Almanya, Fransa, Kanada, İsveç,

Norveç, Hollanda, OECD, 2023. Avusturya ve Finlandiya gibi gelişmiş ekonomilerde dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı %33–40 bandında seyrederken, dolaylı vergilerin payı genellikle %28–33 aralığında kalmaktadır. Bu tablo, OECD ülkelerinde vergi sisteminin ağırlıklı olarak gelir vergisi, kurumlar vergisi ve sosyal güvenlik katkıları gibi doğrudan vergilere dayandığını göstermektedir. Dolaysız vergilerin yüksek olması, bu ülkelerde hem geniş bir vergi tabanı bulunduğu hem de kayıt dışı ekonominin düşük seviyelerde olduğuna işaret etmektedir. Dolaylı vergilerin nispeten sınırlı payı ise tüketim üzerinde aşırı vergi yükü oluşturulmadığını ve vergi yükünün toplumsal kesimler arasında daha eşit dağıtıldığını göstermektedir. Genel olarak grafik, gelişmiş OECD ülkelerinde vergi sisteminin daha adil, geniş tabanlı ve ekonomik istikrarı destekleyen bir yapıya sahip olduğunu; dolaysız vergilerin güçlü olduğu bu ülkelerde kamu gelirlerinin daha sürdürülebilir bir şekilde toplandığını ortaya koymaktadır.

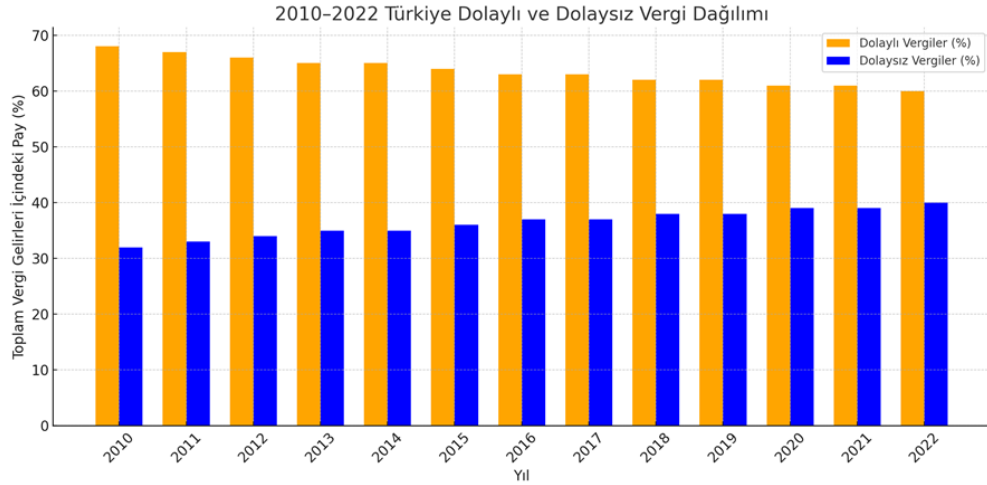
Şekil 4. 1995-2024 Dönemi Türkiye Vergi Geliri

Kaynak: GİB, 2025

Grafikte 1995–2024 dönemi Türkiye’nin vergi gelirleri milyon dolar cinsinden sunulmaktadır. Grafik incelendiğinde, Türkiye’nin vergi gelirlerinde 1995–2002 yılları arasında kademeli ve nispeten yavaş bir artış gözlemlenmektedir. Bu dönemde vergi gelirleri düşük seviyelerde seyretmiş olup, ekonomik dalgalanmalar ve enflasyonist baskılar bu artışın sınırlı kalmasında rol oynamıştır. 2003–2007 yılları arasında ise vergi gelirlerinde belirgin bir yükseliş başlamış, bu artış ekonomik büyüme, özelleştirme gelirleri ve vergi tabanının genişlemesine bağlı olarak hız kazanmıştır. Özellikle 2006 ve 2007 yıllarında vergi gelirlerinde kayda değer artışlar kaydedilmiş, bu durum vergi politikalarındaki düzenlemeler

ve tahsilat mekanizmalarının etkinliğini yansıtmaktadır. Grafik aynı zamanda 2008–2010 döneminde küresel ekonomik kriz etkisiyle artışın geçici olarak yavaşladığını ve dalgalı bir seyir izlediğini göstermektedir.

2011 sonrası dönemde vergi gelirleri daha istikrarlı bir artış eğilimi sergilemiş, 2012–2014 yıllarında yüksek seviyelere ulaşmıştır. 2015–2021 döneminde ise vergi gelirlerinde zaman zaman dalgalanmalar gözlemlenmekte, ekonomik büyüme, döviz kuru değişimleri ve vergi politikalarındaki değişiklikler bu dalgalanmaların temel belirleyicileri olarak öne çıkmaktadır. 2022 ve 2023 yıllarında ise vergi gelirlerinde yeniden güçlü bir yükseliş trendi görülmekte, 2024 yılı verisi ise rekor seviyeye ulaşarak 240 milyar dolar civarına çıkmaktadır. Bu durum, Türkiye ekonomisindeki toparlanma, vergi tabanının genişlemesi ve etkin tahsilat mekanizmalarının olumlu etkilerini göstermektedir. Gelirlerinin, grafik Türkiye'nin vergi gelirlerinin uzun dönemde artış eğiliminde olduğunu ve ekonomik, politik ve yapısal faktörlerle bu artışın dalgalanabildiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Şekil 5. Türkiye'de 2010–2022 Yılları Arasında Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Oranları

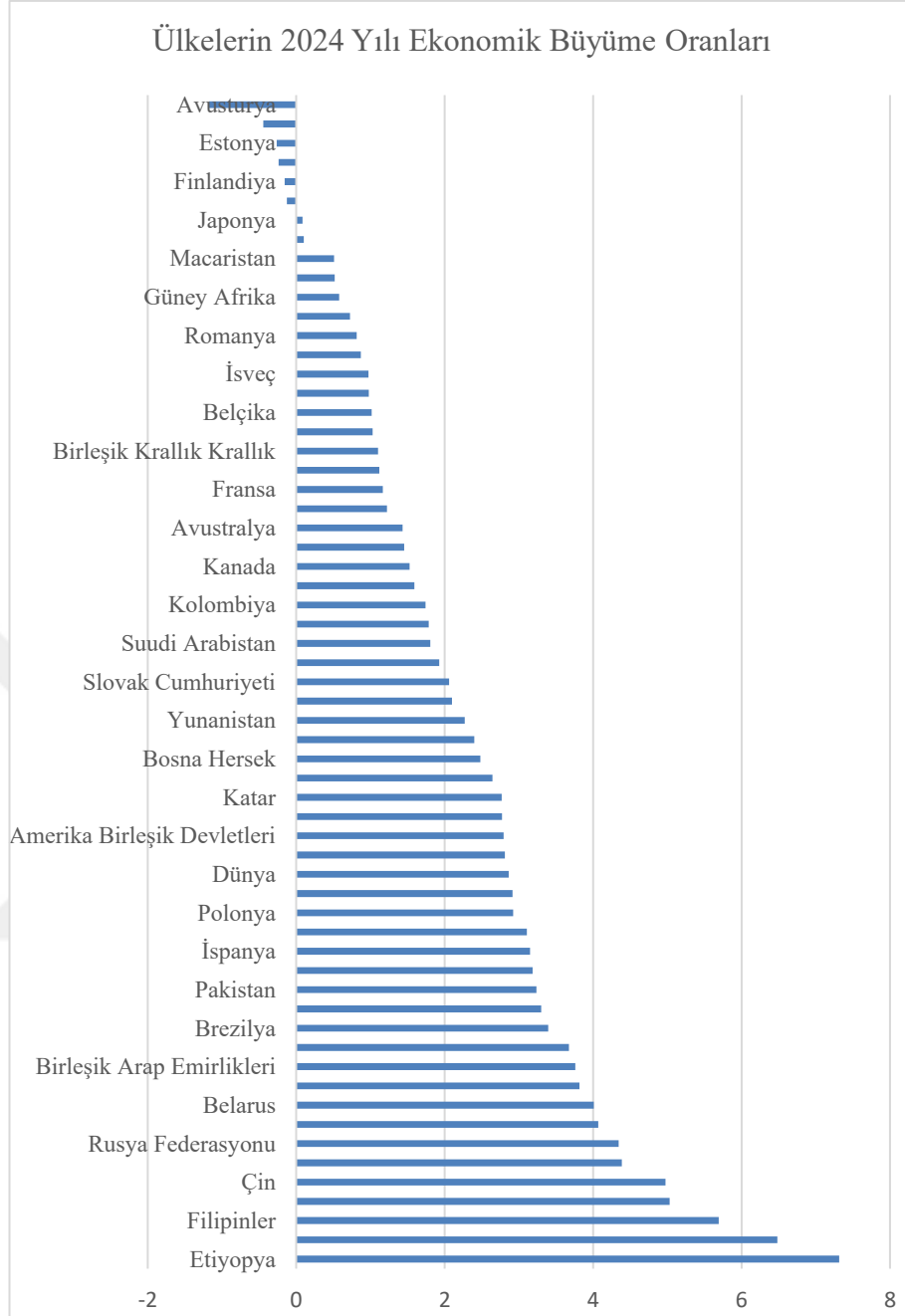
Kaynak: TÜİK, 2023

Türkiye'deki dolaylı ve dolaysız vergilerin vergi geliri üzerindeki paylarının gösterildiği Şekil 4'te göre, 2010–2022 döneminde Türkiye'de dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının yıllar boyunca belirgin bir biçimde farklılaştığını göstermektedir. Buna göre Türkiye'nin vergi yapısı uzun süredir ağırlıklı olarak dolaylı vergilere dayanmaktadır. İncelenen dönemde dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı genel olarak %60–%68 bandında seyretmiş, buna karşılık gelir ve kurumlar vergisi gibi doğrudan vergilerin payı %30–%40 aralığında kalmıştır. Bu durum, Türkiye'nin tüketim

üzerinden alınan vergilere (KDV, ÖTV vb.) yüksek derecede bağımlı olduğunu ve vergi sisteminin yapısal olarak dolaylı vergileri önceleyen bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle 2010–2015 döneminde dolaylı vergi oranları oldukça yüksek seviyelerde seyrederken, 2016 sonrasında ekonomik yavaşlama, çeşitli vergi indirimleri ve geçici teşvikler nedeniyle dolaylı vergilerin payında sınırlı bir azalma yaşanmış; buna paralel olarak dolaysız vergi oranlarında kademeli bir artış gözlenmiştir. Ancak 2020 yılı itibarıyla pandemi koşulları, kur artışları ve ÖTV kalemlerindeki fiyat etkileri, dolaylı vergilerin yeniden yüksek seviyelerde kalmasına yol açmıştır. Genel olarak grafik Türkiye’de vergi tabanının dar, tüketim vergilerinin ise belirleyici olduğunu; dolayısıyla vergi gelirlerinin ekonomik dalgalanmalara karşı daha kırılgan bir yapıda olduğunu ortaya koymaktadır.

1. 13. Dünya ve Türkiye ekonomisi

Ekonomik büyüme, ülkelerin kalkınma düzeylerini yükseltme, işsizlikle mücadele etme ve kamu gelirlerini sürdürülebilir biçimde finanse etme açısından temel bir makroekonomik göstergedir. Bir ekonominin reel gayrisafi yurt içi hasılasındaki (GSYİH) artışla ölçülen büyüme hem kısa vadeli ekonomik istikrarın hem de uzun vadeli kalkınma hedeflerinin merkezinde yer almaktadır. Ülkeler büyüme performanslarını farklı dinamikler çerçevesinde sürdürmekte olup, bu süreç gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler arasında önemli yapısal ayrışmalar yaratmaktadır (Çalmaşut & Demir, 2020).

Şekil 6. Ülkelerin 2024 Yılı Ekonomik Büyüme Oranları

Kaynak: OECD, 2025

Şekilde yer alan ülkelerin 2024 yılına ilişkin ekonomik büyüme oranları, vergi gelirlerinin ekonomik performansla nasıl yakından bağlantılı olduğuna dair önemli ipuçları sunmaktadır. Ülkelerin büyüme hızları, yalnızca makroekonomik canlılığın bir göstergesi olmakla kalmamakta; aynı zamanda vergi tabanının genişlemesi, bütçe gelirlerinin artması ve mali alanın güçlenmesi açısından da kritik bir rol oynamaktadır.

Bu bağlamda grafik, farklı ülke gruplarında büyüme performansı ile mali kapasite arasındaki yapısal farklılıkları ortaya koyarak Türkiye açısından karşılaştırmalı bir değerlendirme yapma imkânı sağlamaktadır.

Şeklin üst kısımlarında yer alan ve negatif ya da sıfıra yakın büyüme yaşayan ülkeler, genellikle ekonomik daralma veya durgunluk dönemlerinde vergi gelirlerinde düşüşle karşı karşıya kalmaktadır. Avusturya, Estonya ve Finlandiya gibi ülkelerde büyüme oranlarının zayıf olması, vergi tahsilatının ekonomik aktiviteye duyarlılığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu ülkelerde toplam vergi gelirleri büyük ölçüde tüketim, gelir ve ticaret üzerinden toplandığından ekonomik yavaşlama vergi matrahlarını daraltmakta, bütçe disipliniyi korumayı güçleştirmektedir. Avrupa ekonomilerinin genelinde görülen yavaşlama, genişleyici maliye politikalarının daha sık kullanılması sonucunu doğurmuş, bu da bütçe açıklarını artırmıştır. Dolayısıyla düşük büyüme ortamı, mali sürdürülebilirlik açısından riskleri artıran bir çerçeveye oluşturmaktadır.

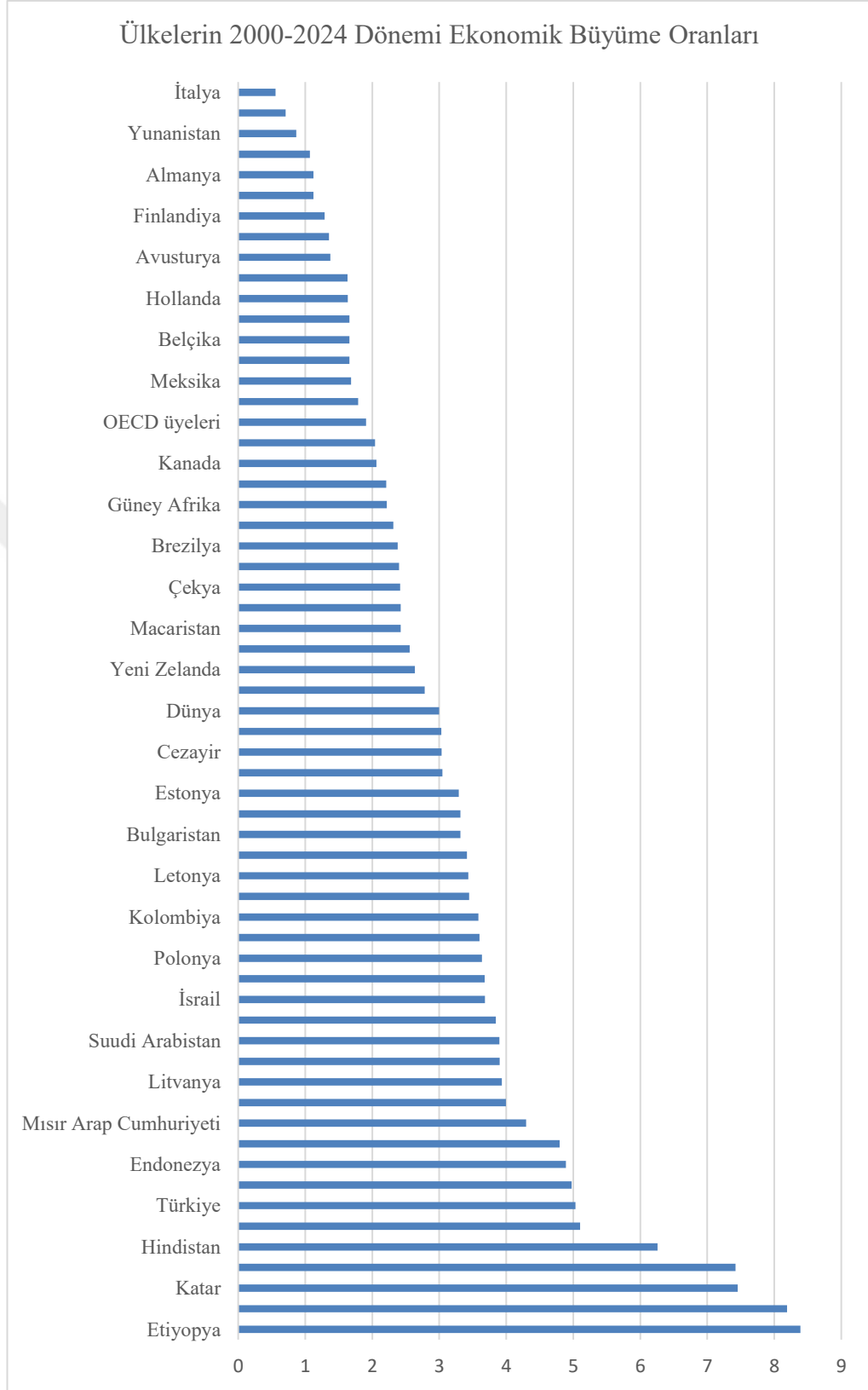
Şeklin orta bölümündeki ülkeler ise ılımlı büyüme sergilemektedir. Fransa, Birleşik Krallık, Kanada, Romanya ve Slovakya gibi bu gruptaki ülkelerde büyüme oranları yaklaşık %1–3 düzeyinde seyretmektedir. Bu büyüme seviyeleri, vergi gelirlerinin istikrarlı ancak sınırlı artış gösterdiği bir ekonomik ortamı işaret etmektedir. İlimli büyüme, vergi tabanının daralmadığı fakat hızlı genişlemediği bir yapıya karşılık geldiğinden, kamu gelirleri daha çok vergi oranlarındaki düzenlemeler, vergi uyumunun geliştirilmesi veya idari kapasitenin güçlendirilmesi yoluyla artmaktadır. Gelişmiş ekonomilerde yüksek vergi oranlarına rağmen büyümenin düşük kalması vergi tahsilatında marjinal bir artış sağlamaya devam etse de mali esneklik oldukça sınırlıdır. Bu durum, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için önemli bir karşılaştırma noktası sunmaktadır; zira Türkiye'nin mali yapısı daha çok büyüme odaklı vergi tahsilatına dayanmaktadır.

Şeklin alt kısmında yer alan ve yüksek büyüme gösteren ülkeler, vergi geliri–büyüme ilişkisinin en net gözlemlendiği grubu oluşturmaktadır. Filipinler, Etiyopya, Çin ve Rusya gibi ülkelerde büyüme oranlarının %4–7 seviyelerine ulaşması, ekonomik genişlemenin vergi gelirleri üzerinde güçlü bir çarpan etkisi yarattığını göstermektedir. Bu ülkelerde iç talep, yatırım iştahı ve üretim kapasitesinin artması hem dolaylı vergiler hem de doğrudan vergiler yoluyla kamu gelirlerini artırmaktadır.

Vergi matrahının genişlemesi, ek vergi yükü oluşturmada bütçe gelirlerinde artış sağlama kapasitesini güçlendirmekte; bu da maliye politikalarının büyümeyi destekleyici şekilde uygulanmasını kolaylaştırmaktadır. Özellikle genç nüfus yapısına sahip ülkelerde büyümenin sürekliliği, vergi gelirlerini daha öngörülebilir bir yapıya kavuşturmaktadır.

Türkiye açısından değerlendirildiğinde grafik önemli bir karşılaştırmalı çerçeve sunmaktadır. Türkiye'nin vergi yapısı ağırlıklı olarak dolaylı vergilere dayandığı için ekonomik büyüme vergi gelirleri üzerinde hızlı ve belirgin etkiler yaratmaktadır. İç talebin genişlediği yıllarda KDV, ÖTV ve ithalat vergilerinden elde edilen gelirler kayda değer biçimde artmakta; buna karşılık büyümenin yavaşladığı dönemlerde bütçe gelirleri önemli ölçüde baskı altına girmektedir. Bu açıdan, grafikte görülen yüksek büyüme sergileyen gelişmekte olan ülkelerin vergi gelirleri ile büyüme performansları arasındaki paralellik, Türkiye'nin ekonomik yapısına oldukça benzemektedir. Öte yandan, düşük büyüme yaşayan gelişmiş ülke ekonomileri, yüksek vergi oranlarına ve güçlü idari kapasiteye rağmen düşük büyüme nedeniyle sınırlı gelir artışı elde edebilmektedir. Bu durum, Türkiye'nin mali esnekliğinin büyük ölçüde büyüme hızına bağımlı olduğunu göstermekte; büyümenin sürekliliğini sağlayacak yapısal politikaların önemini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak grafik, küresel ölçekte büyüme oranlarının vergi gelirleri üzerinde belirleyici olduğunu açıkça ortaya koyarken Türkiye'nin ekonomik yapısı açısından büyümenin kritik rolünü teyit etmektedir. Ekonomik aktivitedeki dalgalanmalar, özellikle dolaylı vergilerin ağırlıklı olduğu vergi sistemlerinde bütçe gelirlerinin istikrarını doğrudan etkilediğinden, büyümeyi destekleyici yapısal dönüşüm ve mali reformların önemi artmaktadır. Türkiye'nin sürdürülebilir ve güçlü bir vergi geliri yapısına ulaşması, büyüme ile vergi tabanı arasındaki bu hassas ilişkinin dikkate alındığı uzun vadeli politikaların hayata geçirilmesine bağlı görünmektedir.

Şekil 7.Ülkelerin 2000-2024 Dönemi Ekonomik Büyüme Oranları

Kaynak: OECD, 2025

Şekilde 2000–2024 dönemine ilişkin ortalama ekonomik büyüme oranları yer almakta ve ülkeler arasında dikkate değer farklılıklar görülmektedir. Düşük büyüme oranlarına sahip ülkelerden yüksek büyüme hızlarını yakalayan ekonomilere doğru uzanan bu dağılım, vergi gelirlerinin ekonomik performansla ilişkisini değerlendirmek açısından anlamlı bir çerçeve sunmaktadır. Büyüme oranlarının uzun dönemli ortalamalar üzerinden verilmiş olması, vergi tabanının genişlemesi, vergi yapısının sürdürülebilirliği ve mali disiplin üzerindeki etkileri karşılaştırmalı biçimde analiz etmeyi mümkün kılmaktadır.

Listenin alt sıralarında yer alan İtalya, Yunanistan, Almanya, Finlandiya ve Avusturya gibi ülkelerde uzun dönem büyüme oranlarının düşük kalması, ekonomik aktivitenin sınırlı hızla artmasının vergi gelirlerini doğal olarak daha yavaş büyüttüğünü göstermektedir. Bu ülkelerde vergi gelirleri daha çok yüksek oranlı vergiler, kapsamlı vergi tabanı ve güçlü tahsilat mekanizmaları sayesinde sürdürülebilir seviyede tutulmaktadır. Ancak düşük büyüme yapısı, vergi matrahının ekonomik genişleme yoluyla büyümesini sınırlandırmakta; bu nedenle uzun vadede kamu maliyesi daha çok vergi oranlarının yükseltilmesine veya harcama kısıtlamalarına dayalı politikalarla dengelenmektedir. Bu durum, Türkiye gibi gelişmekte olan ve büyüme odaklı vergi geliri dinamiklerine sahip ülkelere belirgin biçimde ayrılmaktadır.

Orta sıralarda yer alan OECD üyeleri, Kanada, Güney Afrika, Brezilya, Macaristan ve Yeni Zelanda gibi ülkeler ise daha ılımlı ancak istikrarlı bir büyüme performansı göstermektedir. Ortalama büyüme hızlarının yüzde 2–3 bandında seyretmesi, hem vergi tahsilatında dalgalanmaların sınırlı kaldığını hem de mali yapının genel olarak öngörülebilir olduğunu göstermektedir. Bu ülkelerde ekonomik büyüme ile vergi gelirleri arasında pozitif yönlü ancak sınırlı bir ilişki bulunmakta; vergi tabanının genişlemesi daha çok gelir seviyesindeki artış, kurumsal vergi uyumu ve kayıt dışılığın düşük olması yoluyla gerçekleşmektedir. Böyle bir yapıda ekonomik büyüme, Türkiye’deki gibi vergi gelirlerinde hızlı artışlar yaratmamakla birlikte mali disiplinin korunması açısından daha istikrarlı bir ortam sunmaktadır.

Şeklin üst sıralarında yer alan Katar, Hindistan, Endonezya, Türkiye ve Etiyopya gibi ülkeler ise uzun dönemli olarak yüksek büyüme performansı göstermektedir. Bu ülkelerde büyümenin vergi gelirleri üzerindeki etkisi oldukça belirgindir. Özellikle Türkiye örneği incelendiğinde, büyümenin vergi tahsilatındaki artışların temel belirleyicisi olduğu görülmektedir. Türkiye’nin vergi yapısı dolaylı vergilerin ağırlıklı olması nedeniyle ekonomik faaliyet hacmindeki artış doğrudan bütçe gelirlerine yansımaktadır. Tüketim artışı KDV ve ÖTV gelirlerini yukarı çekerken, ithalatın büyümesi gümrük vergileri ve ithalde alınan KDV üzerinden önemli bir gelir üretebilmektedir. Bu nedenle büyüme hızının yüksek olduğu

dönemlerde Türkiye'nin vergi gelirlerinde kayda değer artışlar yaşanmakta; büyümenin yavaşladığı yıllarda ise gelir performansı hızla olumsuz etkilenmektedir.

Şekilde Türkiye'nin uzun dönemli büyüme oranının birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin üzerinde yer alması, vergi gelirlerinin tarihsel olarak neden büyüme döngülerine duyarlı olduğunu açıklamaktadır. Ancak bu durum aynı zamanda yapısal bir kırılmalıya da işaret etmektedir: büyüme oranında meydana gelen her yavaşlama, dolaylı vergilerin ağırlıklı olduğu bütçe yapısında gelirleri hızla azaltmakta; bu da mali denge üzerinde baskı oluşturmaktadır. Dolayısıyla Türkiye açısından vergi geliri-büyüme ilişkisi doğrusal bir bağdan ziyade hassasiyet içeren bir yapıdır. Büyüme dönemlerinde vergi gelirlerinde artış sağlanırken, durgunluk dönemlerinde gelirler hızla eriyebilmekte ve bütçe açıkları artabilmektedir.

Yüksek büyüme oranlarına sahip Etiyopya, Katar ve Hindistan gibi ülkelerin grafikte üst sıralarda yer alması ise ekonomik genişlemenin vergi tabanı üzerinde güçlü bir çarpan etkisi yarattığını göstermektedir. Bu ülkelerde genç nüfus, artan yatırım hacmi ve üretim kapasitesinin genişlemesi vergi matrahını sürekli büyütmekte; dolayısıyla bütçe gelirlerinde yapısal bir genişleme ortaya çıkmaktadır. Türkiye bu ülkelerle benzer şekilde büyüme kaynaklı bir vergi kapasitesine sahip olmakla birlikte vergi kompozisyonu ve kayıt dışılık gibi faktörler nedeniyle gelir artışları zaman zaman potansiyelin altında gerçekleşebilmektedir.

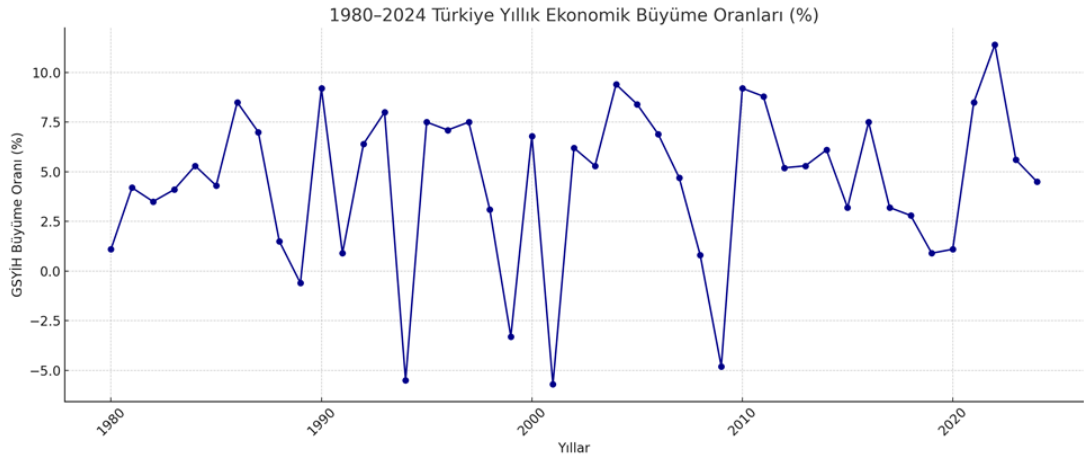
Sonuç olarak şekil uzun dönemli büyüme performansının vergi gelirleri üzerindeki etkisini ülke karşılaştırmaları üzerinden açık biçimde ortaya koymaktadır. Türkiye açısından bakıldığında büyüme, vergi gelirlerinin temel belirleyicisi konumundadır. Ekonomik aktivitenin genişlemesi vergi tabanını büyütürken, büyümenin zayıflaması gelir performansını hızlı biçimde aşağı çekmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin sürdürülebilir ve istikrarlı bir mali yapı oluşturabilmesi, büyüme patikasının güçlendirilmesi ve vergi yapısının ekonomik döngülere karşı daha dayanıklı hale getirilmesine bağlıdır.

Türkiye'de ekonomik büyüme değerlendirildiğinde 1980-2000 dönemi ile 2001 sonrası dönem arasında belirgin bir ayrım bulunduğu görülmektedir. Bu ayrımın temel nedeni söz konusu yıllarda uygulanan ekonomik reformlar ve yapısal dönüşümlerdir. 1980-2000 yıllarını kapsayan birinci dönem, Türkiye ekonomisinin küreselleşme sürecine entegre olduğu, yapısal değişimlerin hızlandığı ve ekonomik politikalarda köklü dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. 1980 sonrasında Türkiye, liberal ve dışa açık sanayileşme politikalarını benimseyerek ekonomik yapısını yeniden şekillendirmiştir (Öztürk ve Özyakışır, 2005).

1980'lerin başında ekonomik göstergelerde olumsuz bir seyir görülmüş ancak 1990 yılına gelindiğinde ekonomik büyüme oranı %9,4 gibi oldukça yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Buna rağmen bu büyümenin sürdürülebilir olmadığı kısa sürede anlaşılmıştır. Çünkü söz konusu büyüme üretime dayalı bir genişlemeyi değil; daha çok ticaret hacmindeki artışı yansıtmıştır. Üretimle ilişkilendirilemeyen bu büyüme, sağlıklı bir ekonomik büyüme yapısından uzak olup ekonominin kırılganlığını artırmış ve ilerleyen yıllarda yaşanan krizlere zemin hazırlamıştır (Öztürk ve Özyakışır, 2005).

2000 sonrası dönem ise genel olarak ekonomik krizlerle başlamıştır. 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan finansal krizler Türkiye ekonomisinin önemli bir kırılma noktası olmuştur. Krizlerin ardından çeşitli alanlarda yapısal önlemler alınmış, özellikle bankacılık sektöründe hızlı ve ani kararların etkisiyle ortaya çıkan likidite sıkıntıları önemli politika değişikliklerini gerekli kılmıştır (Turan, 2011).

2000 sonrası dönemde Türkiye'nin ortalama ekonomik büyüme oranının yaklaşık %4,9 olduğu ifade edilmektedir (Sungur, 2015). Türkiye'nin 1980–2024 arasındaki ekonomik büyüme oranlarının genel görünümü Şekil 8'de sunulmaktadır.

Şekil 8. 1980-2024 Türkiye Ekonomik Büyüme Oranı

Kaynak: TÜİK, 2024.

Şekil 8'de görüldüğü üzere Türkiye ekonomisinin sürdürülebilir ve istikrarlı bir büyüme hızına sahip olmadığı, dönemsel olarak belirgin dalgalanmalar yaşadığı görülmektedir. 1980 sonrasında nispeten artış eğilimi gösteren büyüme, özellikle 1989 yılında sert bir şekilde düşüşe geçmiştir. Bu düşüşün arka planında tarım sektörünün kuraklık nedeniyle büyük zarar görmesi, ayrıca personel harcamaları ile iç borç ana para ve faiz ödemelerindeki ciddi artışa karşın vergi gelirlerinin yetersiz kalması gibi faktörler etkili

olmuştur (Altınok ve Çetinkaya, 2003). Grafik benzer düşüşlerin 1994 ekonomik krizi, 2000–2001 finansal krizi, 2008 küresel kriz ve COVID-19 salgını dönemlerinde de tekrarlandığını göstermektedir.

Türkiye ekonomisi Cumhuriyet'in ilanından bu yana farklı dönemlerde çeşitli yapısal dönüşümler geçirmiştir. 1923–1950 yılları arasında devletçi ve ithal ikameci politikalar egemen olurken, 1950 sonrasında daha liberal uygulamalara yönelim görülmüştür. (Koçtürk & Gölalan, 2010). 1980 yılında uygulamaya konulan dışa açılma ve serbest piyasa reformları ise ekonomik yapıyı köklü biçimde değiştirmiş, ekonominin küresel sisteme entegrasyonunu hızlandırmıştır (Çiçen, 2019).

1990'lı yıllarda yüksek enflasyon, kronik bütçe açıkları ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle ekonomik büyüme oldukça dalgalı seyretmiş ve istikrarlı bir büyüme performansı sağlanamamıştır. 2001 krizi ise Türkiye ekonomisinde önemli bir kırılma noktası olmuş; krizin ardından uygulanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı sayesinde kamu maliyesinde disiplin sağlanmış, bankacılık sektörü yeniden yapılandırılmış ve yapısal reformlar ivme kazanmıştır (TÜSİAD, 2018).

2000'li yıllarda Türkiye finansal istikrarın sağlanması, artan doğrudan yabancı yatırımlar ve küresel sermaye hareketlerinin hızlanması ile daha güçlü ve istikrarlı bir büyüme performansı sergilemiştir. Ancak 2008 küresel finans krizi, Türkiye'nin dış şoklara olan duyarlılığını belirgin hale getirmiştir. Kriz sonrası dönemde yüksek cari açık, kur oynaklığı ve kredi genişlemesine dayalı büyüme modelinin sınırlılıkları giderek daha görünür olmuştur (Eğilmez, 2019).

2020 sonrası dönemde COVID-19 pandemisi, küresel arz zinciri bozulmaları ve yüksek enflasyon baskıları Türkiye ekonomisinde yeni zorluklar yaratmıştır. Buna rağmen pandemi sonrası dönemde ekonomik büyümede yeniden artış eğilimi gözlenmiştir. Dünya Bankası'nın 2023 verilerine göre Türkiye, 1.024 milyar dolarlık GSYH büyüklüğü ile dünyanın en büyük 17. ekonomisi konumuna yükselmiştir. OECD ve G20 üyelikleri ise Türkiye'nin küresel ekonomi içindeki konumunu pekiştirmektedir (Dünya Bankası, 2023). Ancak 2021 ve 2022 yıllarında kaydedilen yüksek büyüme oranları, fiyat istikrarı ve gelir dağılımı açısından bazı yapısal sorunlarla birlikte gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak Türkiye ekonomisinin büyüme performansı, küresel ekonomik koşullar, makroekonomik politika tercihleri ve uygulanan yapısal reformların etkinliği gibi faktörlerden büyük ölçüde etkilenmektedir. Ekonomik istikrarın sağlanması, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir

büyüme yollarının oluşturulması, reformların sürekliliği ve ekonomik kurumların güçlendirilmesiyle doğrudan ilişkilidir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. Literatür Taraması

Literatürde vergi yapısı, vergi kompozisyonu ve vergi yükünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen çalışmaların sonuçları; dönem, ülke grubu, vergi türü ve kullanılan yöntemlere göre önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Lee ve Gordon (2005), 1970–1997 dönemine ait geniş bir ülke örnekleminde yaptıkları panel veri analizinde özellikle kurumsal vergi oranlarının büyüme üzerinde baskılayıcı bir etkiye sahip olduğunu, buna karşılık kişisel gelir vergisi ve tüketim vergilerinin büyümeye yönelik etkilerinin daha sınırlı düzeyde kaldığını ortaya koymuştur. Benzer biçimde Kneller vd. (1999) 22 OECD ülkesinin 1970–1995 dönemine ilişkin verilerini kullanarak maliye politikası bileşenlerini incelemiş ve üretken kamu harcamalarının büyümeyi desteklerken, yüksek oranlı doğrudan vergilerin ise büyümeyi sınırlandırıcı bir rol üstlendiğini göstermiştir.

(Altunç, 2011), farklı gelir gruplarından ülkeler için yürüttükleri analizde, vergi politikalarının büyüme üzerindeki etkisinin yalnızca vergi oranlarına değil, aynı zamanda vergi tabanının genişliği, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ve vergi idaresinin etkinliği gibi kurumsal unsurlara da bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye üzerine yapılan çalışmalarda da benzer bir çeşitlilik görülmektedir. Boğa (2020) 1980–2018 dönemine ait verilerle vergi gelirleri ile büyüme arasındaki ilişkiyi NARDL modeliyle analiz etmiş ve ilişkinin asimetric bir yapıya sahip olduğunu, vergi artışlarının kısa dönemde büyümeyi olumsuz, uzun dönemde ise olumlu etkilediğini ortaya koymuştur. Alkan ve Yıldırım (2016) ise Türkiye’de 1980–2014 dönemini kapsayan analizlerinde büyümeden vergi gelirlerine doğru güçlü bir etki bulunduğunu, buna karşın vergi gelirlerinden büyümeye doğru anlamlı bir etkinin gözlenmediğini tespit etmiştir. Kurt (2014) da 1980–2012 dönemine ilişkin çalışmasında vergi bileşiminin özellikle dolaylı ve dolaysız vergilerin oranlarının büyüme dinamikleri üzerinde belirleyici olduğunu göstermektedir.

ABD ekonomisini ele alan Mertens ve Ravn (2013), 1947–2010 dönemini kapsayan analizlerinde vergi oranlarındaki artışların kısa dönemde büyümeyi düşürdüğünü, vergi indirimlerinin ise büyümeyi desteklediğini bulmuştur. Tanzi ve

Zee (2000), 35 gelişmekte olan ülke için yürüttükleri çalışmada vergi idaresinin kapasitesi ve kayıt dışı ekonominin hacminin büyüme üzerinde belirleyici rol oynadığını ifade etmektedir. Doğan ve Türedi (2010) de büyümenin vergi gelirlerini artırdığı, ancak vergi gelirlerinden büyümeye doğru bir nedensellik tespit edilemediği sonucuna ulaşmıştır.

Gelişmekte olan ülkeler üzerine yapılan diğer araştırmalar da vergi yapısının büyüme üzerindeki etkisinin yapısal unsurlara göre farklılaştığını göstermektedir. Tsaurai (2021) finansal gelişmişliğin yüksek olduğu ülkelerde vergi-büyüme ilişkisinin daha güçlü olduğunu belirtmiştir. Xing (2011) 17 OECD ülkesine ait 1970–2004 verileriyle yaptığı analizde mülkiyet vergilerinin büyümeyi desteklediğini; gelir ve kurumlar vergilerinin ise sınırlayıcı etki yarattığını göstermiştir. Türkiye zerine alışan Kanca ve Yamak (2018) ortalama vergi oranı ile büyüme arasında U-şekilli bir ilişki bulunduğunu, çok düşük ve çok yüksek vergi oranlarının büyüme üzerinde olumsuz etki yarattığını ifade etmektedir.

AB ülkelerini inceleyen Balasoiu vd. (2023) doğrudan vergilerin özellikle yüksek oranlarda uygulandığında yatırım ve istihdamı sınırlandırdığını, bunun da büyümeyi olumsuz etkilediğini göstermiştir. İmamoğlu (2023) ise OECD ülkelerine ait verilerle yaptığı kantil regresyon analizinde düşük büyüme bandındaki ülkelerde vergi gelirlerinin büyüme üzerindeki etkisinin negatif olduğunu ortaya koymuştur. Stoilova (2023) CEE bölgesinde yürüttüğü çalışmada doğrudan vergilerin etkin toplandığı ülkelerde büyümenin daha güçlü; dolaylı vergilerin yüksek olduğu ülkelerde ise daha sınırlı olduğunu belirtmiştir.

Türkiye'de vergi bileşiminin büyümeyle ilişkisini inceleyen çalışmalardan Açıkgöz (2008) büyümeden vergi bileşenlerine doğru tek yönlü nedensellik bulunduğunu ve dolaylı vergilerin büyümeden pozitif, dolaysız vergilerin ise negatif yönde etkilendiğini tespit etmiştir. Akgl ve Gök (2025) hem Türkiye hem de gelişmiş ülkeler için yaptıkları çalışmada büyümeden vergi gelirlerine doğru pozitif, vergi gelirlerinden büyümeye doğru ise negatif bir nedensellik bulunduğunu ortaya koymuştur. Akıncı (2019) Türkiye için yaptığı analizde vergi gelirleri ile büyüme arasında yapısal kırılmalar içeren uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi olduğunu göstermiştir. Alanlıoğlu ve Mioğulları (2020) ise Türkiye'de vergi gelirleri, kamu

harcamaları ve enflasyonun büyüme üzerindeki etkilerini değerlendirmiş ve vergi-büyüme arasında nedensellik tespit edememiştir.

G7 ülkeleri üzerine yapılan Atabey ve Şimşek (2022) çalışması vergi-gelişme ilişkisinin ülkelere göre pozitif ya da negatif yönde değişebildiğini göstermektedir. Örneğin Kanada, Fransa ve ABD’de ilişki negatif, Almanya, İtalya ve Japonya’da ise pozitifdir. Afrika ülkelerini ele alan Babatunde vd. (2017) vergi gelirlerinin büyümeyi desteklediği sonucuna ulaşmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri birlikte inceleyen Bağcı ve Sever (2022) gelir, servet ve harcama vergilerinin büyüme üzerindeki etkilerinin ülke gruplarına göre farklılık gösterdiğini belirtmiştir. Baiardi vd. (2019), OECD ülkelerinde toplam vergi ile büyüme arasında negatif bir ilişki bulurken, vergi bileşimi değişikliklerinin büyümeyi artırdığına dair güçlü kanıt elde edememiştir.

Basheer vd. (2019) Bahreyn ve Umman için yaptıkları çalışmada büyümenin vergi gelirlerini artırdığını bulmuştur. Demir ve Sever (2017) OECD ülkeleri için yürüttükleri analiz sonucuna göre dolaylı vergiler büyümeyi desteklerken, dolaysız vergiler ise büyümeyi sınırlandırmaktadır. Efe (2021) 54 gelişmekte olan ülkenin verilerini inceleyerek tüketim vergilerinin artırılmasının büyüme üzerinde olumlu etkiler yaratabileceğini belirtmiştir. Shaqiri vd. (2024) ise gelişmiş ülkelerde kurumsal gelir vergilerinin büyümeyi desteklediğini, kişisel gelir vergileri ve sosyal güvenlik primlerinin ise büyümeyi olumsuz etkilediğini tespit etmişlerdir.

Türkiye üzerine yapılan diğer çalışmalarda da benzer sonuçlar görülmektedir. Erdoğan vd. (2013) dolaylı vergiler ile büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki bulmuş ve dolaylı vergilerden büyümeye doğru nedensellik olduğunu tespit etmiştir. Eren vd. (2018) farklı frekans bantlarında yaptıkları analizlerle dolaylı ve dolaysız vergiler ile büyüme arasında dönemsel ilişkilere işaret etmektedir. Gürdal vd. (2021) G7 ülkelerinde büyüme ile kamu harcamaları arasında çift yönlü; büyüme ile vergi gelirleri arasında ise kısa ve uzun dönemde nedensellik bulunduğunu raporlamıştır.

Hâkim vd. (2022) 47 gelişmiş ve 90 gelişmekte olan ülkeyi kapsayan analizlerinde hem doğrudan hem de dolaylı vergilerin ekonomik gelişmeyi olumsuz etkileyebilmektedir. Türkiye’de Kara ve Hoylu (2023) çalışması dolaylı vergilerin

büyümeyi desteklediğini, dolaysız vergilerin ise büyüme üzerinde baskılayıcı bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Karaş (2022) G7 ülkeleri için yaptığı analizde gelir vergilerinin büyümeyi negatif, harcama ve servet vergilerinin ise pozitif etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Muhammed vd. (2025) Sahra Altı Afrika ülkeleri için yürüttükleri analizde vergi yükünün büyümeyi olumsuz etkilediğini ancak finansal gelişmişliğin bu etkiyi zayıflattığı sonucuna ulaşmıştır.

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, iktisat literatüründe uzun süredir tartışılan temel konulardan biri olup, bu ilişkinin yönü ve gücü büyük ölçüde harcamaların bileşimi, etkinliği ve ülkelerin kurumsal yapıları tarafından belirlenmektedir. Erken dönem çalışmalarda altyapı ve yatırım odaklı kamu harcamalarının özel sektör üretkenliğini artırarak ekonomik büyümeyi desteklediği ortaya konulmuştur (Aschauer, 1989). Gelişmekte olan ülkeler üzerine yapılan araştırmalar, kamu harcamalarının büyümeye katkısının mali disiplin ve etkin kullanım koşullarına bağlı olduğunu, üretken harcama kalemlerinin büyümeyi desteklediğini göstermektedir (Ghura, 1995). OECD ve Avrupa ülkelerine ilişkin çalışmalar, kamu yatırımlarının uzun dönemde büyümeyi teşvik edebileceğini ancak harcama yapısı ve mali yönetimin bu süreçte belirleyici rol oynadığını vurgulamaktadır (Loizides ve Vamvoukas, 2005; Afonso ve Aubyn, 2006). Türkiye üzerine yapılan çalışmalar da benzer biçimde yatırım odaklı kamu harcamalarının uzun dönemde büyümeyi desteklediğini, cari harcamaların ise sınırlı etkilere sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Korkmaz, 2013). Bölgesel düzeyde yapılan analizler, yerel kamu harcamalarının özellikle altyapı ve yerel hizmetler aracılığıyla büyümeyi artırdığını ve mekânsal yayılma etkileri yarattığını göstermektedir (Akai, Nishimura ve Sakata, 2007). Avrupa Birliği ülkelerini kapsayan çalışmalar ise verimsiz kamu yönetimi uygulamaları ve sosyal transfer ağırlıklı bütçelerin ekonomik büyümeyi baskıladığını ortaya koymaktadır (Afonso ve Furceri, 2010). Diğer taraftan gelişmekte olan ülkelere yönelik bulgular, savunma harcamalarının büyüme üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğunu, buna karşılık yatırım ve altyapı niteliği taşıyan kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi desteklediğini göstermektedir (Landau, 1986; Ghosh ve Gregoriou, 2008; Alexiou, 2009). MENA ülkeleri üzerine yapılan çalışmalar da savunma harcamalarının büyümeyi negatif etkilediğini doğrulamaktadır (Abu-Bader ve Abu-Qarn, 2003). Literatür Tarama özeti Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Literatür Taraması Özeti

Yazar	Ülke/Ülke Grubu	Dönem	Yöntem	Sonuç
Lee ve Gordon (2005)	70+ ülke	1970–1997	Panel Veri	Kurumsal vergiler büyümeyi azaltır
Kneller, vd. (1999)	22 OECD	1970–1995	Panel Veri	Üretken harcamalar büyümeyi artırır, doğrudan vergiler sınırlar
Boğa (2020)	Türkiye	1980–2018	NARDL	Vergi artışı kısa dönem negatif, uzun dönem pozitif
Alkan ve Yıldırım (2016)	Türkiye	1980–2014	Granger, Johansen	Büyüme vergi gelirlerini artırır.
Kurt (2014)	Türkiye	1980–2012	ARDL, VECM	Vergi bileşimi büyüme için kritiktir
Mertens ve Ravn (2013)	ABD	1947–2010	VAR	Vergi artışları büyümeyi düşürür
Tanzi ve Zee (2000)	35 gelişmekte	1980–1990’lar	Panel	Vergi tabanı ve kayıt dışılık önemlidir
Doğan ve Türedi (2010)	Türkiye	1980–2008	ARDL	Büyüme → vergi
Tsaurai (2021)	Gelişmekte olan	2008–2018	FE/RE, GMM	Finansal gelişme etkileri güçlendirir
Xing (2011)	17 OECD	1970–2004	Panel regresyon	Mülkiyet vergileri pozitif
Kanca ve Yamak (2018)	Türkiye	1980–2015	ARDL	U-şekilli ilişki

Balasoïu vd. (2023)	AB	2008– 2020	Panel	Doğrudan vergiler negatif
İmamoğlu (2023)	OECD	1995– 2020	Kantil regresyon	Etki büyüme düzeyine göre değişir
Stoilova (2023)	CEE	2000– 2021	OLS, Granger	Dolaylı vergi sınırlayıcıdır
Açıkgöz (2008)	Türkiye	1988– 2010	Nedensellik	Büyüme → vergi bileşenleri
Akgöl ve Gök (2025)	Türkiye + 5 ülke	1990– 2022	Bootstrap	Büyüme → vergi pozitif, vergi → büyüme negatif.
Akıncı (2019)	Türkiye	2006– 2018	Maki	Uzun dönem eşbütünleşme var
Alancıoğlu ve Miçoğulları (2020)	Türkiye	1990– 2018	ARDL	Nedensellik yok
Atabey ve Şimşek (2022)	G7	1970– 2020	Panel Eşbütünleşme	Etkiler ülkeye göre değişir
Babatunde vd. (2017)	Afrika	2004– 2013	Panel	Vergi büyümeyi pozitif etkiler
Bağcı ve Sever (2022)	28 gelişmiş + 34 gelişmekte	1990– 2018	Panel ARDL	Vergi etkileri farklıdır
Baiardi vd. (2019)	OECD	Çeşitli	Panel	Toplam vergi büyümeyi azaltır
Basheer vd. (2019)	Bahreyn, Umman	1990– 2010	Panel	Ekonomik faktörler vergi gelirlerini belirler
Demir ve Sever (2017)	11 OECD	1980– 2014	Panel	Dolaylı pozitif, dolaysız negatif
Efe (2021)	54 gelişmekte	2000– 2018	Panel	Tüketim vergileri büyümeyi destekler

Shaqiri vd. (2024)	10 gelişmiş	1995– 2020	FGLS	Kurumsal vergi pozitif, gelir vergisi negatif
Erdoğan vd. (2013)	Türkiye	1998– 2011	Eşbütünleşme	Dolaylı → büyüme
Eren vd. (2018)	Türkiye	1975– 2013	Frekans nedensellik	Vergi türleri farklı ilişkilidir
Gürdal vd. (2021)	G7	1980– 2016	Panel nedensellik	Büyüme ↔ harcama, vergi uzun dönemde etkilidir
Hakim vd. (2022)	47 gelişmiş+90 gelişmekte	2000– 2020	FE/RE, GLS	Doğrudan ve dolaylı vergiler olumsuz
Kara ve Hoşlu (2023)	Türkiye	1990– 2019	VAR	Dolaylı pozitif; dolaysız negatif
Karaş (2022)	G7	1990– 2018	Panel	Gelir vergileri negatif
Muhammed vd. (2025)	SSA	1980– 2022	CS-ARDL	Vergi yükü negatif, finansal gelişme azaltır
Oğul (2022)	10 OECD	1995– 2019	FMOLS, DOLS	Vergi artışı büyümeyi azaltır
Owino (2018)	Kenya	1973– 2010	Regresyon	Dolaylı pozitif, doğrudan negatif
Özen vd. (2022)	Türkiye	2006– 2020	DOLS	Dolaylı ve dolaysız vergiler pozitif
Öztürk (2021)	Türkiye	1965– 2019	Frekans Nedensellik	Çeşitli yönlü nedensellik
Saeed (2024)	SAARC	1990– 2021	FE/RE, PMG	Büyüme → vergi gelirleri

Sağdıç ve Aydın (2021)	Türkiye (iller)	2006–2018	Panel	Dolaysız → büyüme, dolaylı ↔ büyüme
Sandalcı ve Sandalcı (2017)	OECD	1990–2014	FMOLS	Dolaylı pozitif, dolaysız negatif
Songur ve Yüksel (2018)	Türkiye	1980–2015	Granger	Uzun dönem ilişkidir
Topal (2017)	22 OECD	1971–2014	Panel	Tüketim vergileri pozitif, gelir/servet negatif
Aschauer (1989)	ABD	1950–1985	Zaman serisi, üretim fonksiyonu	Altyapı yatırımları büyümeyi destekler
Landau (1986)	Gelişmekte olan ülkeler	1960–1980	Panel regresyon	Savunma harcamaları negatif, eğitim harcamaları pozitif etkilidir.
Ghura (1995)	Sahra Altı Afrika	1970–1990	Panel analiz	Mali disiplin ve etkinlik büyüme açısından belirleyicidir.
Loizides & Vamvoukas (2005)	AB ülkeleri	1960–1995	Nedensellik	Kamu harcamaları ile büyüme arasında çift yönlü ilişki vardır.
Akai vd. (2007)	ABD	1992–1997	Mekânsal modeller	Yerel kamu harcamaları büyümeyi artırır
Ghosh & Gregoriou (2008)	15 gelişmekte ülke	1974–2004	Panel veri	Yatırım harcamaları

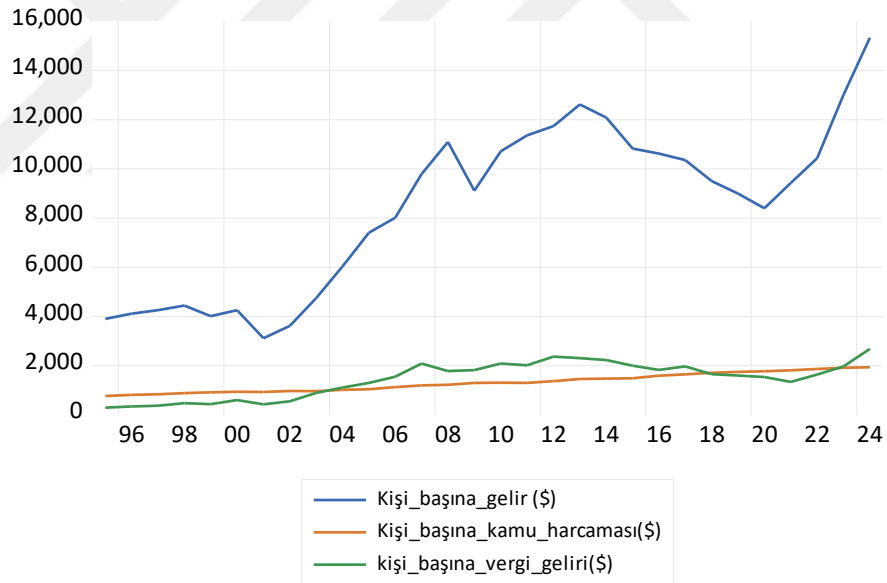
				büyümeyi destekler.
Alexiou (2009)	Balkan ülkeleri	1995–2005	Panel regresyon	Altyapı ve kamu yatırımları büyümeyi artırır.
Afonso & Furceri (2010)	AB ülkeleri	1970–2004	Panel regresyon, eşbütünleşme	Sosyal transferler büyümeyi baskılar.
Abu-Bader & Abu-Qarn (2003)	MENA ülkeleri	1967–1997	Nedensellik, eşbütünleşme	Savunma harcamaları negatif, altyapı ve sosyal harcamalar pozitifdir.
Korkmaz (2013)	Türkiye	1980–2011	ARDL	Yatırım harcamaları büyümeyi destekler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Veri Seti ve Yöntem

3.1. Veri seti

Bu çalışmada, Türkiye’de 1995–2024 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak vergi geliri, kamu harcaması ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ARDL sınır testi yaklaşımı çerçevesinde incelenmiştir. Analizde kullanılan değişkenler; kişi başına gelir (KG)¹(\$), kişi başına vergi geliri (KVG)²(\$ ve kişi başına kamu harcaması (KKH)³(\$ olup, veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Gelir İdaresi Başkanlığı ve Dünya Bankası veri tabanlarından temin edilmiştir. Değişkenler analize dâhil edilmeden önce ölçek farklılıklarını gidermek ve serilerin dağılım özelliklerini iyileştirmek amacıyla doğal logaritmaları alınmıştır. Çalışmada, Şekil 9’da değişkenlerin zaman içerisindeki seyri gösterilmektedir.

Şekil 9. Değişkenlerin Zaman Yolu

¹<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yillik-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2024-54187#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Y%C4%B1ll%C4%B1k%20verilere%20dayal%C4%B1%20olarak%20hesaplanan,milyar%20225%20milyon%20TL%20oldu.>

² <https://gib.gov.tr/kurumsal/planlar-ve-raporlar/istatistikler/butce-gelirleri>

³ <https://data.worldbank.org/indicator/NE.CON.GOV.T.KD?locations=TR>

3.2.Yöntem

3.2.1.Geleneksel birim kök testi

Granger ve Newbold'un (2001) çalışması, durağan olmayan zaman serileriyle yürütülen regresyon analizlerinin sahte regresyon sorununa yol açabileceğini göstermiştir. Durağan serilerle yapılan analizlerde istatistiksel anlamlılık güvenilirken, durağan olmayan serilerle yapılan analizlerde sonuçların güvenilirliği azalmakta ve ekonomik yorumların geçerliliği zayıflamaktadır (Atukeren, 2011).

Bu nedenle, zaman serisi analizlerinde değişkenler arasındaki ilişkinin araştırılmasından önce, her bir değişkenin zaman serisi özelliklerinin ayrıntılı biçimde incelenmesi gerekmektedir. Durağanlık kavramı, zaman serisi ekonometrisinin temel unsurlarından biridir. Değişkenler arasında istatistiksel ve ekonomik açıdan anlamlı ilişkiler kurulabilmesi için bu değişkenlerin durağan veya aynı derecede bütünleşik (aynı mertebeden durağan) olması gerekmektedir.

Durağan bir zaman serisi, sabit ortalama ve varyansa sahiptir. İki gözlem arasındaki kovaryans yalnızca gözlemler arasındaki uzaklığa bağlıdır (Korkmaz ve Uygurtürk, 2008). Eğer iki seri aynı düzeyde durağansa, bu seriler arasında kurulan ilişkinin ekonomik anlamda geçerli ve regresyon analizinin güvenilir olduğu varsayılır. Bu tür seriler literatürde eşbütünleşik seriler olarak tanımlanmaktadır.

Bir zaman serisinin belirli sayıda fark alınarak durağan hale gelmesi durumunda, seri $I(d)$ biçiminde ifade edilir. Bu bağlamda, serilerin durağanlığını test etmek amacıyla çalışmada Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF, 1981), Phillips-Perron (PP, 1988) ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS, 1992) testleri uygulanmıştır.

Zaman serilerinde durağanlık testleri, serilerin birim kök içerip içermediğini belirlemeyi amaçlar. Bu çalışmada değişkenlerin durağanlık durumları, literatürde yaygın biçimde kullanılan ADF testi ile incelenmiştir. ADF testi, serileri üç farklı biçimde değerlendirir: sabitsiz, sabitli ve trendli modeller (Tarı, 2014). Analiz süreci, öncelikle trendli model altında durağanlık incelenerek başlar; durağanlık

sağlanamazsa sırasıyla sabitli ve sabitsiz modellere geçilir. Bu sayede serinin hangi model altında durağanlık gösterdiği belirlenir (Enders, 1995).

Dickey ve Fuller (1979), klasik t-istatistiğinin standart dağılımdan sapması nedeniyle test sonuçlarının değerlendirilmesinde kullanılmak üzere özel kritik değerler içeren τ (tau) tabloları geliştirmiştir. Test üç model üzerinden yürütülmektedir:

1. Sabitsiz model:

$$\Delta y_t = \lambda y_{t-1} + u_t$$

2. Sabit terimli model:

$$\Delta y_t = \mu_0 + \lambda y_{t-1} + u_t$$

3. Trendli model:

$$\Delta y_t = \mu_0 + \mu_1 t + \lambda y_{t-1} + u_t$$

Bu modeller, serilerin hem sabit hem de trend içeren yapılar kapsamında test edilmesini sağlar. Ancak, hata terimlerinde otokorelasyon bulunması durumunda klasik Dickey-Fuller testi güvenilirliğini yitirir. Bu sorunu gidermek için geliştirilmiş versiyon olan ADF testi, gecikmeli fark terimlerini modele dâhil ederek serinin dinamik yapısını dikkate alır.

ADF testinin genel formu şöyledir:

$$\Delta y_t = \mu_0 + \mu_1 t + \lambda y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \gamma_i \Delta y_{t-i} + u_t$$

Modeldeki gecikme uzunluğu (k) test sonuçlarının güvenilirliği açısından kritik önemdedir. Gecikme sayısı; Akaike (AIC), Schwarz (SC), Hannan-Quinn (HQ) veya Bayesian (BIC) bilgi kriterleri kullanılarak belirlenmektedir (Güriş, 2018).

Phillips ve Perron (1988) tarafından geliştirilen PP testi, ADF testine benzer biçimde serinin birim kök içerip içermediğini test eder, ancak otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarını parametrik olmayan düzeltmelerle ele alır.

PP testi aşağıdaki modelden hareketle uygulanmaktadır:

$$\Delta y_t = \alpha + \beta y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} c_i \Delta y_{t-i} + u_t$$

Bu yöntemde hata terimlerinin dağılımı klasik varsayımlardan sapabilir; PP testi bu sapmayı parametrik olmayan yöntemlerle düzelterek daha güvenilir sonuçlar üretir. ADF testine göre daha esnek bir yapıya sahiptir ve yüksek otokorelasyon içeren serilerde tercih edilir.

Testin asimptotik dağılımı ADF testininkiyle aynıdır ve MacKinnon (1996) kritik değerleriyle değerlendirilir. Elde edilen τ -istatistiğinin mutlak değeri kritik değeri aştığında, seri durağan kabul edilir (Phillips ve Perron, 1988; MacKinnon, 1996).

KPSS testi, ADF ve PP testlerinden farklı olarak, sıfır hipotezi altında serinin durağan olduğunu varsayar. Alternatif hipotez ise serinin birim kök içerdiği yönündedir. Bu özelliğiyle KPSS testi, birim kök testlerinin tamamlayıcısı olarak kullanılır.

Test iki model altında uygulanabilir:

- Sabitli model: Serinin sabit etrafında durağan olup olmadığını test eder.
- Trendli model: Serinin deterministik bir trend etrafında durağanlığını sınar.

Model şu şekilde tanımlanır:

$$y_t = \delta t + r_t, r_t = r_{t-1} + u_t$$

Burada δt deterministik bileşeni, r_t stokastik bileşeni, u_t ise hata terimini ifade etmektedir. Eğer hata teriminin varyansı sıfırsa seri durağandır; varyans pozitifse birim kök içerir.

KPSS test istatistiği hata terimlerinin kümülatif toplamına ve uzun dönemli varyans tahminine dayanmaktadır. Test istatistiği kritik değeri aştığında, sıfır hipotezi reddedilmekte ve serinin durağan olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır (Kwiatkowski, vd., 1992).

3.2.2.Eşbütünleşme analizi

Eşbütünleşme, iki veya daha fazla ekonomik değişkenin uzun dönemde ortak bir denge ilişkisi içerisinde hareket etmesi durumunu ifade eder. Değişkenlerin düzey değerleri durağan olmasa da farkları durağansa, uzun dönemli ilişkiler eşbütünleşme analizi ile incelenebilir. (Çetintaş & Barışık, 2003)

Bu analiz, kısa dönemli dalgalanmaların ötesinde değişkenlerin uzun vadede birlikte hareket etme eğilimini ortaya koyar. Çalışmada, değişkenler arasında uzun dönemli denge ilişkisini test etmek amacıyla ARDL (gecikmesi dağıtılmış otoregresif, Autoregressive Distributed Lag) sınır testi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, özellikle serilerde yapısal kırılmaların ve farklı bütünleşme derecelerinin varlığı durumunda güçlü ve esnek bir analiz çerçevesi sunmaktadır.

Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testi, kısa ve uzun dönem ilişkilerini birlikte analiz etmeye imkân tanıyan bir yöntemdir. Özellikle değişkenlerin farklı bütünleşme seviyelerine (I(0) ve I(1)) sahip olması durumunda geçerliliğini korur ve küçük örneklemelerde dahi güvenilir sonuçlar üretir (Tarı, 2014).

Temel ARDL (p, q) modeli aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir.

$$y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i y_{t-i} + \sum_{j=0}^q \beta_j x_{t-j} + \varepsilon_t$$

Modelin hata düzeltme biçimi ise şu şekildedir:

$$\Delta y_t = \phi_0 + \gamma y_{t-1} + \delta x_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \alpha_i \Delta y_{t-i} + \sum_{j=0}^{q-1} \beta_j \Delta x_{t-j} + \varepsilon_t$$

Burada:

- Δ : birinci fark operatörünü,
- γ ve δ : uzun dönem katsayılarını,
- α_i ve β_j : kısa dönem dinamikleri,
- ε_t : hata terimini ifade etmektedir.

Eşbütünleşme varlığını test etmek için şu hipotezler kurulmaktadır:

- $H_0: \gamma = \delta = 0$ (eşbütünleşme yok),
- $H_1: \gamma \neq 0$ veya $\delta \neq 0$ (eşbütünleşme var).

Test istatistiği, Pesaran vd. (2001) tarafından belirlenen alt ve üst sınır değerlerle karşılaştırılır.

- F-istatistiği üst sınırı aşarsa, uzun dönemli ilişki vardır.
- Alt sınırın altındaysa, ilişki reddedilir.
- İki sınır arasında kalırsa sonuç belirsizdir.

ARDL modelinin avantajları şunlardır:

- Değişkenlerin farklı entegrasyon seviyelerinde (I(0), I(1)) olmasına izin verir.

- Küçük örneklem büyüklüklerinde güvenilir sonuçlar üretir.
- Kısa ve uzun dönem ilişkilerini aynı modelde analiz eder.
- Yapısal kırılmaları ve model dinamiklerini esnek biçimde kapsar (Göksu ve Balkı, 2023).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. Bulgular

Analize dâhil edilen değişkenlerin durağanlık düzeylerinin belirlenmesi amacıyla ADF, PP ve KPSS birim kök testleri uygulanmıştır. Bu testler değişkenlerin seviyelerinde (I(0)) ve birinci farklarında (I(1)) hem sabitli (S) hem sabitli ve trendli (ST) modeller altında değerlendirilmiştir. Test sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Geleneksel Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	Model	I(0)			I(1)		
		ADF	PP	KPSS	ADF	PP	KPSS
KG	S	-0.904	-0.908	0.568	-3.949*	-3.976*	0.089
KKH		-1.154	-1.282	0.711	-6.055*	-6.148*	0.156
KVG		-1.818	-1.830	0.548	-4.998*	-5.065*	0.223
KG	ST	-1.795	-1.761	0.125	-3.863*	-3.893*	0.090
KKH		-2.531	-2.596	0.097	-6.013*	-6.104*	0.066
KVG		-1.535	-1.564	0.169	-5.078*	-5.080*	0.108

Not: *, * ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini, S, sabitli modeli, ST ise sabitli ve trendli modeli göstermektedir. KPSS test sonucu kalın gösterilen ifadeler boş hipotezin kabul edildiğini göstermektedir.

Test sonuçlarına göre tüm değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olmadığı, ancak birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri görülmektedir. Buna göre KG, KKH ve KVG değişkenleri I(1) mertebesinde durağandır. Sabitli ve sabitli-trendli modellerden elde edilen bulgular birbirini desteklemekte, serilerin ortak bütünleşme derecesine sahip olduğunu göstermektedir.

Bu sonuç, ARDL sınır testi yönteminin kullanılabilmesi için gerekli olan temel ön koşulun (değişkenlerin I(0) veya I(1) düzeyinde bütünleşik olmaları) sağlandığını göstermektedir. Durağanlık sonuçları, serilerin uzun dönemli ilişkilerinin ekonometrik olarak incelenmesine olanak tanımaktadır.

Değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkileri belirlemek amacıyla Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testi yaklaşımı uygulanmıştır. Model seçimi, AIC temel alınarak yapılmış ve ARDL (2, 0, 3) modeli en uygun yapı olarak belirlenmiştir. Elde edilen uzun dönem, kısa dönem ve diagnostik test sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5.ARD L Analiz Sonuçları

Panel A: Uzun Dönem Tahmini	
Bağımlı Değişken: KG	
KKH	0.683**
KVG	0.701*
C	-1.023
Panel B: Kısa Dönem Tahmin,	
ECT _{t-1}	-0.380*
ΔKKH (-1)	-0.297***
ΔKVG	0.618*
ΔKVG (-1)	0.402*
ΔKVG (-2)	0.157***
Panel C: Diagnostik Test Sonuçları	
R ²	0.79
F _{ist}	4.09**
Normallik (Jarque-Bera)	0.76
LM test (otokorelasyon)	1.47
Değişen Varyans (BPG)	1.86
Ramsey Reset Test	1.01

Not: *, * ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini, BPG Breusch-Pagan-Godfrey'i göstermektedir.

Panel A sonuçlarına göre hem KKH hem de KVG değişkenleri KG üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkilere sahiptir. KKH katsayısının 0.683 ve KVG katsayısının 0.701 olması, kamu harcamaları ve vergi gelirlerindeki %1'lik bir artışın sırasıyla ekonomik büyümeyi yaklaşık %0,68 ve %0,70 oranında artırdığını göstermektedir.

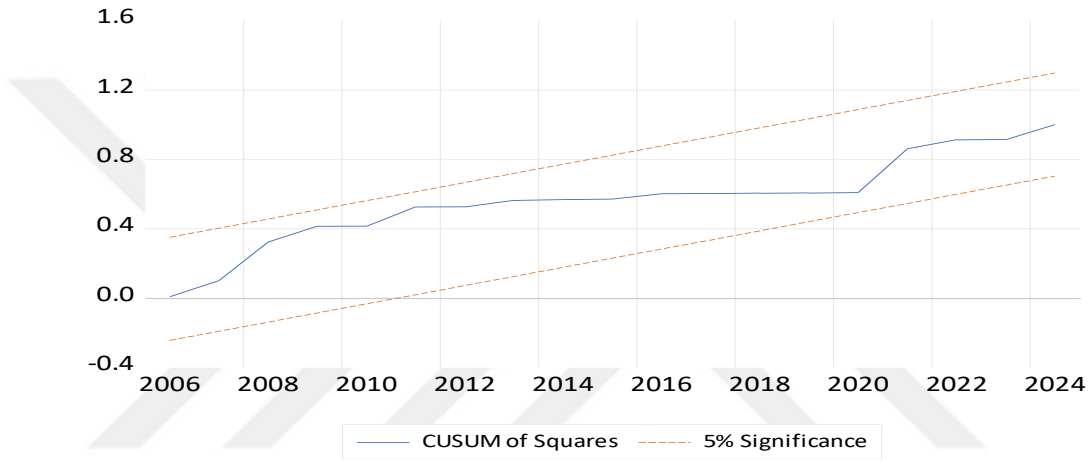
Bu bulgular, maliye politikası araçlarının ekonomik büyümede tamamlayıcı nitelikte olduğunu ve vergi gelirleri ile kamu harcamalarının uzun dönemde büyümeyi desteklediğini göstermektedir. Ayrıca, vergi gelirleri–büyüme ilişkisi literatürde yer alan benzer bulgularla (Lee ve Gordon, 2005; Kneller vd., 1999; Boğa, 2020) uyumludur.

Panel B sonuçlarına göre, hata düzeltme terimi (ECT_{t-1}) katsayısı-0.380 olup istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bulgu, modelde kısa dönemli dengesizliklerin yaklaşık üç dönem içinde giderilerek sistemin uzun dönem dengesine döndüğünü göstermektedir.

Kısa dönemde vergi gelirleri değişkeninin hem cari hem gecikmeli değerleri pozitif ve anlamlıdır. Bu durum, vergi gelirlerindeki artışların kısa dönemde dahi ekonomik büyümeyi desteklediğini ortaya koymaktadır. Buna karşın KKH (-1)

katsayısının negatif ve anlamlı olması, kamu harcamalarının kısa vadede büyümeye gecikmeli veya sınırlı katkı yaptığını göstermektedir.

Modelin geçerliliği diagnostik test sonuçlarına göre Jarque–Bera testi normallik varsayımının sağlandığını, LM testi otokorelasyon bulunmadığını ve Breusch–Pagan–Godfrey testi sabit varyans varsayın bulunduğunu, Ramsey RESET testi modelin fonksiyonel formunun doğru tanımlandığını göstermektedir. Ayrıca, modelin açıklama gücü yüksek olup ($R^2 = 0.79$) ve genel anlamlılık testine göre ($F = 4.09$) model istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuçlar, kurulan ARDL modelinin güvenilir, tutarlı ve ekonometrik açıdan geçerli olduğunu göstermektedir.

Şekil 10.CUSUM Test Sonucu

ARDL modelinin parametre kararlılığını test etmek amacıyla uygulanan Kümülatif Kareler Toplamı (CUSUM of Squares) testi sonuçları, modelin tahmin edilen dönemde istikrarlı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Grafik incelendiğinde, CUSUM eğrisinin %5 anlamlılık düzeyini temsil eden kritik sınırlar içerisinde kaldığı görülmektedir. Bu durum, model katsayılarının zaman boyunca istikrarlı olduğunu ve parametrelerde anlamlı bir yapısal değişim meydana gelmediğini göstermektedir. Özellikle 2020 sonrası dönemde eğrinin kısmen yukarı yönlü bir eğilim sergilemesi, ekonomide yaşanan dalgalanmaların modelde sınırlı etkiler yarattığını düşündürmekle birlikte, bu hareketlilik istatistiksel olarak anlamlı bir sapma düzeyine ulaşmamıştır. Dolayısıyla, ARDL modelinden elde edilen kısa ve uzun dönem katsayı tahminleri güvenilir kabul edilmektedir. Modelin genel olarak parametre kararlılığı koşulunu sağladığı ve analiz döneminde yapısal kırılma veya model bozulması riski taşımadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bulgu, kurulan modelin

hem teorik hem de ampirik açıdan tutarlı ve istatistiksel olarak geçerli olduğunu teyit etmektedir.

Analiz sonuçları hem kısa hem uzun dönemde vergi gelirlerinin ekonomik büyümeyi desteklediğini, kamu harcamalarının ise büyüme üzerindeki etkisinin daha çok uzun dönemde ortaya çıktığını göstermektedir. Hata düzeltme mekanizmasının istatistiksel olarak anlamlı olması, sistemin uzun dönem dengesine geri dönüş özelliğini teyit etmektedir. Bu bulgular, maliye politikasının ekonomik büyümede kritik bir rol oynadığını ve özellikle vergi yapısının büyüme dostu bir biçimde tasarlanması gerektiğini göstermektedir. Vergi gelirlerindeki artışın hem kamu yatırımlarını finanse etme hem de üretim kapasitesini genişletme yönünde etkili olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç ve Öneri

Bu çalışmada 1995-2024 dönemine ait veriler kullanılarak Türkiye’de vergi geliri, kamu harcaması ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ekonometrik olarak değerlendirilmiştir. TÜİK, GİB ve Dünya Bankası’ndan elde edilen yıllık verilerin analizinde öncelikle serilerin durağanlık özellikleri ADF ve PP birim kök testleriyle incelenmiştir. Sonuçlar değişkenlerin birinci farklarında durağan hâle geldiğini göstermiştir. Bu bulgu serilerin aynı bütünleşme derecesine sahip olduğu anlamına gelmekte ve ARDL sınır testinin uygulanması için gerekli metodolojik zemini oluşturmaktadır. ARDL modelinin eşbütünleşme analizinden elde edilen sonuçlar, vergi geliri, kamu harcaması ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ve istatistiksel açıdan anlamlı bir denge ilişkisinin varlığını açık biçimde ortaya koymuştur. Buna göre ekonomik büyümede yaşanan artışların, devletin vergi toplama kapasitesini doğrudan güçlendirdiği, vergi tabanını genişlettiği ve kamu gelirlerinin uzun vadeli sürdürülebilirliğine katkı sağladığı görülmektedir. Bu durum, büyümenin gelir düzeyini yükseltmesi yoluyla vergi tabanını genişleteceğine ilişkin teorik beklentilerle tam bir uyum içindedir.

Türkiye’de vergi gelirleri içinde uzun süredir önemli bir paya sahip olan dolaylı vergilerin, tüketim üzerindeki baskıları nedeniyle büyüme dinamikleri üzerinde zaman zaman olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Buna karşılık gelir ve kurumlar vergisi gibi dolaysız vergilerin payının arttığı dönemlerde büyüme üzerindeki bu olumsuz etkinin zayıfladığı ve daha dengeli bir makroekonomik görünümün ortaya çıkabilmektedir. Bu bulgu vergi oranlarından ziyade vergi kompozisyonunun ekonomik büyüme açısından belirleyici bir unsur olduğunu açık biçimde ortaya koymakta, vergi politikalarının yalnızca bütçe gelirlerini artırma amacıyla değil aynı zamanda büyümeyi destekleyecek biçimde stratejik olarak tasarlanması gerektiğini göstermektedir.

Analiz sonuçları Türkiye’nin sürdürülebilir bir büyüme patikasına ulaşabilmesi için vergi tabanının genişletilmesine ve kayıt dışılığın azaltılmasına yönelik daha kararlı ve bütüncül politikalara ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Kayıt dışı ekonominin vergi sistemine entegrasyonunun hem gelir kayıplarını azaltacağı hem de vergi yükünün toplum kesimleri arasında daha adil dağılmasını sağlayacağı açıktır. Bunun yanında vergi teşviklerinin kısa vadeli mali kolaylıklar yaratmak yerine, üretim kapasitesini artıracak, katma değeri yükseltecek, teknoloji ve Ar-Ge yatırımlarını

destekleyecek biçimde yeniden yapılandırılması önem taşımaktadır. Vergi gelirlerinde sağlanacak artışın da mali disiplin çerçevesinde eğitime, altyapıya, yeşil dönüşüme ve dijital teknolojilere yönlendirilmesi ekonomik büyümenin niteliğini güçlendirecek ve uzun vadeli kalkınmayı destekleyecektir.

Çalışmanın ortaya koyduğu bir diğer önemli tespit, vergi yönetimi ve denetim kapasitesinin modernizasyonudur. Dijitalleşme, büyük veri analitiği, risk odaklı denetim mekanizmaları ve elektronik beyan sistemleri gibi araçlar vergi uyumunu artırmakta, tahsilat etkinliğini yükseltmekte ve kamu gelirlerinde öngörülebilirliği güçlendirmektedir. Bunun yanı sıra vergi sisteminde şeffaflık ve hukuki öngörülebilirlik yatırım kararlarının istikrarını sağlamak açısından kritik bir öneme sahiptir. Vergi oranlarında ani değişikliklerin yatırımcı güvenini zedelediği dikkate alındığında, orta vadeli vergi politikası çerçevelerinin oluşturulması, yatırım ortamını ve büyüme dinamiklerini olumlu yönde etkileyecektir.

Sonuç olarak bulgular Türkiye ekonomisinde vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasında hem kısa hem uzun dönemde güçlü bir ilişkinin var olduğunu göstermekte, vergi politikasının yalnızca kamu gelirlerini artıran değil aynı zamanda üretimi, yatırımı ve istihdamı destekleyen stratejik bir politika aracı niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır. Vergi kompozisyonunun rasyonelleştirilmesi, vergi tabanının genişletilmesi ve maliye politikalarının uzun vadeli büyüme stratejileriyle uyumlu hâle getirilmesi, Türkiye'nin vergi-büyüme döngüsünü sürdürülebilir kalkınma sürecine dönüştürmesinde belirleyici olacaktır.

Kaynakça

- Abu-Bader, S., & Abu-Qarn, A. S. 2003. Government expenditures, military spending and economic growth: causality evidence from Egypt, Israel, and Syria. *Journal of Policy Modeling*, 25(6-7), 567-583.
- Acaravcı, A., & Erdoğan, S. 2018. Yenilenebilir enerji, çevre ve ekonomik büyüme ilişkisi: Seçilmiş ülkeler için ampirik bir analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(1), 53-64.
- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. 2013. Economics versus politics: pitfalls of policy advice. *Journal of Economic Perspectives*, 27(2), 173-192.
- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2013). Economics versus politics: Pitfalls of policy advice. *Journal of Economic perspectives*, 27(2), 173-192.
- Açıkgöz, Ş. 2008. Türkiye’de vergi gelirleri, vergi yapısı ve iktisadi büyüme ilişkisi: 1968-2006. *Ekonomik Yaklaşım*, 19(68), 91-113.
- Afonso, A., & Furceri, D. 2010. Hükümet büyüklüğü, bileşimi, oynaklığı ve ekonomik büyüme. *Avrupa Siyasi Ekonomi Dergisi*, 26 (4), 517-532.
- Akai, N., Nishimura, Y., & Sakata, M. 2007. Complementarity, fiscal decentralization and economic growth. *Economics of Governance*, 8(4), 339-362.
- Akdoğan, A. 1999. Vergilendirme politikası, gelir ve ikame etkileri açısından izlenebilecek gelir vergisi politikasının değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 97-104.
- Akgöl, G. A., ve Gök, M. 2025. Vergileme ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye ve seçili gelişmiş ülkeler için bir analiz. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 23(57), 1501-1530.
- Akıncı, A. 2019. Vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 100-106.
- Akiş, E. 2010. İktisadi Büyüme ve Kalkınma. *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi*, İstanbul.
- Akkaya, Ş. 1998. Yeni büyüme teorileri ve teknolojik gelişme. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara. 53(1-4), 1-24.
- Aksu, L. 2017. Türkiye’de istihdam, verimlilik ve iktisadi büyüme ilişkilerinin analizi. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 39-94.

- Aktuğ, S. 2010. Kavramsal açıdan ekonomik büyüme ekonomik kalkınma ve bölüşüm ilişkileri. *Sosyal Politika*, 10(04), 1-28.
- Alanlıoğlu, E. ve Miçooğulları, S.A. 2020. Türkiye’de vergi geliri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: ampirik bir araştırma, *International Social Sciences Studies Journal*, 6(56), 718-728.
- Albeni, M. 2005. Kamu ve özel sektör imalat sanayiinde teknolojik öğrenme performansına ilişkin bir karşılaştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 125-138.
- Alexiou, C. 2009. Hükümet harcamaları ve ekonomik büyüme: Güneydoğu Avrupa'dan (GDG) ekonometrik kanıtlar. *Ekonomik ve Sosyal Araştırma Dergisi*, 11 (1), 1-16.
- Alkan, F., ve Yıldırım, M. 2016. Türkiye’de ekonomik büyüme ile vergi gelirleri arasındaki nedensellik ilişkisi: 1980–2014 dönemi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(4), 45–62.
- Alpdoğan, H. (2023). Türkiye’de ekonomik büyüme, gelir durumu ve yoksulluk ilişkisi. *Sayıştay Dergisi* , (129), 259-290.
- Alper, F. Ö. 2019. Determinants of economic growth: the case of turkey under structural breaks. *Fiscaeconomia*, 3(1), 202-227.
- Altınok, S., & Çetinkaya, M. 2003. Devalüasyon ve Türkiye’de devalüasyon uygulamaları ve sonuçları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), 47-64.
- Altuğ, S., Filiztekin, A. & Pamuk, Ş. 2008. *Modern Türkiye Ekonomisi: İletişim Yayınları*, İstanbul.
- Altunç, Ö. F. (2011). Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye’ye ilişkin ampirik kanıtlar. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 18(2), 145-157.
- Arısoy, İ. 2011. Fiziksel sermaye yatırımları ve büyüme ilişkisinin ak modeliyle sınanması: Türkiye örneği (1968-2006). *Maliye Dergisi*, 161(2), 283-297.
- Arısoy, A. G. İ. (2005). Wagner ve Keynes hipotezleri çerçevesinde Türkiye’de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 63-80.

- Arslan, C. B. 2020. Vergilemede açıklık ve basitlik ilkesi: Kurumlar Vergisi Kanunu'nun okunabilirlik düzeyine ilişkin bir inceleme. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(4), 687-695.
- Aschauer, D. A. 1989. Is public expenditure productive?. Journal of Monetary Economics, 23(2), 177-200.
- Atabey, A. Ö., ve Şimşek, M. H. 2022. Vergi gelirleri ve ekonomik büyüme ilişkisi: G-7 ülkelerinden ampirik kanıtlar (1970-2020). Econdor Uluslararası Akademik Dergi, 6(2), 221-234.
- Atamtürk, H. 2007. İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Uygulamaları. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Atukeren, E. (2011). GRANGER-NEDENSELLİK SINAMALARINA YENİ YAKLAŞIMLAR. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25.
- Avcı, O. 2020. Anayasa mahkemesi kararları ışığında vergilerin kanuniliği ilkesinin değerlendirilmesi. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 25(42), 67-93.
- Ayrangöl, Z., & Yelman, E. 2017. Türk vergi sisteminde yer alan günah vergilerinin ekonomik ve sosyal etkileri. In International Congress on Management Economics Business. (pp. 26). Zonguldak, Türkiye: Kongre bildirisi
- Ay, H. M., & Talaşlı, E. (2008). Ülkelerin ekonomik gelişmişlik seviyeleri ve vergi yapıları arasındaki ilişki. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(2), 135–156.
- Babatunde, O. A., Ibukun, A. O., ve Oyeyemi, O. G. 2017. Taxation revenue and economic growth in Africa. Journal of Accounting and Taxation, 9(2), 11-22.
- Bağcı, B., & Hoş, S. 2021. Türkiye'de ekonomik büyümenin makroekonomik göstergeler ile ilişkisi: MARS Modeli. Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi, 3(2), 193-202.
- Bağcı, S. A., ve Sever, E. 2022. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kaynaklarına göre vergi türleri ve ekonomik büyüme ilişkisi. Sosyoekonomi, 30(51), 261-282.
- Baiardi, D., Profeta, P., Puglisi, R., ve Scabrosetti, S. 2019. Tax policy and economic growth: does it really matter?. International Tax And Public Finance, 26(2), 282-316.

- Balasoïu, N., Chifu, I., ve Oancea, M. 2023. Impact of direct taxation on economic growth: Empirical evidence based on panel data regression analysis at the level of EU countries. *Sustainability*, 15(9), 7146.
- Balcı, A. 2018. Makroekonomi: Teori ve Politika. Beta Yayınları. İstanbul.
- Barro, R. J. 1990. Government spending in a simple model of endogenous growth. *Journal of Political Economy*, 98(5), 103-125.
- Barro, R. J., & Sala-i-Martin, X. 2004. *Economic Growth* (2nd ed.). MIT Press. Cambridge.
- Basheer, M., Ahmad, A., ve Hassan, S. 2019. Impact of economic and financial factors on tax revenue: Evidence from the Middle East countries. *Accounting*, 5(2), 53-60.
- Baskak, T. E. 2023. Türk cumhuriyetlerinde sektörel istihdam oranları ile büyüme ilişkisi. *İzmir İktisat Dergisi*, 38(4), 908-929.
- Baumol, W. J. 1967. Macroeconomics of unbalanced growth: the anatomy of urban crisis. *The American Economic Review*, 57(3), 415-426.
- Bennett, J. T., & Johnson, M. H. 1980. Tax reduction without sacrifice: private-sector production of public services. *Public Finance Quarterly*, 8(4), 363-396.
- Bilgin, H. K. 2018. Laffer eğrisi için uygulamalı bir analiz: Türkiye örneği. *Academic Review of Humanities And Social Sciences*, 1(2), 84-99.
- Bird, RM (2015). Gelişmekte olan ülkelerde vergi yönetiminin iyileştirilmesi. *Vergi yönetimi dergisi*, 1 (1), 23-45.
- Boğa, S. 2020. Türkiye’de vergi gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki asimetrik ilişki: NARDL eşbütünleşme yaklaşımı. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(1), 487-507.
- Bülbül, Ş., & Kaygısız, A. D. 2023. Seçilmiş OECD ülkelerinde ekonomik büyümenin kaynakları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 15(43), 968-989.
- Cinel, E. A. 2021. Türkiye’de eğitim harcamaları ve sürdürülebilir büyüme ilişkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 210-227.
- Çalmaşur, G., & Demir, O. 2020. Bilgi ekonomisinin ekonomik büyüme üzerine etkilerinin panel veri yöntemi ile analizi. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 6(2), 101-120.

- Çelebioğlu, F. 2004. Romer modeli kapsamında bilişim teknolojileri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin bilişim teknolojileri indeksi vasıtasıyla incelenmesi: OECD ülkelerinde karşılaştırmalı bir analiz. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(2), 165-186.
- Çelik, B. 1999. İthalde alman katma değer vergisi ve günümüzdeki önemi. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(2), 117-125.
- Çeştepe, H., & Şıklı, S. 2024. Ar-Ge Harcamaları, toplam faktör verimliliği ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye üzerine bir ampirik analiz. Ekoist Journal of Econometrics and Statistics, (40), 121-133.
- Çetintaş, H., & Barışık, S. 2003. Eşbütünleşme ve nedensellik analizleri: Türkiye uygulaması. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 58(4), 1-24.
- Çiçek, D., & Elgin, C. 2011. Cyclicalıty of fiscal policy and the shadow economy. Empirical Economics, 41(3), 725-737.
- Çiçen, Y. B. (2019). Türkiye'nin 1980 Sonrası Kurumsal Yapısındaki Değişimi Ve Ekonomik Sonuçları. Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 37(3), 423-438
- Değirmenci, T., Ünsal, Y., & Cengiz, Y. 2024. Türkiye'de politik istikrar, ekonomik politika belirsizliği ve ekonomik büyümenin askeri harcamalar üzerindeki etkisi. Politik Ekonomik Kuram, 8(2), 370-384.
- Demir, M., ve Sever, E. 2017. Vergi gelirleri ekonomik büyüme ilişkisi: OECD ülkelerine ilişkin panel veri analizi. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(2), 51-66.
- Demirgil, B., & Sonkur, G. 2022. Türkiye'de kamu eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisi üzerine uygulamalı bir çalışma. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23(4), 845-851.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. 1979. Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. Journal of The American Statistical Association, 74(366a), 427-431.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. 1981. Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. Econometrica: Journal of The Econometric Society, 1057-1072.

- Doğan, A., ve Türedi, H. 2010. Türkiye’de ekonomik büyüme ile vergi gelirleri arasındaki nedensellik ilişkisi (1980–2008). Maliye Dergisi, 159, 25–45.
- Doğan, S., & Akduğan, U. 2020. Laffer eğrisi: Türkiye için bir uygulama. Vergi Sorunları Dergisi, (377), 64-80.
- Dornbusch, R. & Fischer, S. 1998. Macroeconomi, Mcfraw-hill
- Dönmez, R., & Mutlu Kaya, Ö. 2014. Vergi devleti kavramı ve tarihsel temelleri. Uluslararası Antalya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2(4), 99-108.
- Durkaya, M., & Ceylan, S. 2007. Kamu harcamalarının finansmanında vergi bileşenlerinin rolü ve mali aldanma. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25(2), 15-35.
- Dünya Bankası 2023. Türkiye GSYH büyüklüğü, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> (01.09.2025)
- Easterly, W. 1999. The ghost of financing gap: testing the growth model used in the international financial institutions. Journal Of Development Economics, 60(2), 423-438.
- Edizdoğan, N., Çelikkaya, A., & Gümüş, E. 2017. Kamu Maliyesi. Ekin Kitabevi, Bursa
- Efe, G. N. 2021. Gelişmekte olan ülkelerde vergi yapısının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: dinamik panel veri analizi. Akademik Hassasiyetler, 8(17), 259-284.
- Eğilmez, M. 2019. Büyüme, Kalkınma ve Türkiye Ekonomisi. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Ejder, A. 2025. Sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasında vergi harcamalarının rolü: teknokentlerin vergilendirilmesi. Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, 10(19), 108-119.
- Ejder, H. L., & Çaşkurlu, E. 2022. Vergilemede fonksiyon (amaç) analizi: Türkiye için 1975–2017 dönem değerlendirmesi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(1), 123-140.
- Enders, W. 2010. Applied Econometric Time Series (3. Baskı). Wiley, Hoboken.
- Erdem, M. S., & Sezgin, S. (2018). Savunma harcamaları-ekonomik büyüme ilişkisi: dünya ve Türkiye’nin genel bir görünümü. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 5(12), 315-333.

- Erdoğan, E., Topcu, M., ve Bahar, O. 2013. Vergi gelirleri ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye ekonomisi üzerine eşbütünleşme ve nedensellik analizi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (576), 99.
- Erdoğan, S., & Canbay, Ş. 2016. İktisadi büyüme-araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) harcamaları ilişkisi üzerine teorik bir inceleme. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 29-43.
- Eren, M. V., Ergin, A., ve Aydın, H. İ. 2018. Türkiye’de vergi gelirleri ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki: Frekans alanı nedensellik analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 19(1), 1-18.
- Erkal, G., Akıncı, M., & Yılmaz, Ö. 2015. Yoksulluk, gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme ilişkisi: seçilmiş doğu avrupa ve latin amerika ülkeleri için ampirik bir analiz. *TISK Academy/TISK Akademi*, 10(19).
- Ertuğrul, A. 2007. *Makroekonomi Teorisi ve Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Eurostat 2024. Ülkelere Göre Vergi Gelirleri (Milyon Euro), <https://ec.europa.eu/eurostat>
- Fischer, S. 2016. Reflections on macroeconomics then and now. *Business Economics*, 51(3), 133-141.
- Gaber, S., & Gruevski, I. 2018. The influence of tax culture in improving the tax compliance. *Journal of Economics*, 3(2), 72-80.
- Gemmell, N., Kneller, R., & Sanz, I. 2011. The timing and persistence of fiscal policy impacts on growth: evidence from OECD countries. *The Economic Journal*, 121(550), 33-58.
- Gerçek, A., Bakar, F., Mercimek, F., Çakır, E. U., & Asa, S. (2014). Vergilemenin anayasal temellerinin çeşitli ülkeler açısından karşılaştırılması ve Türkiye için çıkarımlar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 63(1), 81-130.
- Ghosh, S., & Gregoriou, A. 2008. The composition of government spending and growth: is current or capital spending better?. *Oxford Economic Papers*, 60(3), 484-516.
- Ghura, D. 1995. Macro policies, external forces, and economic growth in Sub-Saharan Africa. *Economic Development and Cultural Change*, 43(4), 759-778.

- GİB (2025) 1995-2024 Dönemi Türkiye vergi geliri <https://gib.gov.tr/kurumsal/planlar-ve-raporlar/istatistikler/butce-gelirleri> (20.09.2025).
- Gökçay, Ş. E. 2017. Türk vergi sisteminde vergi ödeme gücüne ulaşma teknikleri. *Journal of Life Economics*, 4(3), 113-133.
- Gökırmak, H. 2019. Kamu altyapı yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(2), 90-104.
- Göksu, S., & Balkı, A. 2023. ARDL ve NARDL eşbütünleşme analizleri: Adım adım evIEWS uygulaması. Serüven Yayınevi. Ankara.
- Granger, C. W., Newbold, P., & Econom, J. 2001. Spurious regressions in econometrics. *A Companion to theoretical Econometrics*, 557-561.
- Güdelci, E. N., Karhan, G., & Şimşek, H. 2025. Vergi gelirleri ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 32(2), 225-246.
- Günsoy, B., & Erdinç, D. 2013. İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Uygulamaları, Beta Yayınları, İstanbul.
- Gürdal, T., Aydın, M., ve Inal, V. 2021. The relationship between tax revenue, government expenditure, and economic growth in G7 countries: new evidence from time and frequency domain approaches. *Economic Change and Restructuring*, 54(2), 305-337.
- Güriş, S. 2018. Uygulamalı Ekonometri. İstanbul: Der Yayınları.
- Hakim, T., Karia, A. A., David, J., Ginsad, R., Lokman, N., ve Zolkafli, S. 2022. Impact of direct and indirect taxes on economic development: A comparison between developed and developing countries. *Cogent Economics ve Finance*, 10(1), 2141423.
- Hartwig, J. 2012. Testing the growth effects of structural change. *Structural Change And Economic Dynamics*, 23(1), 11-24.
- Özel, H. A. (2012). Ekonomik büyümenin teorik temelleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 63-72.
- İmamoğlu, İ. K. 2023. Tax revenues and economic growth: evidence from panel quantile regression analysis. *Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 9(20), 419-437.

- Kamacı, A., & Kurt, O. 2024. Dolaylı ve dolaysız vergilerin enflasyon ve ekonomik büyüme etkilerinin incelenmesi: Türkiye örneği. *Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 133-152.
- Kanca, O. C., ve Yamak, R. 2018. Effect of average tax rates on long-run economic growth rate in Turkey. *Acta Universitatis Danubius*, 14(5), 286-298.
- Kar, M., & Taban, S. 2003. İçsel Büyüme ve Ar-Ge Yatırımları, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Kar, M., & Taban, S. 2003. Kamu harcama çeşitlerinin ekonomik büyüme üzerine etkileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 58 (3): 145–169.
- Kar, M., & Taban, S. 2003. Türkiye’de Kamu harcama türlerinin ekonomik büyüme etkileri. *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 58(3), 145-169.
- Kara, H. & Yılmaz, B. 2012. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma, Beta Yayınları, İstanbul.
- Kara, M. A., ve Hoşlu, M. 2023. Türkiye ekonomisinde dolaylı ve dolaysız vergilerin ekonomik büyüme etkileri. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 1-13.
- Karagianni, S., Pempetzoglou, M., & Saraidaris, A. 2012. Tax burden distribution and gdp growth: non-linear causality considerations in the Usa. *International Review Of Economics & Finance*, 21(1), 186-194.
- Karagül, M. ve Masca, M. 2005. Sosyal sermaye üzerine bir inceleme, A.K.Ü. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 37-52
- Karakaya, C., & Şahinoğlu, T. 2021. Türkiye’de kamu harcamaları bileşenlerinin ekonomik büyüme etkisi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(3), 1350-1373.
- Karakoç, Y. 2015. Vergi gelirlerinin kamu giderlerinin karşılığı olması ilkesi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 413-456.
- Karayılmazlar, E. 2019. Vergi politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: Teorik bir değerlendirme. *Vergi Dünyası Dergisi*.
- Kaya, A. A. 1999. İçsel büyüme kuramlarına ak yaklaşımı. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 389-402.Eskişehir.

- Kaya, H. 2005. Kalkınma Teorileri ve Türkiye Uygulamaları, Beta Yayınları, İstanbul.
- Kayan, A. 2000. Verginin tarihsel gelişimi ve sebep olduğu bazı önemli olaylar. Maliye Dergisi, 135, 80-87.
- Kaymaz, V. 2022. Sektörel ayrışma ve emek verimliliği. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 36(1), 93-101.
- Kazancıgil, D. 2022. Beşerî sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine bir inceleme: Türkiye örneği. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 26(1), 201-218.
- Kesik, A., & Koyuncu, S. 2019. Kamu Mali Yönetimi. Seçkin Yayıncılık.
- Keskin, M. 2025. Beşerî sermayenin ekonomik büyümeye etkisi: Türkiye için bir Johansen eşbütünleşme analizi. Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 11(1), 19-42.
- Kırbaş, S. 1991. Çeşitli Yönleriyle Vergileme ve Türk Vergi Sistemi. Sayıştay Dergisi, (3), 3-8.
- Kneller, R., Bleaney, M. F., ve Gemmell, N. 1999). Fiscal policy and growth: Evidence from OECD countries. Journal of Public Economics, 74(2), 171–190.
- Koçtürk, O. M., & Gölalan, M. 2010. 1923-1950 Türkiye ekonomisinin yapısal analizi. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 45(2), 48-65.
- Korkmaz, T., & Uygurtürk, H. 2008. Türkiye’deki emeklilik fonları ile yatırım fonlarının performans karşılaştırması ve fon yöneticilerinin zamanlama yetenekleri. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (15), 114-147.
- Kovusova, Ş., & Bulut, R. 2019. Uluslararası sermaye akımlarının makroekonomik göstergeler ile ilişkisi. Journal Of Mehmet Akif Ersoy University Social Science Institute, 11(28).
- Kurnaz, A. 2016. Vergi Politikaları ve Ekonomi Üzerindeki Etkileri, Beta Yayınları. İstanbul.
- Kurt, S. 2014. Türkiye’de vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: 1980–2012 dönemi için bir analiz. Ege Akademik Bakış Dergisi, 14(1), 85–97.
- Kutbay, H. 2020. Ekonomik özgürlük ve vergi gelir performansı arasındaki ilişki: yükselen piyasa ekonomileri için panel veri analizi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (40), 303-318.

- Kutbay, H., & Öz, E. 2017. Ar-GE harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi: türkiye ve seçilmiş ülkelerde vergi teşvikleri boyutuyla ekonometrik analiz. *Maliye Dergisi*, 173(2), 331-361.
- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C., Schmidt, P., & Shin, Y. 1992. Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root: How sure are we that economic time series have a unit root?. *Journal of Econometrics*, 54(1-3), 159-178.
- Laffer, A. B. 1974. Balance of payments and exchange rate systems. *Financial Analysts Journal*, 30(4), 26-32.
- Landau, D. 1986. Government and economic growth in the less developed countries: an empirical study for 1960-1980. *Economic development and cultural Change*, 35(1), 35-75.
- Lee, Y., ve Gordon, R. H. 2005. Tax structure and economic growth. *Journal of Public Economics*, 89(5-6), 1027-1043.
- Letiche, J. M. 1960. Adam Smith and David Ricardo on economic growth. *The Punjab University Economist*, 1(2), 7-35.
- Loizides, J., & Vamvoukas, G. 2005. Government expenditure and economic growth: Evidence from trivariate causality testing. *Journal of Applied Economics*, 8(1), 125-152.
- Lucas Jr, R. E. 1988. On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3-42.
- MacKinnon, J. G. 1996. Numerical distribution functions for unit root and cointegration tests. *Journal of Applied Econometrics*, 11(6), 601-618.
- Mertens, K., ve Ravn, M. O. 2013. The dynamic effects of personal and corporate income tax changes in the United States. *American Economic Review*, 103(4), 1212-1247.
- Mualla, Ö., Kumrulu, A., Çağan, N., & Göker, C. 2022. Vergi Hukuku, 31. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Muhammed, A. A., Beyene, A. B., ve Sheabo, D. S. 2025. Moderating role of financial development in the nexus of taxation and economic growth: evidence from Sub-Saharan Africa. *Journal of Economic and Administrative Sciences*, 1-18.

- Musgrave, R., Musgrave, Peggy B., 1989. Public finance in theory and practice (Fifth ed.). McGraw-Hill Book Company. New York.
- Myles, G. D. 2000. Taxation and economic growth. Fiscal studies, 21(1), 141-168.
- Nadaroğlu, H. 2000. Kamu Maliyesi Teorisi, (11. Baskı), Beta Basım Yayım Dağıtım Aş, İstanbul.
- Nalbant Efe, G. 2025. Türkiye’de kamu eğitim ve sağlık harcamalarının istihdama etkisi: Panel veri analizi (2014-2023). Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, (49), 127–148.
- OECD 2021. Revenue statistics 2021. OECD Publishing. <https://www.oecd.org/tax/tax-policy/revenue-statistics.htm>
- OECD 2023. OECD ülkelerinde dengeli vergi geliri dağılımı, https://www.oecd.org/en/publications/revenue-statistics-2023_9d0453d5-en.html (09.09.2025)
- OECD 2023. Revenue Statistics 2023: Tax Revenue Buoyancy in OECD Countries. OECD Publishing.
- OECD 2025. Growth by Country <https://www.oecd.org/en/data/indicators/tax-revenue.html> (15.09.2025)
- Oğul, B.2022). Vergi geliri ve ekonomik büyüme ilişkisi: seçilmiş OECD ülkeleri üzerine ampirik bir inceleme. Uşak Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(1), 1-12.
- Ojong, C. M., Anthony, O., & Arikpo, O. F. 2016. The impact of tax revenue on economic growth: Evidence from Nigeria. IOSR Journal of Economics and Finance, 7(1), 32-38.
- Owino, O. B. 2018. The trade off between direct and indirect taxes in Kenya: An empirical analysis. Journal of Economics and Development Studies, 6(4), 187-201.
- Öniş, Z., & Şenses, F. 2019. Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Kalkınma: İmge Kitabevi. Ankara
- Özatay, F., & Sak, G. 2002. Türkiye'deki 2000-2001 Mali Krizi. Brookings Ticaret Forumu, 121-160.
- Özatay, K. 2004. Türkiye Ekonomisi: Yapısal Sorunlar ve Büyüme Dinamikleri. İletişim Yayınları. İstanbul

- Özden, B., & Kesbiç, C. 2020. İçsel büyüme modelleri çerçevesinde Türkiye’de teknolojik gelişmenin nüfus üzerine etkisi. 19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi, 1(4), 331-349.
- Özel, H. A. 2012. Ekonomik büyümenin teorik temelleri. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(1), 63-72.
- Özen, A., Kıdemli, M. ve Ülger, M. 2022. Vergilemenin ekonomik büyümeye etkisi üzerine ampirik bir analiz: Türkiye örneği. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(3), 959-974.
- Özer, M., & Çiftçi, N. 2009. AR-GE tabanlı içsel büyüme modelleri ve AR-GE harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi: OECD ülkeleri panel veri analizi. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 8(16), 219-240.
- Özlale, Ü., & Yüksel, M. K. 2020. Türkiye’de Bütçe Harcamaları: Farklı Dağılımların Ekonomik Büyümeye Etkisi. 6(1), 1–24.
- Öztürk, H. S., & Oktayer, N. 2012. Verimlilik ve Adalet İlkeleri Açısından Türk Vergi Sistemindeki Değişimin Analizi *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 1–25.
- Öztürk, Ö. F. 2021. Dolaysız ve dolaylı vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 8(3), 430-442.
- Öztürk, S., & Özyakışır, D. 2005. Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası yaşanan yapısal dönüşümlerin GSMH, dış ticaret ve dış borçlar bağlamında teorik bir değerlendirmesi. *Mevzuat Dergisi*, 94(8), 2-18.
- Pamukcu, T. 2003. Trade liberalization and innovation decisions of firms: lessons from post-1980 Turkey. *World Development*, 31(8), 1443-1458.
- Pamukçu, T. 2003. Ar-GE, yenilik ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye üzerine değerlendirmeler. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*,
- Parasız, İ. 1998. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme: Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Pehlivan, Ş. 2006. Vergileme İlkeleri ve Mali Yükümlülükler. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. 2001. Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.

- Phillips, P. C., & Perron, P. 1988. Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Romer, P. M. 1986. Increasing returns and long-run growth. *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002-1037.
- Romer, P. M. 1990. Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*, 98(5), 71-102.
- Saeed, A. 2024. The taxing divides: exploring the nexus between income inequality, economic growth, and taxation. *Journal of Arts ve Social Sciences*, 11(1), 137-147.
- Sağdıç, E.N. ve Aydın, D. 2021. Dolaylı ve dolaysız vergiler ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye Örneği (2006-2018), *International Journal of Public Finance*, 6(1), 21-46.
- Sağır, M., & Kaplan, S. 2024. Türkiye'de sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 157-175.
- Samuelson, P., & Nordhaus, W. 2009. EBook: Economics. McGraw Hill.
- Sandalcı, U., ve Sandalcı, İ. 2017. OECD ülkelerinde ekonomik büyüme ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin ampirik analizi: 1990–2014. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 51-62.
- Saygılı, Ş., & Cihan, C. 2008. Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri: 1987-2007 Döneminde Büyümenin Kaynakları, Temel Sorunlar ve Potansiyel Büyüme Oranı. İstanbul: TÜSİAD.
- Selen, U. 2017. Türkiye’de asgari ücretin optimal vergileme kriterleri açısından analizi. *Maliye Araştırmaları*, 1, 183-200.
- Seyidoğlu, H. 2013. *Ekonomi Bilimleri Sözlüğü*, Güzem Yayınları, İstanbul
- Seyidoğlu, H. 2015. *Makro Ekonomi*: Güzem Can Yayınları, İstanbul
- Sezgin, F. H., & Budak, Y. 2022. Teknolojik gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: yükselen ekonomiler örneği. *Journal of Emerging Economies & Policy*, 7(1).1-17.
- Shaqiri, V., Elshani, A., ve Ahmeti, S. 2024. The Effect of direct and indirect taxes on economic growth in developed countries. *Ekonomika*, 103(2), 123-139.
- Snowdon, B., & Vane, H. R. 2005. *Modern Macroeconomics: Its Origins, Development and Current State*. Edward Elgar Publishing, **Cheltenham**.

- Solow, R. M. 1956. A contribution to the theory of economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94.
- Songur, M., & Yüksel, C. 2018. Vergi yapısı ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (643), 47-70.
- Stoilova, D. G. 2023. The impact of tax structure on economic growth: new empirical evidence from Central and Eastern Europe. *Journal of Tax Reform*, 9(2), 181-196.
- Sungur, O. 2015. 2000 Sonrası Türkiye ekonomisi: büyüme, enflasyon, işsizlik, borçlanma ve dış ticarete gelişmeler. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 9(19), 243-270.
- Şen, H., & Sağbaş, İ. 2020. Vergi Teorisi ve Politikası. Barış Arıkan Yayınları, Ankara.
- Şen, M. 2007. İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Uygulamaları. Seçkin Yayıncılık. Ankara.
- Şenyüz, D., Yüce, M., & Gerçek, A. 2019. Vergi Hukuku (10. Baskı). Ekin Basım-Yayın Dağıtım, Bursa.
- Tabar, Ç., & Tokathıoğlu, M. 2018. Küresel Ekonomik Kriz Döneminde Türkiye'de Uygulanan Vergi Politikalarının Değerlendirilmesi. *International Journal Of Public*, 3(2), 1-18.
- Tandoğan, V. 2000. İçsel büyüme teorileri ve neo-klasik modele eleştirel yaklaşım.
- Tanzi, V., & Zee, H. H. 2000. Tax policy for emerging markets: developing countries. *National Tax Journal*, 53(2), 299-322.
- Tarı, R. 2014. Ekonometri. Umuttepe Yayınları. Kocaeli.
- Taş, M. 2017. Vergi Teşvikleri, Yatırım ve Büyüme. Seçkin Yayıncılık. Ankara.
- Taş, S., & Engin, R. 2023. Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze vergi politikaları ve vergi yükünün gelişimi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(49-1), 345-369.
- Taş, Ş., Taşar, İ., & Avcı, Y. 2017. Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 178-187.

- Taymaz, E. 1997. Bilgi birikimi, teknoloji ve ekonomik büyüme. ODTÜ Gelişme Dergisi,
- Todaro, M. P., & Smith, S. C. 2020. Economic development (13th ed.). Pearson.
- Tomanbay, M., & Gümüş, T. 2004. Genel ekonomi. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Topal, M. H. 2017. Vergi yapısının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: OECD ülkelerinden ampirik bir kanıt. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 5(3), 183-206.
- Tosun, K. 2022. Vergilendirmenin temel amaçları bağlamında Türk vergi sistemi üzerine bir değerlendirme. Düşünce Dünyasında Türkiz, 7(37), 37-54.
- Tsaurai, K. 2021. Tax revenue and economic growth in emerging markets: is financial development relevant?. The Journal of Accounting and Management, 11(1), 134-144.
- Turan, T. 2008. Maliye politikası araçlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: bir literatür incelemesi. Sayıştay Dergisi, (69), 17-35.
- Turan, Z. 2011. Dünyadaki ve Türkiye'deki krizlerin ortaya çıkış nedenleri ve ekonomik kalkınmaya etkisi. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(1), 56-80.
- Turhan, S. 2002. İktisadî istikrar ve vergi politikası uygulamasına ilişkin sorunlar. İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 1(1), 59-86.
- TÜİK 2023. Türkiye'de 2010–2022 yılları arasında dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki oranları <https://Data.Tuik.Gov.Tr/Search/Search?Text=Vergi%20gelirleri&Dil=1> (20.09.2025)
- TÜİK 2024. 1980-2024 Türkiye ekonomik büyüme oranı <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=ekonomik%20b%C3%BCy%C3%BCme&dil=1> (25.09.2025)
- Tüleykan, H. 2010. Tarihsel süreçte ekonomide devletin yeri, gelişimi ve yeniden yapılandırılması. Bütçe Dünyası Dergisi, 33(1), 87-114.
- Tümertekin, E., & Özgüç, N. 1997. Beşerî Coğrafya: İnsan. Kültür. Mekân. Çantay Kitabevi, İstanbul.

- Türedi, S., & Berber, M. 2010. Finansal kalkınma, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye üzerine bir analiz. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (35), 301-316.
- Türker, M. T. (2009). İçsel Büyüme Teorilerinde İçsel Büyümenin Kaynağı Ve Uluslararası Ticaret Olgusuyla İlişkisi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (25),203-222.
- TÜSİAD. 2018. Türkiye ekonomisinde yapısal dönüşüm ve büyüme. TÜSİAD Yayınları, İstanbul.
- Uğur, B., & Atılgan, D. 2023. Beşerî sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: kırılma beşli örneği. Doğu Üniversitesi Dergisi, 24(1), 181-198.
- Uslu, H. 2021. Türkiye’de kayıt dışı istihdamın vergi geliri ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: ampirik bir analiz. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(4), 1222-1250.
- Uyan, B. 2009. Ekonomik büyüme kuramlarının bölgesel ekonomik gelişme açısından incelenmesi ve Türkiye’de bölgesel ekonomik gelişme. İktisadi Yenilik Dergisi, 6(2), 129-142.
- Uysal, D., & Alptekin, V. 2009. Türkiye ekonomisinde büyüme-işsizlik ilişkisinin var modeli yardımıyla sınanması (1980-2007). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (25), 69-78.
- Uzay, N. (2002). Kamu büyüklüğü ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: Türkiye örneği (1970-1999). Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (19), 151-172.
- Ünay, S. 2001. Makroekonomi Teorileri ve Politikaları, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Ünsal, E. M. 2014. Makro İktisat: Teori ve Politika: İmaj Yayınevi, Ankara.
- Üzümcü, A. 2008. Türkiye ekonomisinde büyüme ve kalkınma dinamikleri: 1923-2007. Türkiye'nin Ekonomi-Politiği, 312 (384), 281.
- Xing, J. 2011. Does tax structure affect economic growth? Empirical evidence from OECD countries. Oxford University Centre for Business Taxation Working Paper, 11/20. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1910329>.
- Vergil, H., & Bahtiyar, B. (2017). Ekonomik Büyüme Farklılıklarının Açıklanmasında Sosyal Sermayenin Etkisi: Güven Düzeyi Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz. Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi, 13(13), 673-686.

- Yardımcı, P. 2006) İçsel büyüme modelleri ve Türkiye ekonomisinde içsel büyümenin dinamikleri. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2006(1), 96-114.
- Yavilioğlu, C. 2002. Kalkınmanın anlambilimsel tarihi ve kavramsal kökenleri. CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3(1), 59-77.
- Yıldırım, M. 2020. Verginin mali amacı açısından Türkiye’de 1990-2018 yılları arası dönemde vergi gayretinin incelenmesi. Vergi Raporu, (246), 196-214.
- Yıldırım, S. 2017. Teknoloji, verimlilik ve ekonomik büyüme. düşünce dünyasında Türkiz, 8(43), 103-145.
- Yiğit, U., & Öztürk, İ. 2017. Mali güce göre ödeme anayasal ilkesinin vergi benzeri mali yükümlülüklerle uygulanabilirliği. Anayasa Hukuku Dergisi, 6(12), 609-648.
- Yolal, M. 2017. Verginin tarihsel gelişiminin ve mali fonksiyonun geçmişten günümüze değerlendirilmesi. Vergi Raporu, 215, 9-27.
- Yülek, M. 1997. Kalkınma Ekonomisi ve Kamu Politikaları, Beta Yayınları, İstanbul.
- Zülfüoğlu, Ö. ve Söylemez, A.O 2021. Türkiye’de kamu harcamaları ile vergiler arasındaki ilişkinin doğrusal olmayan niteliği. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 39 (4), 697-712.